

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin

Bakalářská práce

Johana Šebková

Vědecko-poznávací cesta Josefa Šusty do Německa roku 1863

(Josef Šusta's Scientific and Cognitive Journey
to Germany in 1863)

Praha 2021

vedoucí práce: Prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Poděkování:

Chtěla bych v první řadě poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce Prof. PhDr. Eduardu Kubů, CSc. za trpělivé vedení a cenné připomínky, které mi pan profesor poskytoval po celou dobu mého bádání. Mé poděkování patří i Mgr. Michalovi Jirmanovi za přátelské rady. Veliký dík náleží mé rodině, která mi v této nelehké době byla velkou oporou.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. 5. 2021

Johana Šebková

Anotace

Bakalářská práce "Vědecko-poznávací cesta Josefa Šusty do Německa roku 1863" chce analýzou relativně rozsáhlého původního pramene – Šustovy zprávy určené nejenom jeho šlechtickému vysílateli Janu Adolfovi II. ze Schwarzenbergu, ale i širšímu okruhu zájemců – přispět do diskurzu dějin agrární osvěty v českých zemích. Podá výpověď o jednom z mechanismů transferu hospodářských poznatků mezi českými a německými zeměmi v 19. století.

Klíčová slova

zemědělství, Josef Šusta, agrární osvěta, transfer know how, české země

Annotation

The Bachelor's thesis "Josef Šusta's Scientific and Cognitive Journey to Germany in 1863" aims to contribute to the discourse of the history of agrarian enlightenment in the Czech lands by analysing a relatively extensive original source – Šusta's report addressed not only to his noble employer Jan Adolf II. Schwarzenberg, but also to a wider circle of interested parties. It will give an account of one of the mechanisms of the transfer of economic knowledge between Czech and German countries in the 19th century.

Key words

agriculture, Josef Šusta, agricultural education, transfer of know-how, Bohemian Lands

Obsah

1. Literatura	9
2. Prameny a metody	13
3. Agrární modernizace českých zemí během 19. století.....	15
3.1.1. Agrární revoluce	15
3.1.2. Vybrané aspekty mechanizace zemědělství.....	17
3.1.3. Šíření agrární osvěty v Habsburské monarchii, a zvláště v Čechách	19
3.1.4. Stručný přehled vývoje zemědělského školství v Českém království	22
3.1.5. Významné schwarzenberské zemědělské školy v 19. století.....	25
Vyšší hospodářský ústav v Krumlově	25
Schwarzenberská rolnická škola v Rabíně.....	25
3.1.6. Zrušení poddanství a zánik patrimoniální správy	26
4. Hospodář Jan Adolf II. Schwarzenberg	29
5. Schwarzenberští úředníci	32
6. Josef Šusta – schwarzenberský úředník a hospodář.....	34
7. Analýza Šustovy studijní cesty z roku 1863	36
7.1. Studijní cesty schwarzenberských úředníků ve službách knížete Jana Adolfa II. ...	36
7.2. Časopis Pokrok hospodářský	37
7.3. Porovnání Šustovy cesty v rukopise a v časopise Pokrok hospodářský	39
7.3.1. Stručná prezentace Šustova itineráře	39
7.3.2. Šustův itinerář v kontextu obsahu rukopisu a Pokroku hospodářského	40
7.3.3. Kritéria, podle kterých vznikl výsledný Šustův itinerář	40
Časový plán Šustovy cesty	40
Studijní harmonogram Šustovy cesty	41

7.4. Německé země očima Josefa Šusty	42
7.4.1. Diplomatické vztahy Dánska, Rakouska a Pruska během 19. století	42
7.4.2. Pruské Sasko	43
Dobový kontext vzniku pruské Provincie Sasko	43
Nástin geografie, zemědělství a průmyslu v pruském Sasku.....	43
Šustou navštívená hospodářství v pruském Sasku.....	44
Velkostatek Salzmünde.....	44
Městečko Calbe (Saale)	47
Quedlinburg	48
Schlanstett	48
Magdeburg	49
Hundisburg.....	49
7.4.3. Meklenbursko	50
Meklenburské zemědělství pohledem Karla Max. Bergera	50
Šustův pobyt na tamějších statcích	50
Hagen-Wedendorf.....	50
Rütting	51
7.4.4. Holštýnsko	51
Šustova poslední zastávka během putování severním Německem	51
Statek Farve	51
7.4.5. Hamburská mezinárodní hospodářská výstava (1863).....	52
Dobový kontext.....	52
Šustovo informování o Hamburské výstavě	55
7.4.6. Nejvýraznější odlišnosti cestopisu v Pokroku hospodářském a v rukopise	57
Panství Postoloprty	57
Hamburská výstava.....	58

Šustův vlastní způsob pěstování cukrové řepy	59
7.4.7. Německé zemědělské školy	59
Obecný přehled o německých zemědělských školách	59
Šustovo celkové zhodnocení navštívených zemědělských škol	62
Poppelsdorf	62
Wiesbaden (Nassauisches Institut für Landwirtschaft)	63
Hohenheim	63
7.4.8. Královské hřebčiny krále Viléma I. Württemberského	64
7.4.9. Horského schůze polních hospodářů v Praze (26.-28. červenec 1863)	64
Důvod pořádání schůze	64
Časový a místní harmonogram schůze	65
8. Závěr	66
9. Bibliografie	69
10. Seznam zkratk	76
11. Přílohy	77

1. Literatura

Předkládaná práce si rozbořem Šustovy cesty po Německu stanovuje za cíl přiblížit úlohu cestopisu pro hospodářské dějiny, resp. pro dějiny agrární osvěty.

Tato práce se především soustřeďuje na představení odborného curricula vitae Josefa Šusty. A to především za pomoci dvou sekundárních zdrojů, které mají společný základ ve vzpomínkách jeho syna, známého historika Josefa Šusty ml. (*Léta dětství a jinošství*).¹ Nejucelenější pohled na osobnost Josefa Šusty st. přináší studie *Josef Šusta – hospodář a výzkumník*² Josefa Šmerhy. Autor postupně sleduje Šustovo rodinné zázemí, studium, zaměstnání, vědeckou a publikační činnost včetně jeho zaangažovanosti v odborných zemědělských institucích. Výše zmíněná studie vznikla v návaznosti na autorovu předchozí práci *Jankovský rodák – Josef Šusta*.³ Samotná kapitola *Životopis Josefa Šusty* upřednostňuje jeho zaměření na polní hospodářství, kterému se věnoval v čase své studijní cesty po Německu (1863). Šustovi, jakožto proslulému rybníkáři, se tato bakalářská práce věnuje jen okrajově. Jeho vynikající výsledky v této oblasti byly již podrobně zpracovány Bohumilem Jirouškem v článku *Nestor českého rybníkářství*.⁴

Stěžejním informačním zdrojem pro poznání stavu schwarzenberského hospodaření v době končící patrimoniální správy a následném neoabsolutismu je monografie německého historika Raimunda Paleczka *Die Modernisierung des Grossgrundbesitzes des Fürsten Johann Adolf II. zu Schwarzenberg. Beispiel einer deutsch-tschechischen Symbiose im Neoabsolutismus 1848-1860*.⁵ Doplňující informace zejména o vztahu Jana Adolfa II. ze Schwarzenbergu k hospodářství poskytuje diplomová práce Michala Jirmana *Biografie první poloviny života Jana Adolfa II. ze Schwarzenbergu*.⁶

---

¹ Šusta, J. *Léta dětství a jinošství*. Praha: Melantrich, 1947.

² Šmerha, J. Josef Šusta – hospodář a výzkumník. In: Juněcová, J., Kahuda, J., Šouša, J. (ed.). *Obeznaný zootechnik s historickým nadhledem: pocta prof. Josefu Šmerhovi*. Praha: Národní archiv, 2015.

³ Šmerha, J. Jankovský rodák – Josef Šusta. In: Juněcová, J., Kahuda, J., Šouša, J. (ed.). *Obeznaný zootechnik s historickým nadhledem: pocta prof. Josefu Šmerhovi*. Praha: Národní archiv, 2015.

⁴ Jiroušek, B. Josef Šusta, nestor českého rybníkářství. *Historický obzor: Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. Praha: Aleš Skřivan, 1998, č. 1-2.

⁵ Paleczek, R. *Die Modernisierung des Grossgrundbesitzes des Fürsten Johann Adolf II. zu Schwarzenberg*. München: N.G. Elwert, 2009.

⁶ Jirman, M. *Biografie první poloviny života Jana Adolfa II. ze Schwarzenberga*. Ústí nad Labem, 2019, Diplomová práce, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Filozofická fakulta, [vedoucí práce Doc. PhDr. Kristina Kaiserová, CSc.].

Za hodnotný informační zdroj pro poznání osobnosti knížete Jana Adolfa II. shledávám právě zmíněnou diplomovou práci. Její autor se pečlivě seznámil s dosavadními odbornými výstupy předních historiků a při svém vlastním bádání přistupoval k pramenům kriticky. Ve své práci podrobně popisuje dětství a život Jana Adolfa, jakožto potomka slavného šlechtického rodu. Pro potřeby této bakalářské práce je zvláště cenná jeho interpretace spisu Jana Adolfa *Erwägungen und Gedanken, betreffend Verbesserungen der Untertans-Verhältnisse*⁷, která mimo jiné líčí přístup Jana Adolfa k poddaným, ke zrušení poddanství a patrimoniální správy.

Pro vysvětlení podstat těchto politických a správních změn byly použity *Velké dějiny zemí koruny české XI. a 1792-1860*⁸ P. Bělina, M. Hlavačky a D. Tinkové, dále F. Kutnara *Cesta selského lidu ke svobodě*⁹ a kolektivní monografie (P. Kladiwa, A. Pokludová) *Hans Kudlich (1823-1917): cesta života a mýtu*.¹⁰

Srozumitelný výklad o agrární modernizaci nabídl příspěvek *Zemědělství za průmyslové revoluce (od přelomu 18. a 19. století do konce 70. let 19. století)* publikovaný v *Úvahách a statích o agrární modernizaci v českých zemích*,¹¹ které vyšly na památku hospodářského historika Jaroslava Pátka. Stať přibližuje principy střídavého hospodaření a dále se soustředí na zpracování půdy, stroje a nářadí, hnojiva, zemědělské stavby, šlechtitelství a v neposlední řadě také na zemědělskou vědu, literaturu a instituce.

S historií zemědělství mezi lety 1848–1900 rovněž seznamuje monografie M. Beranové a A. Kubačáka *Dějiny zemědělství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*.¹² Příslušná kapitola popisuje proces zrušení poddanství, nástup kapitalismu do zemědělství či zemědělskou krizi v 70. letech 19. století, nástup nových zemědělských strojů a nářadí, chemizaci zemědělství, a scelování půdy. Rovněž se věnuje jednotlivým odvětvím zemědělské výroby a potravinářského průmyslu. Pozornost také soustřeďuje na zemědělskou osvětu, zájmové zemědělské organizace, rolnická a svépomocná družstva či agrární hnutí.

---

⁷ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Familienarchiv Primogenitur b., sign. Johann Adolf II., fascikl 11. a, Eigene Ausarbeitungen und Diktate, *Erwägungen und Gedanken, betreffend Verbesserungen der Untertans-Verhältnisse*.

⁸ Bělina, P., Hlavačka, M., Tinková, D. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 2013, **1792-1860**.

⁹ Kutnar, F. *Cesta selského lidu k svobodě*. Praha: Československá akademie zemědělská, 1948. Prameny a základy, řada B, 12.

¹⁰ Kladiwa, P., Pokludová, A. *Hans Kudlich*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012.

¹¹ Balcarová, J., Kubů, E., Šouša, J. (ed.). *Úvahy a statí o agrární modernizaci v českých zemích*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2015.

¹² Beranová, M., Kubačák, A. *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2010.

Velmi podobné informace je možné najít v publikaci *Dějiny hospodářství českých zemí: od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*¹³ v kapitole *Vývoj zemědělství – Období 1848–1914*, kterou napsal stejný autor (A. Kubačák). Detailní informace o mechanizaci zemědělství poskytly *Studie o technice v českých zemích 1800–1900 svazek II.*¹⁴ V tomto ohledu se nepostradatelnou příručkou stala *Encyklopedie strojů a nářadí. Zemědělství*¹⁵ od Národního zemědělského muzea v Praze. Představu o správě vesnice, rituálech venkovského obyvatelstva a správě velkostatku si bylo možné utvořit na základě *Dějin hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století.*¹⁶

Pro analýzu Šustova cestopisu bylo nezbytné k němu přistupovat jako k prostředku umožňující transfer hospodářských poznatků ze západní Evropy do českých zemí a zasadit jej do širších souvislostí. Splnění tohoto požadavku umožnila studie Eduarda Kubů a Jiřího Šoušy *Agrární osvěta, její pole, prostředky, cesty transferu. Metodologická úvaha orientovaná ke střední Evropě, a zvláště pak českým zemím*¹⁷ uveřejněná v *Pramenech a studiích* 65.

Historii a agendě Vlastenecko-hospodářské společnosti, která šířila agrární osvětu mezi českou veřejnost, se podrobně věnuje Miloslav Volf ve své *Organizaci a působení Vlastenekohospodářské společnosti*¹⁸ a *Významní členové a spolupracovníci Vlastenecko-hospodářské společnosti v království Českém: (k 200. jubileu založení VHS).*¹⁹ Stručněji se této společnosti věnuje také publikace *Zemědělská rada pro Království české 1873-1918.*²⁰

Přehled základních informací o časopise *Pokrok hospodářský illustrovaný týdeník věnovaný příležitostem rolnickým, hospodářským spolkům a záložnám*, ve kterém Šustův

---

¹³ Jakubec, I., Jindra, Z. *Dějiny hospodářství českých zemí*. Praha: Karolinum, 2006.

¹⁴ Jílek, F. *Studie o technice v českých zemích 1800-1918*. Praha: Národní technické muzeum, 1984. Svazek II.

¹⁵ Láznička, J., Michálek, V., Růžičková, V., Strnadová, D. *Encyklopedie strojů a nářadí*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2011.

¹⁶ Novák, P. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.

¹⁷ Kubů, E., Šouša, J. *Agrární osvěta, její pole, prostředky a cesty transferu. Praměny a studie*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2019, č. 65.

¹⁸ Volf, M. *Organisace a působení Vlastenekohospodářské společnosti*. Praha: Zemědělské muzeum ČSAZV, 1961.

¹⁹ Volf, M. *Významní členové a spolupracovníci Vlastenecko-hospodářské společnosti v království českém*. Praha: Ústav vědeckotechnických informací, 1967. *Praměny historie zemědělství a lesnictví*, 2.

²⁰ Fabini, P., Klečacký, M., Zouzal, T. *Zemědělská rada pro Království české 1873-1918*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2015.

cestopis vycházel, přináší Ladislav Skála v *Pramenech a studiích* 34, *České zemědělské časopisy I-1838-1938*.²¹

Pro případné hlubší bádání o transferu hospodářských poznatků z německých zemí jsou nepostradatelné tzv. *Deutsche Agrargeschichte* Eberharda Schulzeho²² či Aloise Seidla.²³

---

²¹ Skála, L. *České zemědělské časopisy, I, 1838-1938. Prameny a studie*. Praha: Zemědělské muzeum - Ústav vědeckotechnických informací, 1992, č. 34.

²² Schulze, E. *Deutsche Agrargeschichte*. Aachen: Shaker Verlag, 2014.

²³ Seidl, A. *Deutsche Agrargeschichte*. Frankfurt/M.: DLG-Verlag, 2006.

2. Prameny a metody

Před samotným uvedením použitých pramenů a sekundární literatury je zapotřebí odlišit pramen od sekundárního zdroje. Zkoumané období se soustředí zejména na rok 1863. Za pramen bude tedy považováno takové dílo, které vzniklo do roku 1900. Na díla vzniklá po tomto roce bude nahlíženo jako na sekundární literaturu.

Pramennou základnu předkládané práce tvoří v první řadě rozsáhlý pramen – *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*²⁴ uložený ve Státním oblastním archivu v Třeboni v oddělení Český Krumlov ve Sbírce rukopisů Český Krumlov 1327–1968. Sekundárním pramenem se stal Šustův cestopis, který byl publikován v českém jazyce v *Pokroku hospodářském illustrovaném týdeníku věnovaném příležitostí rolnickým, hospodářským spolkům a záložnám*.²⁵ Záměrem této práce je srovnání obou pramenů na základě níže uvedených kritérií.

Tato bakalářská práce se rovněž seznámila s *Pozůstalostmi Josefa Šusty st.* uloženými ve fondech Národního zemědělského muzea (NZM) v Praze a 1. oddělení Národního archivu (NA) na tř. Milady Horákové v Praze. Oba fondy pro téma předkládané práce neposkytly požadované materiály. Písemnosti uložené ve fondu NZM se především věnují Josefu Šustovi jakožto významnému rybníkáři.

Druhý jmenovaný archiv je materiálově a tematicky velmi bohatý. Nicméně opět se velká část písemností věnuje jeho odbornému zaměření na rybníkářství. Vedle rodinné korespondence se kupříkladu dále jedná o jmenovací dekrety či korespondence s institucemi, které jsou cennými materiály pro hlubší výzkum Šustovy odborné zaangažovanosti. Době, kdy Šusta podnikl svoji studijní cestu po Německu (1863), a kdy úředně působil v Postoloprtech, se však písemnosti věnují jen okrajově.

Výjimkou je zejména korespondence Josefa Šusty s ředitelem postoloprtského panství Franzem Kutscherou mezi lety 1866–1890. Tato korespondence je bezpochyby cenným pramenným materiálem pro hlubší bádání Šustova působení ve schwarzenberských službách. Z uvedených dat je však zřejmé, že tato korespondence probíhala spíše v době,

---

²⁴ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbírka Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*.

²⁵ *Pokrok hospodářský: illustrovaný týdeník věnovaný příležitostí rolnickým, hospodářským spolkům a záložnám*. Praha: Josef Kučera, 1863, 2(42)-(52).

kdy již Šusta působil v Třeboni (od roku 1867). Z tohoto důvodu předkládaná práce, která analyzuje jeho studijní cestu po Německu, nezahrnuje tuto korespondenci do použitých pramenů.

Historické bádání se bude opírat o **komparativní metodu**, při které budou oba prameny porovnány. Bakalářská práce předpokládá, že se jejich případná obsahová rozdílnost bude odvíjet od výsledné klientely čtenářů. V případě odlišností bude práce sledovat, kdy a proč autor cestopisu svá sdělení upravuje, vynechává a případně komentuje. Konkrétní sdělení autora budou vybrána na základě zprostředkování informací o podstatných prvcích modernizace českých a německých zemích v 19. století. Práce nebude řešit dobový technický detail u zemědělských strojů, ani u pěstování a obhospodařování půdy, nebude-li zaznamenána vývojová změna.

Detailní pozornost bude rovněž věnována Šustově způsobu, jakým sledoval na navštívených (velko)statcích strukturu hospodaření. Dalším námětem bude, zda se kriticky vyjadřoval k tamějším hospodářským poměrům a informacím, které přijímal. Dále bude práce hledat odpověď na otázku, podle kterých kritérií vznikl výsledný Šustův itinerář. Pro sledování agrární modernizace českých zemí během 19. století v cestopisu Josefa Šusty bude využita další metoda historického výzkumu – **strukturní analýza** v kombinaci se synchronním přístupem.

3. Agrární modernizace českých zemí během 19. století

3.1.1. Agrární revoluce

Od přelomu 18. - 19. století muselo zemědělství reagovat na probíhající průmyslovou revoluci. Zpočátku se pokroku přizpůsobovaly v první řadě feudální velkostatky, a až později rolnická hospodářství. Velkostatek se zaměřoval na pěstování a zpracování technických plodin ve vlastních průmyslových závodech a své produkty více směřoval na trh.²⁶

S cílem zvýšit rostlinnou produkci docházelo od 2. poloviny 18. století k pokusům zlepšit dosavadní trojhonnou soustavu,²⁷ resp. v nejlepším případě nalézt nejvhodnější osevní postup bez zachování úhoru. Vyloučení úhoru však znemožňovalo pastvu dobytka. Pastva byla postupně nahrazována stájovým krmením, které bylo podmíněno rozsáhlejším pěstováním pícnin.

V tomto ohledu sehrálo důležitou roli pěstování jetele. Jetel byl bohatou pící, která zlepšila výživu i užitkovost dobytka. Rovněž obohacoval půdu dusíkem a při zaorání sloužil jako zelené hnojení. Obohacení půdy také zajistila produkce chlévské mrvy, kterou se zajistil přechod ke stájovému krmení. Chlévská mrva následně ovlivnila větší výnos rostlinné produkce. Ke krmení hospodářských zvířat se využívalo i odpadu z potravinářského průmyslu (např. melasa, pokrutiny aj.) Tyto změny vyžadovaly vznik průmyslově vyráběných hospodářských strojů a hnojiv. Agrární a průmyslová revoluce byly tak vzájemně propojeny. Zmíněný vývoj tedy směřoval k přechodu na *střídavé hospodaření*.²⁸

Jeho podstatou bylo záměrné střídání plodin – okopanin a pícnin. Definitivní podnět k tomuto typu hospodaření dal rozvoj potravinářského průmyslu, který byl založen na pěstování řepy a brambor. Střídavé hospodaření bylo nejprve zaváděno v řepářských oblastech. Do roku 1848 se zavádělo především na velkostatecích. Následně na něj přecházely i rolnické usedlosti. Protože pěstování pícnin a okopanin vyžadovalo důkladné obdělávání půdy, docházelo poprvé k velkému uplatnění secích strojů. Samotné pěstování okopanin

---

²⁶ *Zemědělství za průmyslové revoluce (od přelomu 18. a 19. století do konce 70. let 19. století)*. In: Balcarová, J., Kubů, E., Šouša, J. (ed.). *Úvahy a stati o agrární modernizaci v českých zemích*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2015, s. 24-41.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

(především řepy, brambor) přispělo k rozšíření řádkové kultury. Ta umožňovala vhodnější využití osevní plochy a zároveň adekvátní péči o rostlinu kultivačním nářadím.

Způsoby, jak efektivně zpracovávat půdu, se zabýval zejména František Horský, jeden z předních schwarzenberských úředníků ve službách Jana Adolfa II. Za účelem zvýšení produkce, dle saského vzoru, nahrazoval postupně na všech schwarzenberských panstvích zastaralé trojpolní hospodaření střídavým. Prvním z nich bylo roku 1836 panství Mšec.²⁹

Dlouhá léta byl František Horský příznivcem hluboké orby. Postupně poukazoval i na její nevýhody v podobě nežádoucího splavení živin a humusu do spodních vrstev půdy. Na druhou stranu mělkou orbou nebylo možné ovlivnit rozvoj kořenového systému rostliny. Jeho vlastní způsob spočíval v mělké orbě s podryváním. Mělká orba se po letech střídala s hlubokou orbou.³⁰

Do 19. století se k hnojení³¹ vedle chlévské mrvy používala i další organická hnojiva např. dřevěný popel. Využívána byla rovněž minerální hnojiva jako vápno či sádra. Dále se jednalo o kostní moučky, tedy předchůdce průmyslových hnojiv. Prvními chemicky připravovanými hnojivy byly superfosfáty. Přírodní hnojiva v podobě guána či ledku (ptačí trus) se v českých zemích začala uplatňovat po druhé polovině 19. století.

Na vědecké úrovni se během 19. století rozhořel spor o tzv. *minerální teorii*³² reprezentovanou Justusem von Liebigem. Ta stála v opozici k *humusové teorii* A. Thaera. Podstata sporu tkvěla v rozdílném přístupu k výživě rostlin. Dle dříve zastávané humusové teorie se za zdroj výživy rostlin pokládal humus, jakožto organická látka. Naopak novější minerální teorie tvrdila, že zdrojem výživy všech rostlin jsou minerální látky. Tato teorie přispěla k všeobecnému rozvoji průmyslových hnojiv.

---

²⁹ Paleczek, R. *Die Modernisierung des Grossgrundbesitzes des Fürsten Johann Adolf II. zu Schwarzenberg*. München: N.G. Elwert, 2009, s. 233-247.

³⁰ *Zemědělství za průmyslové revoluce (od přelomu 18. a 19. století do konce 70. let 19. století)*. In: Balcarová, J., Kubů, E., Šouša, J. (ed.). *Úvahy a stati o agrární modernizaci v českých zemích*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2015, s. 24-41.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž.

3.1.2. Vybrané aspekty mechanizace zemědělství

Vedle přechodu ke střídavému hospodaření docházelo ve druhé polovině 19. století k nahrazování ruční práce zemědělskou technikou. Výčet a charakteristiku jednotlivých zemědělských strojů přináší příspěvek *Zemědělství*³³ (autor Zdeněk Tempír), který je součástí *Studii o technice v českých zemích 1800-1918*.

Zemědělské stroje byly především vyráběny v Anglii. Od druhé poloviny 19. století v této výrobě dominovala Amerika.³⁴ Kvalitní a výkonné stroje primárně našly uplatnění na velkostatku. Rolníci si z finančních důvodů mohli dovolit pouze méně výkonnou techniku a spíše pracovali stále s tažnými zvířaty a tradičním jednoduchým nářadím. Oproti tomu již v padesátých letech na některých velkostatech byl upřednostňován pro pohon parní stroj (např. u mlátiček). Jen v ojedinělých případech byl parní stroj využíván v rolnických hospodářstvích.³⁵

Již na začátku 19. století se objevují pokusy sestrojít parní pluh. Větší obliba parní orby nastává roku 1858, tehdy *John Fowler* sestavuje orební soustavu poháněnou parním strojem. Již v roce 1861 byla předvedena v Rakouské monarchii. Výrazněji je upřednostněna na velkostatech při hluboké orbě.³⁶

Při práci s půdou se využívaly také nejrůznější *podrýváky* či *brány* a *válce*, které se užívají dosud. Brány sloužily pro rozdrčení hrud po orbě, srovnání a promíchání zorané půdy vč. zbavení se plevele. Válce se používaly jako brány k přípravě ornice a ke stlačování zeminy.³⁷

Jak již bylo uvedeno v kapitole *Agrární revoluce* pěstování řepy a brambor přispělo k řádkové setbě. Ruční setí se ještě v sedmdesátých letech upřednostňovalo zejména v rolnických hospodářstvích. Výhody řádkové kultury spočívaly v úspoře osiva a zajištění adekvátního klíčení semene jeho vložením do stejné hloubky. Řádková setba pozitivně ovlivňovala vývoj rostlin. Rozšířenými secími stroji byly *Garettův* a dále *Kutzerův*.

---

³³ Jílek, F. *Studie o technice v českých zemích 1800-1918*. Praha: Národní technické muzeum, 1984. Svazek II., s. 9–77.

³⁴ Tamtéž, s. 15.

³⁵ Tamtéž, s. 9–10.

³⁶ Tamtéž, s. 24.

³⁷ Láznička, J., Michálek, V., Růžičková, V., Strnadová, D. *Encyklopedie strojů a nářadí*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2011.

Edvard Kutzer byl inspektorem panství Coburgského.³⁸ Toto panství náleželo k vévodství Sachsen-Coburg und Gotha.³⁹ Roku 1859 dostal Kutzer patent na secí stroj cukrové řepy, který se velmi osvědčil.⁴⁰ Zajímavostí je, že jeho stroj zkonstruoval samotný Josef Šusta.⁴¹

Vývoj žacích strojů výrazně urychlila významná londýnská výstava z roku 1851.⁴² Během deseti let žací stroje zajišťovaly automatické odkládání posekaného obilí či automaticky vázaly snopy. Na druhé londýnské výstavě (1862) Američan *McCormick* představil svůj obilní žací stroj na principu otáčejících se hrábí. Za zmínku rovněž stojí mezinárodní soutěž žacích strojů uspořádána VHS roku 1872 v Hostivicích u Prahy. Nejlepších úspěchů při soutěži dosáhly továrny *Sammelsohn, Johnstone, W. A. Wood, Hornsby a syn* a vídeňská továrna *Hoffherr*.

K dalším pokusům modernizovat sklizeň za pomoci strojů docházelo především u cukrové řepy,⁴³ která do té doby pro pěstitele znamenala výraznou fyzickou zátěž. Sklizeň řepy usnadňovalo její pěstování v tzv. hrubcích či hřebenech (*podle Fr. Horského*) a zemědělská technika v podobě podrýváků.⁴⁴ V českých zemích se během sedmdesátých let se rozšířily zejména podrývákы *Zeithammera* a *Josefa Šusty*.

Vedle výše uvedených strojů vznikalo mnoho nejrůznějších strojů. Pro analýzu Šustovy cesty jsou dále podstatné např. *mláticí stroje* či *stroje na čištění semene*.

---

³⁸ Jílek, F. *Studie o technice v českých zemích 1800-1918*. Praha: Národní technické muzeum, 1984. Svazek II., s. 27-28.

³⁹ Dle mapy Karte Thüringen 1910. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001 [cit. 2021-05-09].

⁴⁰ Volf, M. *Významní členové a spolupracovníci Vlastenecko-hospodářské společnosti v království českém*. Praha: Ústav vědeckotechnických informací, 1967, s. 83. Prameny historie zemědělství a lesnictví, 2.

⁴¹ Wandruszka, A., Urbanitsch, P. *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band 1*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973, s. 413.

⁴² Jílek, F. *Studie o technice v českých zemích 1800-1918*. Praha: Národní technické muzeum, 1984. Svazek II., s. 34.

⁴³ Tamtéž, s. 37.

⁴⁴ Podrývákы primárně sloužily ke kypření ornice. In: Láznička, J., Michálek, V., Růžičková, V., Strnadová, D. *Encyklopedie strojů a náradí*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2011.

3.1.3. Šíření agrární osvěty v Habsburské monarchii, a zvláště v Čechách

Rámcový vhled do problematiky agrární osvěty přináší studie Eduarda Kubů a Jiřího Šoušy *Agrární osvěta, její pole, prostředky, cesty transferu. Metodologická úvaha orientovaná ke střední Evropě, a zvláště pak českým zemím*, publikovaná v *Pramenech a studiích* 65.

Větší zangažovanost poddaných v hospodaření umožnila v 18. století tzv. *raabizace*,⁴⁵ kdy byl rolníkům umožněn dědičný nájem na rozděleném dominikálu, přičemž robotní povinnosti byly změněny na peněžní, případně naturální dávky. Zrušení nevolnictví Josefem II. umožnilo rozmanitější pohyb obyvatelstva a umožňovalo poznat různé formy hospodaření.

Současně již v 18. století probíhal dialog o zemědělské otázce napříč Habsburskou monarchií a německými zeměmi. Dokladem může být osobnost J. Ch. Schubarta, německého propagátora pěstování jetele a vojtěšky, který se angažoval na jeho zavedení právě i v Habsburské monarchii, čímž si vysloužil titul – šlechtic z Jetelového pole (Edler von Kleefeld).⁴⁶

Agrární osvěta v Habsburské monarchii se od šedesátých let 18. století šířila zejména skrz státem podporované a zřizované vlastenecko-hospodářské společnosti. V českých zemích byly založeny tři takovéto společnosti – jedna pro Čechy, jedna pro Moravu a jedna pro Slezsko. Nejdůležitější a nejstarší z nich byla *Společnost pro zemědělství a svobodná umění v Království českém* založená roku 1767. Později byla přejmenovaná na *Vlastenecko-hospodářskou společnost v Království českém* (dále VHS). Agendou této společnosti v nejobecnější rovině bylo podporování pokroku v zemědělství.⁴⁷ Konkrétnější představu o činnosti VHS zprostředkovává Miloslav Volf v *Organizace a působení vlastenecko-hospodářské společnosti*.⁴⁸ Pokrok v zemědělství v očích VHS měl být vyjádřen vyšší rentabilitou hospodaření, proto podporovala přechod z trojpolního hospodaření ke střídavému hospodářství, což byl proces postupný, podmíněný dostatkem dobytka, hnojiva

---

⁴⁵ Kubů, E., Šouša, J. *Agrární osvěta, její pole, prostředky a cesty transferu. Prameny a studie*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2019, č. 65, s. 21.

⁴⁶ Tamtéž, s. 21-22.

⁴⁷ Kubů, E., Šouša, J. *Agrární osvěta, její pole, prostředky a cesty transferu. Prameny a studie*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2019, č. 65, s. 22.

⁴⁸ Volf, M. *Organizace a působení Vlasteneckohospodářské společnosti*. Praha: Zemědělské muzeum ČSAZV, 1961.

a mentální připraveností samotných venkovských zemědělců. Otázka přechodu ke střídavému hospodaření u maloročníků byla podmíněna dohodou o společném zúrodnění úhorové půdy.

VHS, jako poradní orgán, agrární osvětu sdělovala veřejnosti zejména doporučením, názorným příkladem – pokusnictvím, zaváděním nových plodin či např. podporováním zemědělského průmyslu – tedy zpracování zemědělských surovin ve výrobních odvětvích.⁴⁹

Členy VHS byli především zástupci šlechty, její úředníci a přední učenci. Členové pravidelně referovali o hospodaření a nových informacích v pěstitelských výnosech a chovu dobytka, a to nejen státním institucím, ale samotné veřejnosti. Získané zprávy se tak v rámci společnosti koncentrovaly a následně byly výše naznačenými prostředky šířeny do regionů.⁵⁰

Je nutné podotknout, že VHS se v první řadě snažila zaujmout hospodářské úředníky, neboť se domnívala, že: „[...] vzorem poddaným zemědělcům by se mělo stát hospodaření na vrchnostenských pozemcích [...]“. ⁵¹ VHS navíc dohlížela na odbornou kvalifikovanost hospodářských úředníků. ⁵²

Dalším prostředkem, který VHS využívala pro šíření agrární osvěty, bylo vydávání různých odborných neperiodických spisů *Neue Schriften* či lidových měsíčních periodik v podobě *Poučných a zábavných listů*.⁵³ Edukaci zemědělců se VHS zprvu snažila realizovat „*Poučeními*.“ Jednalo se o letáky a brožury. Následovaly *hospodářské kalendáře*, lidové a odborné časopisy.⁵⁴ Na počátku 19. století vznikla učebnice pro selskou mládež vypracovaná profesorem agronomie na filozofické fakultě *Antonínem Zürchauerem*.⁵⁵ Dále vydávala *Hospodářské listy*, které reagovaly na změny v roce 1848 – podporovaly výkup z poddaných povinností a hájily soukromé vlastnictví. Mezi lety 1854–1876 pod záštitou VHS byly vydávány „*Hospodářské noviny*.“⁵⁶

---

⁴⁹ Tamtéž, s. 36.

⁵⁰ Kubů, E., Šouša, J. Agrární osvěta, její pole, prostředky a cesty transferu. *Prameny a studie*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2019, č. 65, s. 22.

⁵¹ Volf, M. *Organisace a působení Vlasteneckohospodářské společnosti*. Praha: Zemědělské muzeum ČSAZV, 1961, s. 37.

⁵² Tamtéž, s. 37.

⁵³ Tamtéž, s. 122-123.

⁵⁴ Tamtéž, s. 37.

⁵⁵ Volf, M. *Organisace a působení Vlasteneckohospodářské společnosti*. Praha: Zemědělské muzeum ČSAZV, 1961, s. 121.; *Významní členové a spolupracovníci Vlastenecko-hospodářské společnosti v království českém*. Praha: Ústav vědeckotechnických informací, 1967, s. 200. *Prameny historie zemědělství a lesnictví*, 2.

⁵⁶ Volf, M. *Organisace a působení Vlasteneckohospodářské společnosti*. Praha: Zemědělské muzeum ČSAZV, 1961, s. 123-124.

VHS pro obsahovou formu *Hospodářských kalendářů* zvolila méně formální styl. Poučnou a zábavnou formu popularizovala zejména selskému lidu inovace v zemědělství a informovala ji o své činnosti.⁵⁷

Popularizaci VHS umožňoval také *Přírodní kabinet*, jehož určitou část zprvu představovala část klementinských sbírek, která společnosti připadla po zrušení jezuitského řádu roku 1773. Roku 1776 odkázal Vlastenecko-hospodářské společnosti vášnivý sběratel hrabě Josef Kinský svůj „*Přírodní kabinet*“, který byl připojen ke klementinské sbírce a celkový sbírkový fond byl po něm následně pojmenován. VHS základ sbírky postupně rozšiřovala – nákupem, či získáváním darů až nakonec její sbírka byla velmi bohatá a evidovala různou škálu strojů a přístrojů.⁵⁸

Zprostředkovávat poučení umožňovala VHS také *knihovna* zřízená roku 1788. Již tak bohatý knižní fond knihovny se často obohacoval výměnou publikací mezi VHS a cizími společnostmi. Po zrušení VHS přešla knihovna pod Zemědělskou radu pro Království české.⁵⁹

Specifickým způsobem šíření osvěty VHS byly *výstavy*. Pro tyto účely si VHS pronajímala v měsíci květnu pozemek bývalé botanické zahrady Kanálka v Praze. Od roku 1832 VHS na tomto místě pořádala výstavy dobytka a od roku 1835 byly rovněž do výstavy zahrnuty zemědělské stroje a semena. Od roku 1856 se výstavy začaly pořádat na výstavišti u Královské obory v Bubenci, které poskytovalo větší prostory.⁶⁰

V šíření agrární osvěty v duchu VHS pokračovala od roku 1873 i její nástupkyně *Zemědělská rada pro Království české*.⁶¹ Byla rovněž poradním orgánem a nástrojem pro rozdělení státních a zemských finančních prostředků určených pro zemědělství. Jejími členy byli zemědělci, statkáři i zemědělské spolky. Zemědělská rada se snažila jejich zájmy hájit před vídeňskými ministerstvy, českým zemským sněmem či zemským výborem. Dokonce finančně přispívala na tehdejší fenomén vzorových hospodářství.

Účelem vzorových hospodářství bylo zprostředkovat okolním hospodářům perspektivu nových hospodářských inovací – ať už se jednalo o hlubší orbu, nové druhy osiv, účinky umělých hnojiv či novou zemědělskou techniku a vhodnější způsoby chovu hospodářských zvířat. Nejen o své činnosti podávala zprávy stejně jako VHS tiskem.

---

⁵⁷ Tamtéž, s. 118.

⁵⁸ Tamtéž, s. 120.

⁵⁹ Tamtéž, s. 120-122.

⁶⁰ Tamtéž, s. 124-125.

⁶¹ Kubů, E., Šouša, J. Agrární osvěta, její pole, prostředky a cesty transferu. *Prameny a studie*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2019, č. 65, s. 26.

Zemědělská rada je nemyslitelně spojena se *Zemědělskými listy*. Oproti své předchůdkyně VHS mohla být flexibilnější v šíření agrární osvěty mezi rolnictvo. Umožňovalo jí to především její napojení na zemědělské spolky.⁶²

K zakládání *zemědělských spolků*⁶³ docházelo od 2. poloviny 19. století. Jednalo se o formu šíření agrární osvěty, která již nebyla zastřešována státem, ale samotnou venkovskou veřejností. Vznik zemědělských spolků byl umožněn všeobecným spolkovým zákonem z roku 1867 (134/1867 ř. z.) a bylo pro ně charakteristické různé zaměření – podnikatelské, či lobbistické. Lobbistické spolky se zasazovaly o prosazení jimi preferovaných zemědělských oborů (ovocnářství, dobytkářství, včelařství, mlékařství, rybářství) či výstavnictví, plemenářství, šlechtitelství či přímo o osvětu. K šíření agrární osvěty využívaly zemědělské spolky obdobných prostředků jako VHS – pořádání výstav, přednášek, vydávání tiskovin, zprostředkování nákupu osiv, hnojiv či odbyt plodin.

Dalším prostředkem, který se úspěšně ujal v rámci venkovského obyvatelstva byla ekonomická svépomoc ve formě *venkovského družstevního hnutí*,⁶⁴ umožňující venkovanům vložit své úspory do činnosti přinášející zisk. Vedle toho se družstevní hnutí soustředila na šíření modernizačních poznatků tiskem a celkový úspěch tohoto úsilí spatřovala v jejich konečném zavedení do praxe.

V dějinách agrární osvěty sehrálo důležitou úlohu také *cestování odborné veřejnosti*⁶⁵ do hospodářsky vyspělejších západních zemí Evropy (např. do Dánska, Anglie či Německa).

3.1.4. Stručný přehled vývoje zemědělského školství v Českém království

V počátcích zemědělského školství v království Českem lze jako zřizovatele zemědělských škol vysledovat šlechtické a církevní vrchnosti. První historicky doložená zemědělská škola (1728) byla zřízena opatem Zinkem pro výchovu hospodářských úředníků klášterních statků na pražském Břevnově. Postupně v této otázce iniciativu přebíral také stát, který apeloval na *Společnost orby a svobodného umění*, resp. na její nástupkyni VHS a v roce 1873 také na *Zemědělskou radu pro království České* (nástupkyně samotné VHS).⁶⁶

---

⁶² Tamtéž, s. 26-27.

⁶³ Tamtéž, s. 25.

⁶⁴ Tamtéž, s. 26.

⁶⁵ Tamtéž, s. 24.

⁶⁶ Rozman, J. *A zapomínat se nemá*. Praha: ÚZEI, 2015, s. 5-6.

Do roku 1848 sehrál velmi důležitou úlohu pro výchovu hospodářských úředníků především schwarzenberský *Hospodářský ústav Českém Krumlově*.⁶⁷ První rolnickou školu založil roku 1790 pražsko-vídeňský dvorní knihtiskař Jan Ferdinand rytíř ze Schönfeldu.⁶⁸ Školním řádem z roku 1774 nižší školy do své výuky začlenily základy domácího a polního hospodaření.⁶⁹

Únorovou ústavou z 26.2.1861 přešlo zemědělské odvětví včetně zemědělského vzdělávání do kompetence zemských sněmů zemí Koruny české. Český zemský sněm v návaznosti na toto rozhodnutí reagoval v roce 1864 reorganizací hospodářského školství. Školy byly rozčleněny tímto způsobem:⁷⁰

- a) *Rolnické*
- b) *vyšší hospodářské a hospodářské – průmyslové*
- c) *vysoké učení hospodářské (akademie)*

Rolnické školy

Úlohou těchto škol bylo seznámit mladíky, kteří se chystali samostatně hospodařit na menších statcích, selských hospodářstvích či vypomáhat při správě větších statků, s teoretickými vědomostmi a praktickými dovednostmi potřebnými k tomuto povolání.⁷¹

Vyšší hospodářské a hospodářsko-průmyslové vyučovací ústavy

Tyto školy se soustřeďovaly na poskytování teoretického a praktického vzdělání studentům, kteří se připravovali na správu větších statků či na práci v hospodářských průmyslových odvětvích.⁷²

Vysoké učení hospodářské (Akademie)

Jednalo se o vysokoškolské odborné vzdělání v oboru hospodářství a lesnictví, které nebylo možné získat ani na hospodářských školách, ani na univerzitách či polytechnických ústavech.⁷³

---

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Tamtéž, s. 6.

⁶⁹ Tamtéž, s. 8.

⁷⁰ Tamtéž, s. 12-13.

⁷¹ Tamtéž, s. 13, 16.

⁷² Tamtéž, s. 13.

⁷³ Tamtéž, s. 13.

Další změny v organizaci hospodářských škol byly zemským sněmem provedeny až v roce 1884. Tehdy byly zřízeny tyto typy škol:⁷⁴

1. *Zimní hospodářské školy*
2. *Rolnické školy*
3. *Střední hospodářské školy*
4. *Vyšší hospodářské ústavy zemské*
5. *Hospodyňské školy*

Zimní hospodářské školy

Na těchto školách, jak již z názvu vyplývá, se vyučovalo v zimních měsících. Byly určeny pro venkovskou mládež, která vystudovala obecnou školu. Cílem bylo poskytnout za co nejmenší náklady a v co nejkratším čase potřebné teoretické vzdělání.⁷⁵

Střední hospodářské školy

Tyto školy byly určeny pro studenty, kteří měli hospodařit na větších rolnických usedlostech nebo najatých statcích a potřebovali získat potřebné vědomosti a praktické zkušenosti.⁷⁶

Vyšší hospodářské ústavy zemské

Tyto ústavy nabízely vyšší vědecké vzdělání v oboru zemědělství. Skrze zvláštní kurzy zprostředkovávaly studentům poznatky z polního hospodářství.⁷⁷

Hospodyňské školy

Hospodyňské školy nabízely venkovským dívkám, které dokončily obecnou školu, jednoroční teoreticko-praktické vzdělání.⁷⁸

---

⁷⁴ Tamtéž, s. 16-17.

⁷⁵ Tamtéž, s. 16.

⁷⁶ Tamtéž, s. 16.

⁷⁷ Tamtéž, s. 17.

⁷⁸ Tamtéž, s. 17.

3.1.5. Významné schwarzenberské zemědělské školy v 19. století

Vyšší hospodářský ústav v Krumlově

Tento tříletý hospodářský ústav sloužil jako vzdělávací instituce pro budoucí schwarzenberské úředníky mezi lety 1801–1850. Založil jej kníže Josef II. ze Schwarzenbergu, otec knížete Jana Adolfa II. Jeho řízení měl na starosti ředitel panství. Odborné předměty byly vyučovány významnými vrchnostenskými úředníky. Pro potřeby praktické výuky škola disponovala čtyřmi dvory, zahradami, skleníky, dvorní lékárnou (pro výuku chemie), jízdnou či průmyslovými závody.⁷⁹ Ústav byl zrušen v roce 1850 v návaznosti na změny v politické a správní oblasti. V roce 1849 vrchnostem byla odebrána patrimoniální správa, což vedlo ke snížení poptávky po úřednictvu.⁸⁰

Schwarzenberská rolnická škola v Rabíně

Prvotní impuls zakládat rolnické školy byl dán výnosem Ministerstva zemědělství ve Vídni z 22.5.1849, který reagoval na stále zvyšující se nároky na výživu obyvatelstva. V tomto ohledu zdůrazňoval přínos zemědělského školství. Zemským hospodářským spolkům ukládal za povinnost vybrat pro nově zřízené školy adekvátní hospodářství, sjednat dohodu s majiteli těchto hospodářství a následně na jejich činnost dohlížet. VHS tak v roce 1850 přistoupila ke zřízení české školy v Rabíně a německé školy v Libverdě.⁸¹

Dvůr Rabín nacházející se nedaleko Vodňan byl součástí libějovického panství Jana Adolfa. Prvním ředitelem nově ustanovené školy se stal již zmíněný schwarzenberský úředník František Horský.⁸² Cílem rolnických škol bylo vzdělat své žáky pro praktickou práci na menších hospodářstvích.⁸³ Samotná škola v Rabíně mohla svým studentům poskytovat kvalitní praktickou výuku, neboť dvůr pro tuto funkci splňoval veškeré

---

⁷⁹ Rozman, J. *A zapomínat se nemá*. Praha: ÚZEI, 2015, s. 6.

⁸⁰ Rašticová, B. *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 2004, s. 182.

⁸¹ Pšeničková, J. *Zemědělská škola v Libverdě v letech 1850–1866*. In: Juněcová, J., Roháčová, O., Šouša, J. (ed.). *Rekvie zemědělsko-lesnické archiváře a agrární historičce: in memoriam PhDr. Jany Pšeničkové*. Praha: Spolek zemědělského muzea ve spolupráci s Národním zemědělským muzeem, 2010, s. 94.

⁸² Dvořák, J. *Zemědělské školství v oblasti působnosti Národohospodářského sboru jihočeského*. In: Rašticová, B. *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského rozvoje venkova v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 2004, s. 171-172.

⁸³ Pšeničková, J. *Zemědělská škola v Libverdě v letech 1850–1866*. In: Juněcová, J., Roháčová, O., Šouša, J. (ed.). *Rekvie zemědělsko-lesnické archiváře a agrární historičce: in memoriam PhDr. Jany Pšeničkové*. Praha: Spolek zemědělského muzea ve spolupráci s Národním zemědělským muzeem, 2010, s. 95.

požadavky: „[...] měl velmi rozmanité složení půdy, provádělo se v něm rozsáhlé mléčné hospodářství, podobně i zemědělské pokusnictví, ve dvoře samém byl zřízen lihovar, v nedaleké panské cihelně se vyráběly (poprvé na kontinentě) první drenážní trubky, zdejší panský kovář prováděl sériovou výrobu jednodušších hospodářských strojů a zemědělského náčiní, ve dvoře nechyběl ani potřebně velký včelín a též se zde prováděl poměrně rozsáhlý chov ovcí (plemene Merino-Negretti) [...]“⁸⁴

V roce 1867 VHS rozhodla, že škola v Rabíně bude jako veřejné učiliště zrušena. Kníže Jan Adolf II. následně tuto školu přetvořil na soukromý tříletý ústav pro své nižší úředníky. Za definitivní rok jejího zrušení je možné pokládat r. 1890. Tehdy Jan Adolf rozhodl, aby čeští studenti pokračovali ve svém studiu na hospodářské škole v Písku a pro německé studenty vybral německou hospodářskou školu v Českých Budějovicích.⁸⁵

3.1.6. Zrušení poddanství a zánik patrimoniální správy

Příčiny revolučních událostí z let 1848/49 sahají do hlubší minulosti a procházely dlouhodobým vývojem (zahrnující vývoj politických, sociálních, hospodářských, tak i nacionálních otázek), jak o tom sám píše František Kutnar ve své *Cestě selského lidu k svobodě*.⁸⁶

Na přelomu 18./19. století bylo venkovské obyvatelstvo v Českém království ovlivněno *Velkou francouzskou revolucí* (1789). Tehdy byl ve Francii zrušen feudalismus, šlechtická privilegia a bývalý poddaný se stal rovnoprávným občanem. Výrazný politický vliv si ve Francii postupně přisvojili bohatí měšťané, statkáři a sedláci. Z obav před případným obdobným vývojem se v Habsburské monarchii přistupovalo k cenzuře. Přesto se povědomí o francouzské revoluci mezi venkovské obyvatelstvo šířilo a s jejími myšlenkami se venkované ztotožňovali.

Další příčinou bylo prosazení koncepce národa založeného na společném jazyku, historii a kultuře. Do té doby byly obyvatelé daného území bez ohledu na svou rodnou řeč považováni za národ. Národní obrozená společnost, která byla ovlivněna soudobými revolucemi (1848) v okolních zemích, se přikláněla ke konstitučnímu pojetí Habsburské

---

⁸⁴ Dvořák, J. Zemědělské školství v oblasti působnosti Národohospodářského sboru jihočeského. In: Rašticová, B. *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského rozvoje venkova v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 2004, s. 171-172.

⁸⁵ Rozman, J. *A zapomínat se nemá*. Praha: ÚZEI, 2015, s. 9.

⁸⁶ Kutnar, F. *Cesta selského lidu k svobodě*. Praha: Československá akademie zemědělská, 1948, s. 63-132. Prameny a základy, řada B, 12.

monarchie, požadovala politická a občanská práva včetně zrovnoprávnění všech občanů, a vytvoření národního státu.⁸⁷

Přestože revoluci z let 1848/49 monarchie odvrátila a opětovně nastolila absolutismus, došlo k určitým systémovým změnám – ke zrušení poddanství a k zániku patrimoniální správy.⁸⁸

Návrh na okamžité zrušení poddanství Říšskému sněmu předložil ke konci července roku 1848 slezský politik, člen německé levice, *Hans Kudlich*. Přestože je známý právě tento návrh, největší podíl na přípravě zákona rušícího poddanství ze 7. září 1848 měl právník *F. A. Brauner*. Ten již na schůzi v pražských Svatováclavských lázních (11. března 1848) vypracoval poddanské požadavky zahrnující politická práva, občanskou a poddanskou rovnoprávnost. Čeští poslanci totiž původně předpokládali, že se poddanská otázka bude projednávat na českém zemském sněmu, který se ale nakonec nesešel.

Zákonem ze 7. září 1848 se z poddaných stali občané. Robotu nejmenších poddaných (podruhů a domkařů) byla považována za osobní břemeno a byla zrušena bez náhrady. Náhrada se však týkala vrchnostenského vlastnického práva na poddanský majetek. Před přijetím tohoto zákona museli poddaní robotovat, či odvádět naturální, nebo peněžní dávky. Výši náhrady, v duchu Braunerova znění, stanovoval císařský patent ze 4. března 1849. Pro tento *vyvazovací proces* byly zřízeny zemské a okresní vyvazovací komise, které zprostředkovávaly finanční vyrovnání mezi bývalými vrchnostmi a jejich poddanými.⁸⁹

Finanční náhrady byly určeny pro tzv. *povinné osoby* tedy pro bývalé světské a církevní vrchnosti i právnické osoby. Největší finanční obnos na vyvazovacím procesu získaly hlubočtí Schwarzenbergové (více než dva miliony zlatých).⁹⁰ Finanční kapitál získaný právě během vyvazovacího procesu Schwarzenbergové využili pro následnou modernizaci svých velkostatků.⁹¹

V návaznosti na zrušení poddanství zanikla i patrimoniální správa. Od 1. ledna roku 1850 stávající správní systém byl nahrazen státním byrokratickým systémem správy s nově ustanovenými úřady a s funkcí státních úředníků, jejichž počet postupně vzrůstal.

---

⁸⁷ Tamtéž, s. 63-132.

⁸⁸ Bělina, P., Hlavačka, M., Tinková, D. *Velké dějiny země Koruny české*. Praha: Paseka, 2013, 1792-1860, s. 379.

⁸⁹ Kutnar, F. *Cesta selského lidu k svobodě*. Praha: Československá akademie zemědělská, 1948, s. 109-116. Prameny a základy, řada B, 12.

⁹⁰ Bělina, P., Hlavačka, M., Tinková, D. *Velké dějiny země Koruny české*. Praha: Paseka, 2013, 1792-1860, s. 366.

⁹¹ Hlavačka, M. Osobní sdělení přednášejícího (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha) dne 9. listopadu 2020.

Existence velkostatku byla dále ohrožena institutem katastrální obce, neboť byl rozdělen do několika katastrů, a přestal být samostatným správním útvarem. Zavedení tohoto institutu defacto znamenalo zánik patrimoniální správy a zánik starého stavovství doby předbřeznové jakožto identifikačního symbolu.⁹²

---

⁹² Bělina, P., Hlavačka, M., Tinková, D. *Velké dějiny země Koruny české*. Praha: Paseka, 2013, 1792-1860, s. 367-369.

4. Hospodář Jan Adolf II. Schwarzenberg

Jan Adolf II. kníže Schwarzenberg (1799–1888), pokrokový hospodář a iniciátor přestavby zámku Hluboká nad Vltavou v duchu anglické novogotiky, byl synem knížete Josefa II. ze Schwarzenbergu a Pavlíny rozené Arenbergové. Jeho bratrem byli *Bedřich ze Schwarzenbergu* (1809–1885), arcibiskup pražský, a rakouský ministerský předseda⁹³ *Felix ze Schwarzenbergu* (1800–1852). Tato bakalářská práce líčí Jana Adolfa jako hospodáře a zaměstnavatele. Klade rovněž důraz na jeho vynikající výsledky v hospodářství.

Samotné hospodářské začátky Jana Adolfa se datují k roku 1829. Tehdy se třicetiletý Jan Adolf ujímá správy panství Mšec. Po smrti svého otce (1833) se stává vládnoucím knížetem schwarzenberského rodu. Středem jeho zájmu se stává polní hospodářství, rybníkářství a lesnictví. Vlastnil velký počet velkostatků, jejichž součástí byly nejménou i zpracovatelské závody (např. cukrovary, pivovary aj.).⁹⁴

Inspirativním podnětem pro inovace ve vedení vlastního panství se mu stala průmyslová modernizace Anglie, o které se na vlastní oči přesvědčil během své studijní cesty v roce (1825). Velice ho upoutaly např. parní stroje, které se rozhodl zkoumat podrobněji.⁹⁵

Byl členem 96 společností a spolků zaměřujících se na zemědělství, lesnictví, průmysl, obchod, dopravu a ekonomiku.⁹⁶ V kontextu této práce se jako nejdůležitější jeví jeho členství ve Vlastenecko-hospodářské společnosti, jejíž prezidentem byl mezi lety 1848–1860. S činností této společnosti seznamoval své vlastní úředníky. Sekretáře VHS F. X. Assenbauma pověřil, aby rozesílal jednotlivým schwarzenberským hospodářským administrativám výroční zprávy VHS. Jan Adolf si dokonce nechával vypracovávat své vlastní výroční zprávy o praktických výsledcích dosažených na jednotlivých

---

⁹⁴ Fabini, P., Klečacký, M., Zouzal, T. *Zemědělská rada pro Království české 1873-1918*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2015, s. 21.

⁹⁵ Jirman, M. *Biografie první poloviny života Jana Adolfa II. ze Schwarzenberga*. Ústí nad Labem, 2019, Diplomová práce, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Filozofická fakulta, [vedoucí práce Doc. PhDr. Kristina Kaiserová, CSc.], s. 23-25.

⁹⁶ Kubíková, A. Členství Schwarzenbergů v hospodářských a kulturních spolcích v 19. a na počátku 20. století. In: Gaži, M. (ed.). *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*. České Budějovice: Národní památkový ústav, 2008, s. 514-515. Collectiones, 2.

schwarzenberských panstvích. S jejich závěry následně seznamoval Hospodářskou společnost ve Vídni.

Dobry stav zemědělství považoval za stimul vedoucí ke stabilním poměrům v českých zemích. Usiloval o zefektivnění půdy při zachování její udržitelnosti. Pěstoval proto na nevyužitých loukách pícniny, přecházel na střídavé hospodaření, zajímal se o různé metody hnojení a od roku 1849 se soustředil na zavádění drenáží. Již v tomto roce byly zavedeny v Třeboni. Od roku 1851 se drenáže vyskytovaly na všech jeho panstvích. Další prostředek, kterým Jan Adolf dosáhl vyšší výnosnosti půdy, byla arondace půdy neboli scelování pozemků.⁹⁷

Domníval se, že by se vrchnost neměla pouze soustředit na oblasti, kde se daří polnímu hospodářství. Za důležité pokládal také zvážení i dalších hospodářských možností, které by pro danou lokalitu byly výhodné např. budování továren či dolů.⁹⁸

Zrušení roboty roku 1848 znamenalo pro Jana Adolfa znamenalo zdražení lidské práce ve mzdě. Proto se rozhodl ji nahrazovat nejrůznějšími stroji (žacími, secími, mlátičými, aj), efektivními hospodářskými metodami a snížením počtu zaměstnanců.⁹⁹

Michal Jirman ve své kapitole o Janu Adolfovi II. na základě jeho spisu *Erwägungen und Gedanken, betreffend Verbesserungen der Untertans-Verhältnisse*¹⁰⁰ vystihl kladný postoj Jana Adolfa ke zrušení poddanství a patrimoniální správy. Jan Adolf si totiž uvědomoval větší efektivnost námezdní práce a výhody zrušení vrchnostenských práv nad poddanými. Velký důraz kladl na kvalitně odvedenou práci. Naopak nenacházel pochopení v odbyté práci a špatně vedeném hospodářství. Proto své nezodpovědné zaměstnance a poddané pokládal za překážku svých modernizačních ambicí. Dále byl toho názoru, že by se jejím zrušením, a tedy volností pohybu obyvatelstva, více rozvíjel obchod.

Obdobě jako František Horský si Jan Adolf uvědomoval konzervativní smýšlení venkovského obyvatelstva, které dávalo raději přednost generačně ověřeným hospodářským metodám než novinkám. Proto upřednostňoval přesvědčování hospodářů před domáháním se vrchnostenských práv, jak to dokládá následující citace: „*Kolik se již dostalo k našim uším*

---

⁹⁷ Smyslem tohoto scelování bylo vytvoření jednotného pozemkového vlastnictví, jehož jednotlivé pozemky před samotnou arondací patřili různým vlastníkům; Arrondissement In: *Ottův slovník naučný*. Praha: J. Otto, 1989, 2, s. 786.

⁹⁸ Paleczek, R. *Die Modernisierung des Grossgrundbesitzes des Fürsten Johann Adolf II. zu Schwarzenberg*. München: N.G. Elwert, 2009, s. 233-247.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Jirman, M. *Biografie první poloviny života Jana Adolfa II. ze Schwarzenberga*. Ústí nad Labem, 2019, Diplomová práce, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Filozofická fakulta, [vedoucí práce Doc. PhDr. Kristina Kaiserová, CSc.], s. 69-76.

nářků. A kolik jsme již podnítli ekonomických vylepšení, jak bylo těžké měnit zavedená přesvědčení k prosazení novinek. Kolikrát jsme museli mluvit se zkušenými hospodáři, aby dané novinky uvedli do praxe.“¹⁰¹

Slabé stránky v hospodaření rolníků viděl kupříkladu v nedostatečném využívání pojišťovacích ústavů. Na jejich místě by zlepšil stav tažného dobytka, či efektivněji používal polní nástroje.

Za zmínku stojí jeho požadavek aktivního zapojení státu v oblasti vzdělání, jak to uvádí jeho slova: „*V oblasti zabezpečení odpovídající životní úrovni by měl spolupůsobit i stát. Naučit poddané zacházet se zemědělským provozem, s chovem dobytka etc.*“¹⁰²

Současně Michal Jirman podotýká, že hlavní důvod jeho sociálních reforem je stále otázkou. Vedle sociálního cítění hrál jistě roli i pragmatismus.¹⁰³ Snahou Jana Adolfa jako hospodáře byl především ekonomický profit.

V tomto spise Jan Adolf zdůvodňuje, proč jej napsal: „*[...] abych upozornil na ožebračování selského stavu u nás.*“¹⁰⁴ Podle něj, jak samotní sedláci, tak i vrchnost nesou zodpovědnost za poměry na venkově. Tohoto úkolu by se měla ujmout vrchnost, neboť disponuje více možnostmi.

---

¹⁰¹ Tamtéž, s. 72.

¹⁰² Tamtéž, s. 73.

¹⁰³ Tamtéž, s. 69.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 75.

5. Schwarzenberští úředníci

Elementární informace o této skupině schwarzenberských zaměstnancích lze čerpat z článku R. Paleczka *Mezi tradicemi a modernizací. Schwarzenberské úřednictvo 18. a 19. století*.¹⁰⁵

Vztah těchto úředníků se svým zaměstnavatelem – knížetem byl především založen na důvěře. Žádost o přijetí do schwarzenberských služeb zájemci předkládali samotnému knížeti, který své definitivní rozhodnutí opíral o doporučení svých úředníků z dvorské kanceláře.

Hierarchie schwarzenberských úředníků byla následující: nejvyšším úředníkem byl ředitel knížecí kanceláře – dvorní rada (se sídlem ve Vídni). V Čechách vrchními úředníky byli dva vrchní hejtmané, později označovaní jako inspektoři. Vrchní hejtman pro stará panství (Třeboň, Hluboká, Protivín, Mšec, Postoloprty) sídlil v Třeboni, vrchní hejtman pro nová panství pak v Krumlově. Hospodářství jednotlivých panství měli v praktické rovině na starosti hejtmané, od roku 1750 označovaní jako ředitelé.

Podle šatu byli úředníci rozlišováni na „černé“ a „zelené“. Do černých byli zahrnováni úředníci pivovarů, zemědělství, administrativní a důlní. Úředníci lesnictví byly druhou jmenovanou skupinou. Na týdenních konferencích se zabývali žádostmi zaměstnanců a poddaných, dále pokyny knížete, císařských, krajských a zemských politických úřadů.

Schwarzenbergové si uvědomovali, že jejich úspěšné hospodaření stojí především na práci vzdělaných a kvalitních úředníků. Tyto dovednosti u svých úředníků podporovali konkrétními kroky. Roku 1800 zakládá Kníže Josef II. (1769–1833) dva vzdělávací ústavy – *Hospodářský ústav v Krumlově* pro „černé“ a ve Zlaté Koruně lesní školu „zelené“. Zároveň, v podobě studijních stipendií, Schwarzenbergové finančně podporovali vzdělání synů svých úředníků.

Schwarzenberští úředníci, kteří si v 19. a 20. století říkali *schwarzenberáci*, tvořili uzavřenou společnost provázanou příbuzenskými vztahy. Jejich platy byly ze $\frac{2}{3}$ tvořeny naturáliemi. Pracovitostí mohli úředníci získat různé příplatky. Od druhé poloviny 19. století dokonce disponovali tantiémami – podíly na zisku schwarzenberského podniku. Ve stáří jim byl od poloviny 18. století poskytován penzijní ústav.

---

¹⁰⁵ Paleczek, R. Mezi tradicemi a modernizací. Schwarzenberské úřednictvo 18. a 19. století. In: Gaží, M. (ed.). *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice: Národní památkový ústav, 2008, s. 37-46. Collectiones, 2.

V kontextu Šustovy studijní cesty byl důležitým schwarzenberským úředníkem *Franz Kutschera* (1819-1899), tehdejší ředitel panství v Postoloprtech. Kutschera byl synem významného ředitele Krumlovského panství a profesora zemědělství na schwarzenberském Hospodářském ústavu v Českém Krumlově *Josefa Kutschery* (1787-1868).¹⁰⁶ Po prvním služebním roce Josefa Šusty v Postoloprtech zaslal Franz Kutschera Janu Adolfovi zprávu o Šustově mimořádném nadání a pracovitosti.¹⁰⁷ V roce 1862 dokonce navrhl Šustu k přijetí za člena do VHS.¹⁰⁸ Jeho význam pro Šustovu cestu bude více rozveden v kapitole *Analýza Šustovy cesty*.

Obyvatelstvo v Českém království i po zrušení poddanství v roce 1848 považovalo schwarzenberské úředníky za zástupce vrchnosti. Ti navíc byli určitým spojovacím článkem mezi vrchností a obyvatelstvem, neboť ovládali oba zemské jazyky.¹⁰⁹

---

¹⁰⁶ Paleczek, R. *Die Modernisierung des Grossgrundbesitzes des Fürsten Johann Adolf II. zu Schwarzenberg*. München: N.G. Elwert, 2009, s. 328, 332-333.

¹⁰⁷ *Československý rybář: měsíčník věnovaný veškerým zájmům ku povznesení chovu ryb v republice Československé*, 1935, 15(11), s. 154.

¹⁰⁸ Šmerha, J. Josef Šusta – hospodář a výzkumník. In: Juněcová, J., Kahuda, J., Šouša, J. (ed.). *Obeznaný zootechnik s historickým nadhledem: pocta prof. Josefu Šmerhovi*. Praha: Národní archiv, 2015, s. 76.

¹⁰⁹ Paleczek, R. Mezi tradicemi a modernizací. Schwarzenberské úřednictvo 18. a 19. století. In: Gaži, M. (ed.). *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*. České Budějovice: Národní památkový ústav, 2008, s. 46. Collectiones, 2.

6. Josef Šusta – schwarzenberský úředník a hospodář

Budoucí schwarzenberský úředník Josef Šusta (1835–1914) se narodil v Jankově u Votic. Mezi lety 1849–1854 studoval na pražském Akademickém gymnáziu, kde mimo jiné rozvíjel své literární a básnické nadání.¹¹⁰ Nakonec se rozhodl pro vědeckou dráhu a podal si žádost „*aby směl vedle gymnaziálních studií jako mimořádný posluchač míti podíl na některých přednáškách a cvičeních přírodnických a chemických v rámci vysoké školy technické.*“¹¹¹ Pro povolání hospodářského úředníka na venkově se rozhodl zejména kvůli svému chatrnému zdraví. Odborné zemědělské znalosti si navíc v druhé polovině padesátých let prohloubil studiem na hospodářské akademii ve Starých Hradech v Uhrách.¹¹²

Ve vzpomínkách na svá *Léta dětství a jinošství* Josef Šusta ml., známý český historik, o svém otci píše, že: „*toužil šířit poznatky o nových pokrocích v zemědělství.*“¹¹³ V jeho úsilí mu pomáhalo jeho spisovatelské nadání, což vedlo Šustu st. „*k odbornému referování tiskem o vlastních pokusech a nových podnětech.*“¹¹⁴

Jeho životním mezníkem bylo přijetí do služeb knížete Schwarzenberga koncem roku 1858. Nejprve se seznámil s tzv. *dolním schwarzenberským panstvím*, kde působil v Lenešicích a Postoloprtech. Od roku 1867 byl služebně přeložen do Třeboně, která byla součástí tzv. *horního schwarzenberského panství*.¹¹⁵ Přelomovým zlomem v jeho kariéře byl rok 1879, tehdy byl jmenován ředitelem treboňského panství.¹¹⁶ Jeho zaměstnavatel Jan Adolf II. dokonce uvažoval o jeho jmenování vrchním hospodářským ředitelem pro celý svůj majetek. Od tohoto záměru nicméně upustil, neboť jeho syn kníže Adolf Josef se pokusil spravovat svůj majetek sám.¹¹⁷

---

¹¹⁰ Šusta, J. *Léta dětství a jinošství*. Praha: Melantrich, 1947, s. 56-60.

¹¹¹ Tamtéž, s. 60.

¹¹² Tamtéž, s. 60.

¹¹³ Tamtéž, s. 64.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 64.

¹¹⁵ Šusta, J. *Léta dětství a jinošství*. Praha: Melantrich, 1947, s. 62.

¹¹⁶ Šmerha, J. Jankovský rodák – Josef Šusta. In: Juněcová, J., Kahuda, J., Šouša, J. (ed.). *Obeznaný zootechnik s historickým nadhledem: pocta prof. Josefu Šmerhovi*. Praha: Národní archiv, 2015, s. 59.

¹¹⁷ Paleczek, R. Mezi tradicemi a modernizací. Schwarzenberské úřednictvo 18. a 19. století. In: Gaži, M. (ed.). *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice: Národní památkový ústav, 2008, s. 39. Collectiones, 2.

Jeho počáteční působení na panství Postoloprty v úrodném žateckém kraji bylo spojeno s polním hospodářstvím, studiem chmele a cukrovky.¹¹⁸ V rámci své pozdější služby v Třeboni se zaměřil především na rybníkářství¹¹⁹ a výzkum sladkovodních ryb, protože Třeboň byla známá svojí rybníční soustavou a horší kvalitou půdy.¹²⁰ Výzkumem mimo jiné zjistil, že se kapr živí vedle vodního rostlinstva, také živočišnými organismy. Vyvrátil tak dosavadní přesvědčení, že se kapr živí bahnem.¹²¹

Jako hospodář zdůrazňoval zajištění trvalé úrodnosti půdy pomocí pěstování pícnin navracejících půdě odebrané živiny. Efektivnějšího využití půdy jako zdroje živin dosahoval hlubokou orbou a přihnojováním, čímž se zvětšil objem orné vrstvy. Roku 1877 získal patent za svůj vlastní typ podrývaku, který byl určen k provzdušnění půdy.¹²² Zajímal se také o nové způsoby orby, hnojení, drenáže, zlepšení výběru chovného dobytka či mechanizaci zemědělství.¹²³

---

¹¹⁸ Šusta, J. *Léta dětství a jinošství*. Praha: Melantrich, 1947, s. 63.

¹¹⁹ Jiroušek, B. Josef Šusta, nestor českého rybníkářství. *Historický obzor: Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. Praha: Aleš Skřivan, 1998, č. 1-2, s. 33.

¹²⁰ Šusta, J. *Léta dětství a jinošství*. Praha: Melantrich, 1947, s. 65.

¹²¹ Jiroušek, B. Josef Šusta, nestor českého rybníkářství. *Historický obzor: Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. Praha: Aleš Skřivan, 1998, č. 1-2, s. 33.

¹²² Šmerha, J. Josef Šusta – hospodář a výzkumník. In: Juněcová, J., Kahuda, J., Šouša, J. (ed.). *Obeznaný zootechnik s historickým nadhledem: pocta prof. Josefu Šmerhovi*. Praha: Národní archiv, 2015, s. 70-71.

¹²³ Šusta, J. *Léta dětství a jinošství*. Praha: Melantrich, 1947, s. 65.

7. Analýza Šustovy studijní cesty z roku 1863

7.1. Studijní cesty schwarzenberských úředníků ve službách knížete Jana Adolfa II.

Významnými iniciátory studijních cest do zahraničí byli především šlechtičtí velkostatkáři, kteří projevíli zájem o zemědělský a vědecký pokrok. Takovým šlechticem byl i kníže Jan Adolf II. ze Schwarzenberga, zaměstnavatel hospodářského úředníka Josefa Šusty.

Jako mladík uskutečnil Jan Adolf studijní cestu po Anglii, která v něm probudila obdiv k anglické průmyslové modernizaci. Získaná zkušenost Jana Adolfa podnítila k inovacím na vlastním panství. Jan Adolf si uvědomoval, že k prosperitě vlastního panství nestačí zavádění aktuálních vědeckých poznatků do praxe, ale že úspěšné uskutečnění jeho hospodářských představ tkví rovněž ve schopnostech jeho zaměstnanců, na které přenášel určité pravomoci.¹²⁴ Po vzoru své studijní cesty vysílal své hospodářské úředníky na obdobné vzdělávací exkurze do ciziny. Jmenovitě se kupříkladu jednalo o:¹²⁵

- 1) *Františka Horského*
- 2) *Franze Kutscheru (1852)*
- 3) *Leopolda Zeithammera (1861)*
- 4) *Emila Eymutha (1862)*
- 5) *Josefa Maschata (1863)*
- 6) *Josefa Hanemanna (1869)*

Na zkušenou do Německa vyslal roku 1863 rovněž postoloprtského hospodářského asistenta, pozdějšího ředitele třeboňského panství, Josefa Šustu.¹²⁶ Z iniciátorské role Jana Adolfa lze usuzovat, že původní Šustův rukopis byl přednostně určen pro potřeby schwarzenberského hospodářství. Nicméně Šusta cestopisem sledoval i jiné cíle. Dne 18. 10. 1863 si čtenáři *Pokroku hospodářského: ilustrovaného týdeníku věnovanému příležitostí*

---

¹²⁴ Fabini, P., Klečáček, M., Zouzal, T. *Zemědělská rada pro Království české 1873-1918*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2015, s. 20.

¹²⁵ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbírká Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, Katalog II/ČK 24, ev. číslo 204, sign. 246.

¹²⁶ *Československý rybář: měsíčník věnovaný veškerým zájmům ku povznesení chovu ryb v republice Československé*. 1935, 15(11), s. 154.

rolnickým, hospodářským spolkům a záložnám¹²⁷ mohli poprvé přečíst část Šustova cestopisu. Cestopis v časopise vycházel na pokračování až do konce prosince 1863.

7.2. Časopis Pokrok hospodářský

Časopis *Pokrok hospodářský*¹²⁸ vycházel v Praze od 6. prosince 1861 do 18. prosince 1864 pod taktovkou Josefa Kučery (1829–1907), redaktora, vydavatele a nakladatele v jedné osobě. Celkem se jednalo o tři ročníky. Podtitul časopisu odkrývá okruh čtenářů, na který redakce časopisu cílila – na hospodářské spolky a jejich odbory.

Ze zprávy určené *Pánům jednatelům hospodářských spolků a jejich odborů* z úvodního čísla PH (6. 12. 1861) vyplývá, že cílem redakce bylo zprostředkovat vzájemné předávání zkušeností jednotlivých hospodářských spolků v Českém království. Dle redakce PH tak mohly hospodářské spolky flexibilněji šířit osvětu mezi rolnictvo. Současně vybízela tyto spolky k zasílání zpráv o jejich historické minulosti a činnosti. Jejím plánem bylo následně tyto zprávy uveřejňovat a povzbuzovat rolníky k efektivnímu hospodaření.¹²⁹ V tomto ohledu je důležité poznamenat, že časopis mohl směřovat přímo i na samotné rolníky, protože v této době již byli čtenářsky zdatní.¹³⁰

Časopis se dále pravidelně věnoval zemědělským školám, zemědělskému průmyslu, modernizaci polního hospodaření (novým způsobům orby, střídavému hospodářství, novým rentabilnějším plodinám), dále např. stravě a zdraví zvířat, arondaci pozemků, mlékařství a účetnictví. Určitý tematický prostor byl v časopise vyhrazen také *Vlastenecko-hospodářské společnosti*.¹³¹ O výše zmíněných tématech časopis psal v dlouhodobějším horizontu, a proto lze říct, že otázka modernizace, která je charakteristická pro Šustův cestopis, nebyla pro tento časopis žádnou novinkou.

Šustův cestopis mohli čtenáři nalézt pod názvem *Josefa Šusty cesta po Německu* v rubrice *Jak se jinde hospodaří?* Čtenáři se za dobu existence Pokroku hospodářského mohli s touto rubrikou potkat ve dvou dalších případech. První z nich byla cesta po

---

¹²⁷ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (42).

¹²⁸ Skála, L. České zemědělské časopisy, I, 1838-1938. *Prameny a studie*. Praha: Zemědělské muzeum - Ústav vědeckotechnických informací, 1992, č. 34, s. 39.

¹²⁹ *Pokrok hospodářský*. 1861/1862, 1 (1), s. 8.

¹³⁰ Novák, P. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007, s. 218-219.

¹³¹ Skála, L. České zemědělské časopisy, I, 1838-1938. *Prameny a studie*. Praha: Zemědělské muzeum - Ústav vědeckotechnických informací, 1992, č. 34, s. 40.

Německu, resp. Meklenbursku jednatele Hospodářského spolku Pražského¹³² Karla Max. Bergra, která byla v časopise publikována již v letech 1861/1862.¹³³ Druhým případem byl krátký příspěvek nazvaný *Parní jízda bez železnice (Z londýnské světové výstavy)*¹³⁴ z roku 1862.

Konkurentem časopisu byl týdeník *Hospodářské noviny*,¹³⁵ který vydávala právě Vlastenecko-hospodářská společnost. Konkurenční atmosféra mezi těmito periodiky nicméně skončila sloučením Pokroku hospodářského s Hospodářskými novinami v roce 1865. Josef Kučera byl totiž od roku 1862 redaktorem a vydavatelem rovněž Hospodářských novin. Důvodem a cílem sloučení podle Josefa Kučery bylo, aby mohl: „[...] redakci [Hospodářských novin] tím větší péči a pozornost věnovati. Byla nejnnutnější potřeba, aby noviny Vlastenecko-hospodářské společnosti české též dle poměrů a požadavků časových se změnily. Pokročilé rolnictvo naše potřebuje listu většího, úpravnějšího, naše hospodářské spolky potřebují bližšího spojení se svou mateřskou společností. V takovýchto poměrech bylo by zajisté nemoudré, rozštěpovati síly, jichž soustřediti radno, byla by zbytečná dvojitá práce a nehospodárné dvoje vydání.“¹³⁶

Cíle, která si redakce časopisu Pokroku hospodářského vytkla, spočívaly zejména ve „zvelebení hospodářství polního“,¹³⁷ dále „vychovati dobrého hospodáře“¹³⁸ a především starost o „hospodářskou vzdělanost rolníkův“,¹³⁹ na kterou měl následně reagovat i samotný časopis: „[...] zvelebení listu svého pilně hledáme, neboť zároveň s pokrokem v rolnictví, musí také časopis rolnický vždy kupředu kráčet.“¹⁴⁰

S posledním jmenovaným cílem se ztotožnil i sám Šusta a prostředkem k dosažení vytčeného cíle se rozhodl svůj cestopis publikovat právě v tomto časopise, jak sám dokonce píše: „[...]Kdo sáhl již k Pokroku Hospodářskému, zajisté posoudit dovede, jak důležito jest pro vývin¹⁴¹ orby cestování rolníkov.“¹⁴² Svědectví o Šustově zájmu předávat vědecké

---

¹³² Hospodářský spolek kraje Pražského – filiální hospodářská jednota VHS, In: *Hospodářské noviny*. 23 (9), s. 441.

¹³³ *Pokrok hospodářský*. 1861, 1 (1, 2); 1862, 1 (5, 14).

¹³⁴ *Pokrok hospodářský*. 1862, 2 (1), s. 4-5.

¹³⁵ Skála, L. České zemědělské časopisy, I, 1838-1938. *Prameny a studie*. Praha: Zemědělské muzeum - Ústav vědeckotechnických informací, 1992, č. 34, s. 41.

¹³⁶ Tamtéž, s. 42.

¹³⁷ Skála, L. České zemědělské časopisy, I, 1838-1938. *Prameny a studie*. Praha: Zemědělské muzeum - Ústav vědeckotechnických informací, 1992, č. 34, s. 40.

¹³⁸ Tamtéž, s. 41.

¹³⁹ Tamtéž, s. 40.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 41.

¹⁴¹ zast. vývoj; Vývin. *Internetová jazyková příručka* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, ©2008–2021 [cit. 2021-03-26].

¹⁴² *Pokrok hospodářský*. 1863, 2(42), s. 42.

poznatky dál přináší ve svých vzpomínkách i jeho syn Josef Šusta ml.: „[...]neváhal záhy po příchodu do Třeboně opětovně konati odborné přednášky pro širší okruh posluchačů, zejména také pro učitelstvo, k šíření nových směrů zemědělské práce na vesnicích.“¹⁴³

S jistotou lze říct, že Šustův itinerář byl významně ovlivněn již zmíněným schwarzenberským úředníkem *Franzem Kutscherou*, který svoji studijní cestu podnikl už v roce 1852. Během ní navázal četné kontakty s předními hospodáři. Šustovi tak mohl na cestu poskytnout své doporučení, jak na to sám Šusta upozorňuje: „[...]na vše strany odporučen inspektorem panem F. Kučerou, nadíti jsem se mohl, že naleznu všudy přístupu, kdekoli o to jednati se bude, něčemu se naučiti.“¹⁴⁴

7.3. Porovnání Šustovy cesty v rukopise a v časopise *Pokrok hospodářský*

7.3.1. Stručná prezentace Šustova itineráře

Během své cesty do německých severních zemí si Josef Šusta zaznamenal do svých poznámek postřehy z pruské *Provincie Sasko, Meklenburska a Holštýnska*. V Saské provincii v následujícím pořadí navštívil velkostatek *Salzmünde*, městečko *Calbe (Saale)*, města *Quedlinburg, Halberstadt, Magdeburg* a *Hundisburg*. V Meklenbursku zavítal na statek *Hagen-Wedendorf* a nedaleký *Rütting*. V Holštýnsku se mu cílovou zastávkou stal statek *Farve*. Tyto země však neukončily jeho studijní stáž, nýbrž byly krátkými zastávkami před cestou do Hamburku, kde se měla konat mezinárodní hospodářská výstava.

Vylíčením Hamburské výstavy byl v časopise *Pokrok hospodářský* (dále PH) uzavřen Šustův příspěvek o cestě do Německa, resp. o německých hospodářstvích. Přesto autor čtenářům prozradil, kudy se jeho poznávací cesta dále ubírala – a to směrem do *Poppelsdorfu, Wiesbadenu* a *Hohenheimu*, kde poznával úroveň vzdělání na předních německých zemědělských školách.¹⁴⁵ Dojem, který na Šustu tato učiliště učinila, zprostředkovávají pouze jeho poznámky v rukopisu.

---

¹⁴³ Šusta, J. *Léta dětství a jinošství*. Praha: Melantrich, 1947, s. 66.

¹⁴⁴ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2(42), s. 42.

¹⁴⁵ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbíрка Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*; *Pokrok hospodářský*, 1863, 2 (42) – (52).

Rovněž o Šustově následné návštěvě královských hřebčinů v *Scharnhausenu* a *Weilu*, jeho účasti na *schůzi polních hospodářů v Praze*, a následném odjezdu do *Postoloprta*, je možné si utvořit konkrétnější představu pouze na základě jeho původního rukopisu.¹⁴⁶

7.3.2. Šustův itinerář v kontextu obsahu rukopisu a Pokroku hospodářského

Při porovnání rukopisu s čísly PH bylo zjištěno, že poznatky o velkostatku Salzmünde vycházely v číslech 42–45, resp. fol. 1 b – fol. 19 a rukopisu (dále jen r.). Informace o druhé zastávce v městečku Calbe byly uveřejněny v číslech 45 a 46 (nebo také fol. 19 a–23 b r.). S Quedlinburkem čtenáře PH seznamovalo číslo 46 (příslušná pasáž odpovídá fol. 23 b – fol. 25 b r.). Šustovy zastávky, které po Quedlinburku následovaly (Schlanstett, Magdeburg a Hundisburg) byly publikovány ve 47. čísle PH. V rukopise o těchto zastávkách Šusta píše mezi fol. 25 b – fol. 32 b. Návštěvy Meklenburska, Holštýnska a Hamburské výstavy popisují čísla časopisu 48–52 (v rukopise se jedná o fol. 33 a–51 a).

Výše zmíněné zastávky se v popisu obou pramenů shodují, výrazněji se po obsahové stránce Šusta odchýlil při líčení Hamburské výstavy. Celkově v cestopisu publikovaném časopisem PH Šusta vícekrát proložil svůj výklad edukativními pasážemi a zároveň pro čtivost některé odstavce přeskupil, aniž se změnil význam sdělení. Odlišnosti obou pramenů budou následně okomentovány. Závěrečná folia rukopisu 51 a – 55 a jsou věnována německým zemědělským školám, královským hřebčinům a schůzi polních hospodářů.

7.3.3. Kritéria, podle kterých vznikl výsledný Šustův itinerář

Časový plán Šustovy cesty

Na jisté rozplánování Šustovy cesty poukazuje jeho účast na mezinárodní *Hamburské hospodářské výstavě*, jejíž letní termín konání byl odborné veřejnosti delší dobu znám a k jejíž návštěvě vybízela již v lednu 1863 Vlastenecko-hospodářská společnost ve svých *Hospodářských novinách*.¹⁴⁷ Dokladem naplánovaného harmonogramu je rovněž upravení

---

¹⁴⁶ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbírká Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, fol. 51 a–55 a.

¹⁴⁷ *Hospodářské noviny*. 1863, 14 (5), s. 33-35.

cesty po Německu tak, aby se Šusta mohl v Praze zúčastnit schůze polních hospodářů (26.-28. července), na kterou byl *Františkem Horským* pozván.¹⁴⁸

Strukturovanost cesty podtrhují i samotná data obsažená v rukopise. Mimo uvedeného termínu konání schůze Františka Horského je z rukopisu možné získat informace o získání rozhodnutí od knížete Jana Adolfa ke studijní cestě (17. květen 1863). Na cestu Šusta nastoupil 27. června 1863 a až do 14. července poznával pruskou provincii Sasko, Meklenbursko a Holštýnsko.¹⁴⁹ Termín konání Hamburské výstavy (14.-20. července) není možné z rukopisu vyčíst. Odkazují na něj však jiné dobové prameny např. *Hospodářské noviny*.¹⁵⁰

Samotná Šustova studijní cesta se konala v době, o které poznamenal, že: „*nepříliš valná byla, a hlubšího probádání poměrů místních mi nedopustila [...]*“.¹⁵¹ Šusta zřejmě narážel na komplikované mezinárodní vztahy v Evropě během 19. století, o kterých bude zmíněno v kapitole *Diplomatické vztahy Dánska, Rakouska a Pruska během 19.století*. Získané doporučení od ředitele panství v Postoloprtech Franze Kutschery se tak ve světle tehdejší mezinárodní scény jeví o to větším přínosem.

Studijní harmonogram Šustovy cesty

Franz Kutschera svou cestu o 11 let dříve naplánoval podle svého uvážení, jak to dokládá v úvodu svého cestopisu: „*Kein bestimmter Weg, kein Objekt ward¹⁵² mir dabei speziell vorgeschrieben [...]*“.¹⁵³ Z tohoto příkladu je pravděpodobné, že Jan Adolf mohl obdobným způsobem přistupovat také k Šustově cestě. Nicméně se jedná o pouhou domněnku, která by si zasloužila potvrzení, či vyvrácení na základě podrobnějšího výzkumu archivních materiálů.

Z Šustova rukopisu a PH vyplývá, že jednotlivé zastávky byly zvoleny buď na základě charakteristického rysu hospodářství, z doslechu o údajném věhlasu majitelů hospodářství či pro charakteristické přírodní podmínky daného okolí, které ovlivnily samotné hospodaření na navštíveném místě.

---

¹⁴⁸ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbíрка Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ *Hospodářské noviny*. 1863, 14 (5), s. 35.

¹⁵¹ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2(42), s. 42.

¹⁵² zast. wurde.

¹⁵³ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbíрка Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č.377, *Kutschera, Landwirtschaftliche Reise in Jahre 1852*.

7.4. Německé země očima Josefa Šusty

7.4.1. Diplomatické vztahy Dánska, Rakouska a Pruska během 19. století

Dánské království se snažilo v první polovině 19. století do svého území plně integrovat Šlesvické a Holštýnské vévodství, která s ním byla v personální unii. Holštýnské vévodství na rozdíl od Šlesvického bylo navíc členem Německého spolku¹⁵⁴ a případné územní změny by se tedy rovněž týkaly Pruska a Rakouska. Požadavkem dánských liberálních politiků bylo připojení Šlesvicka po řeku Eider k Dánskému království. Němci žijící na území Šlesvicka naopak preferovali společnou vládu s Holštýnskem. Zpočátku národnostní konflikt přerostl v občanskou válku a následně v roce 1848, po vpádu pruské armády do Holštýnska, vyústil v mezinárodní konflikt, který skončil potvrzením personální unie mezi Dánskem a vévodstvími Šlesvicko a Holštýnsko.¹⁵⁵

V roce 1863 nový dánský král Kristian IX. vyhlášením nové ústavy anektoval Šlesvicko, člena Německého spolku. Po nevyslyšeném prusko-rakouském ultimátu v únoru 1864 Prusko reagovalo vpádem do Šlesvicka. Mezi Dánskem na jedné straně a mezi členy Německého spolku na druhé straně (Pruskem a Rakouskem) se rozhořel válečný spor (tzv. Dánsko-německá válka). Konflikt ukončila téhož roku tzv. Vídeňská mírová smlouva (1864). Na jejím základě Dánsko postoupilo Prusku a Rakousku vévodství Lauenbursko, Holštýnsko a Šlesvicko.¹⁵⁶

Vzájemné vztahy Pruska a Rakouska se postupně zhoršovaly až do té míry, že v roce 1866 přerostly do Prusko – rakouské války. Hlavními příčinami nesváru byla snaha Pruska zaujmout vedoucí postavení v Německém spolku a sjednotit Německo pod vlastní vládu.¹⁵⁷ Jako k záminka k válce posloužila rozdělená správa získaných vévodství Holštýnsko a Šlesvicko po Německo-dánské válce z roku 1864. Tehdy Rakousko získalo do správy

---

¹⁵⁴ Německý spolek byl ustanoven na Vídeňském kongresu (1815) po porážce Napoleona Bonaparte. Německu byla přislíbena federativní ústava, zajišťující jednotlivým členům Německého spolku suverenitu a vzájemnou rovnoprávnost. In: Skřivan, A. *Lexikon světových dějin 1492-1914*. Praha: Aleš Skřivan, 2002, s. 380.

¹⁵⁵ Halamiček, L. *Geografický původ příslušníků pruských gardových jednotek v období německých sjednocovacích válek*. Olomouc, 2020, Bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, [vedoucí práce Mgr. Ondřej Král, Ph.D], s. 12-13.

¹⁵⁶ Petersen, E. Růst a demokracie (1848-1914). In: Busck, S., Poulsen, H. (ed.). *Dějiny Dánska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 179-184. Dějiny států.

¹⁵⁷ Skřivan, A. *Lexikon světových dějin 1492-1914*. Praha: Aleš Skřivan, 2002, s. 261-263.

vévodství Holštýnsko a Prusko Šlesvicko. Právě během Prusko-rakouské války (1866) se Prusko snažilo získat Holštýnsko, což se mu skutečně podařilo.¹⁵⁸ Rovněž vyhrálo rozhodující bitvu u Hradce Králové a v nově vzniklém Severoněmeckém spolku si zajistilo vedoucí úlohu.¹⁵⁹ Po vítězství Prusů nad Francouzi v roce 1871 bylo Německo sjednoceno a prohlášeno německým císařstvím.¹⁶⁰

7.4.2. Pruské Sasko

Dobový kontext vzniku pruské Provincie Sasko

Roku 1806 vytvořil Napoleon Bonaparte v západní části bývalé Svaté říše římské Rýnský spolek. Sasko a Prusko tento jeho čin neakceptovaly, a téhož roku společně stanuly ve francouzsko – pruském konfliktu, ve kterém byli Napoleonem poraženi. Sasko bylo obsazeno francouzskými jednotkami a prohlášeno za neutrální území. A dále muselo přistoupit k Rýnskému spolku a přejít na francouzskou stranu. Po rozhodující porážce Napoleona v bitvě u Lipska (1813) a výsledků Vídeňského kongresu (1815) se stalo členem Německého spolku a ve prospěch Pruska přišlo o značné území. Prusko ze získaného území bývalého Saska založilo Provincii Sasko.¹⁶¹

Nástin geografie, zemědělství a průmyslu v pruském Sasku

Součástí pruského Saska byla tzv. *Magdeburg Börde*,¹⁶² úrodná černozemní nížina. Jak název této nížiny napovídá, velmi úrodná půda se vyskytovala zejména v okolí Magdeburgu a Halberstadtu. Celkově se úrodné půdy nacházely v blízkosti vodních toků a na jihu země (s výjimkou regionu Eichsfeld). Ten byl tvořen pahorkatinami, které na západě provincie přecházely do pohoří Harzu. V pruském Sasku se nacházela nejrůznější ložiska nerostných surovin např. hnědého uhlí, kaolinu či halitu (kamenné soli). Kamennou solí bylo zejména známé město Halle (Saale). Zbylé části pruského státu tato provincie převyšovala nejen v pěstování obilí, ale i v zemědělské produkci jako takové. Se zavedením pěstování cukrové řepy vynikala rovněž v pěstování okopanin. Vysoké úrovně dosáhla

---

¹⁵⁸ Halamíček, L. *Geografický původ příslušníků pruských gardových jednotek v období německých sjednocovacích válek*. Olomouc, 2020, Bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, [vedoucí práce Mgr. Ondřej Král, Ph.D], s. 13.

¹⁵⁹ Samotné Rakousko se členem Severoněmeckého spolku nestalo. Skřivan, A. *Lexikon světových dějin 1492-1914*. Praha: Aleš Skřivan, 2002, s. 262-263.

¹⁶⁰ Skřivan, A. *Lexikon světových dějin 1492-1914*. Praha: Aleš Skřivan, 2002, s. 263-264.

¹⁶¹ Řezník, M. *Sasko*. Praha: Libri, 2005, s. 111-116. Stručná historie států.; viz Přílohy, obrázek č. 16: Mapa provincie Sasko.

¹⁶² *Landschaftssteckbrief. Bundesamt für Naturschutz* [online]. Bonn: Bundesamt für Naturschutz [cit. 2021-04-29].

rovněž v chovu dobytka. Zároveň byla jednou z nejprůmyslovějších provincií Pruska. Přední místo v tamním průmyslu zaujímal zpracování vlny a bavlny. Mezi průmyslovými městy vynikal např. Magdeburg, Erfurt, Halberstadt, Nordhausen, Burg, Quedlinburg, Merseburg, Naumburg, Mühlhausen, Salzwedel, Zeitz, Weissenfels a Stendal.¹⁶³

Šustou navštívená hospodářství v pruském Sasku

Velkostatek Salzmünde

Poznávání hospodářských poměrů pruského Saska Šusta zahájil na velkostatku Salzmünde. Považoval jej za nejlépe spravovaný továrnicko-hospodářský závod v této oblasti. Velkostatek Salzmünde vlastnil místní hostinský, zemědělec a obchodník *Johann Gottfried Boltze* (1802–1862).

Na osobnosti pana Boltzeho si Šusta vážil jeho schopnosti vybudovat rozsáhlý majetek během pouhých třiceti let. S rostoucí rozlohou velkostatku pan Boltze postoupil svému zeti *Zimmermannovi* správu nad orbou a sobě si ponechal průmysl a obchodnictví. Šusta ocenil Zimmermannovo důsledné centrální řízení velkostatku. Pan Zimmermann osobně navštěvoval několikrát za týden každý dvůr a od hlavního inspektora získával podrobné informace o velkostatku.¹⁶⁴

Šusta byl panem Boltzem velmi vlídně přijat. O velkostatku Salzmünde Šusta přinesl ucelený a podrobný pohled, neboť: „*vhodnou rukověť k tomu propůjčil mi pan rada (Boltze) knížečkou, v níž jsem našel údaje číselné o rozsahu jednotlivých odvětví správy, a rovněž o úspěchu jejím.*“¹⁶⁵

Touto knížečkou na základě obsahové struktury a nejnovějších informací byla *Salzmünde: Eine landwirtschaftliche Skizze* od Huberta Grouvena zemědělského chemika a dopisujícího člena c.k. zemědělské společnosti ve Vídni, který ji napsal ze svého vlastního podnětu. Publikace vyšla roku 1862, tedy krátce před Šustovou návštěvou Salzmünde, a svým krátkým rozsahem (58 stran) odpovídá právě oné půjčené knížečce.¹⁶⁶ V úvodu této publikace autor píše, že veškeré údaje mu byly poskytnuty kanceláří pana Boltzeho a zároveň, že Salzmünde roku 1857 navštívil samotný pruský král Fridrich Vilém IV.¹⁶⁷

---

¹⁶³ Sasko. In: Rieger, F., Malý, J. (ed.). *Slovník naučný*. Praha: I. L. Kober, 1870, 8, s. 149.

¹⁶⁴ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbírká Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, 1 b – fol. 19 a; *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (42) – (45).

¹⁶⁵ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (42), s. 42.

¹⁶⁶ Viz Přílohy, ukázka knížky *Salzmünde: Eine landwirtschaftliche Skizze* a pro porovnání příslušné pasáže z PH (obrázky č. 17–18).

¹⁶⁷ Grouven, H. *Salzmünde : Eine landwirthschaftliche Skizze*. Halle: Schroedel & Simon, 1862, s. 3–4.

Rostlinná výroba se na zdejší velkostatku vyznačovala absencí úhoru a pěstováním rozmanitých druhů plodin. Nebylo dbáno na přesné dodržení osevního plánu, nicméně každoročně se počítalo s obdobnou výměrou jako předcházejí rok.

Úspěch zdejšího hospodaření Šusta spatřoval v úrodné ornici a hluboké orbě. Nicméně on sám její úspěch nevnímal v hloubce, ale ve stejnorodosti půdy. K tomuto přesvědčení ho dovedla bohatá úrodnost obilí a řepy i na pozemcích, kde se stále oralo mělce.

Dostatečným hnojením se pan Boltze snažil zajistit obdobnou kvalitu přikoupené půdy jako u původního statku. Využíval jak chlévskou mrvu, tak každoroční nákup velkého množství kostní moučky a guána.¹⁶⁸

Šusta nazval Sasko „*kolébkou pěstování cukrovky*.“¹⁶⁹ Heslem saských řepářů byla nikoliv častá, ale poctivě provedená orba. Na velkostatku s oblibou pěstovali po sklizni brambor cukrovou řepu. U tohoto zemědělského přístupu Šusta zkonstatoval, že by jej čeští řepaři neschvalovali.

Tamní řepaři pracovali s nejrůznějšími zemědělskými stroji. K setí využívali *Garettův řádkovací stroj* a oradlo tažené koněm (*Pferdehacke*). V tomto ohledu Šusta doporučil českým řepářům pracovat více se stroji. Převažovala u nich totiž stále ruční práce. Dle Šusty se měli od saských kolegů inspirovat např. „znamenadlem“, tedy měřítkem, které zabraňovalo setbě rostlin v namátkové vzdálenosti.

Zároveň apeloval, aby po vzoru saských hospodářů čeští řepaři kladli trsy řepy dále od sebe, aby se mohly dobře rozrůstat. Mezi českými řepaři totiž panovala mylná představa, že čím větší počet trsů řepy na pozemku, tím větší úroda. Výsledkem bývala špatně zakořeněná rostlina a tím pádem i malá. Šusta zkonstatoval, že pro cukrovar malá rostlina není výhodná, i kdyby byla sebecukernatější, neboť z jejího zpracování bude mít cukrovar více odpadu než samotného cukru.

Koně na tomto velkostatku primárně sloužili k dopravě těžkého nákladu (zejména pro cihelny a továrny). Na práci v poli se užívali jen zřídka. U chovu hovězího dobytka se v zimě uplatňovalo krmení vysokou dávkou melasových a bramborových výpalků. Ty na jednu stranu prospívaly dojivosti mléka, na druhou stranu způsobovaly malý vzrůst telat. Z tohoto

---

¹⁶⁸ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbírká Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, fol. 1b – fol. 19a; *Pokrok hospodářský*, 1863, 2 (42) – (45).

¹⁶⁹ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (43), s. 338.

důvodu v Salzmünde nepreferovali jejich chov. Odpadní produkty potravinářského průmyslu (pokrutiny, otruby) byly využívány jako krmivo pro dobytek.

V rámci průmyslových závodů nejvíce vynikal velký mlýn. Jeho nevýhodou byl občasný nedostatek vody v řece Salze, proto vedení velkostatku přistoupilo k jeho připojení na parní stroj. Salzmüdská cihlárna vyráběla žáruvzdorné a lehké cihly určené pro export do *Halle (Dobrosoli), Magdeburgu a Berlína*. Cihly byly vyráběny stroji poháněnými parní silou. Z nedalekých ložisek hornin se vyráběl porcelán. Tamní lihovar zpracovával melasu i brambory.

Šusta zjistil, že výmlat obilí se v Salzmünde dlouho prováděl žentourovým strojem (*Göppelmaschinen*) a že lokomobila pro pohon pohyblivé mlátičky (*Locomobil dreschmaschine*) byla objednána teprve nedávno. Celkově ale Šusta zhodnotil, že salzmüdské polní nářadí bylo podobné českému.

Na velkostatku byl zaměstnáván velký počet lidí – v zimě 1000, v létě 2000. Mzdu čeledína tvořila jednak hotovost a jednak týdenní odměna v naturáliích (v podobě másla, sýra, hovězího a vepřového masa, žitného chleba a jitrnic). Pan Boltze sám platil a finančně podporoval řemeslníky.

Šusta byl nadmíru spokojen s některými ústavami v Salzmünde. Především oceňoval panem Boltzem založenou *spořitelnu*. Ta umožňovala dělníkům ukládat si své úspory a výrazně přispěla k jejich spořivosti. Dále kladně hodnotil *nemocnici*, na jejíž provoz finančně přispívali i zaměstnanci. Jeho uznání se dostalo také *chlapeckému ústavu pro dělníky*, který pan Boltze nechal zřídit. Jednalo se o učiliště, ve kterém se chlapci od svých 14 let cvičili v hospodářských pracích. Chlapcům bylo zajištěno stravování a ubytování. Mzda jim byla vyplácena až po absolvování učiliště a sloužila jako finanční základ při založení rodiny. Pan Boltze za své peníze dále vystavěl školu, kostel i chudobinec. Šusta jej považoval za starostlivého zaměstnavatele a dobrodince.

Těsně před svým odjezdem ze Salzmünde navštívil Šusta lučebnu, která pod vedením *Dr. Grouvena* svými výsledky výrazně přispívala do oblasti vědy. V době jeho pobytu se *Dr. Grouven* věnoval výživnosti krmiv. Pokusný pozemek, krmivo i dobytek poskytoval pan Boltze. Další finanční prostředky na její provoz byly získávány od státu a částečně od některých spolků.¹⁷⁰

---

¹⁷⁰ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbírká Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, fol. 1b – fol. 19a.; *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (42) – (45).

Erhard Thomas se ve svém příspěvku *Hubert Grouven und die Agriculturchemische Versuchsstation Salzmünde des Landwirtschaftlichen Zentralvereins der Provinz Sachsen 1859-1866*, této lučebně podrobně věnoval. Jednalo se o chemickou zkušební stanici Ústředního zemědělského spolku provincie Sasko (*Landwirtschaftlicher Zentralverein der Provinz Sachsen*), která byla roku 1859 se souhlasem pana Boltzeho přesunuta z Großkmehleu do Salzmünde.¹⁷¹ Šusta musel být touto lučebnou velmi nadšen, neboť po návratu do vlasti dal podnět Janu Adolfovi ke zřízení agrochemické laboratoře.¹⁷² Roku 1864 skutečně byla založena v Lovosicích první chemická stanice v Čechách.¹⁷³

V časopise *Pokrok hospodářský* Šusta uvádí zdůvodnění, proč popsal velkostatek v Salzmünde velmi podrobně, a ve kterém nastínil hospodářskou úroveň v dále navštívených stacích: „[...] *Podav takto dosti podrobný nástin jednoho z nejrozsáhlejších a nejlépe spravovaných továrnicko-hospodářských závodů provincie Saské, podotýkám, že se poměry statků, jež jsem tam další svou cestou navštívil, za příčinou sourodých podmínek a vzápolného nápodobení, i co do zásady, i co do provedení značně shodují. [...]*“¹⁷⁴

Městečko Calbe (Saale)

Do tohoto městečka Šusta zavítal, aby se osobně seznámil s uznávaným královským radou *Fischerem*, majitelem tamějších pozemků a nájemníkem královských statků, který i přes svůj pokročilý věk, dokázal svědomitě spravovat svůj rozsáhlý majetek.

Šustu zaujalo s jakou oblibou se v Calbe pěstovala cukrová řepa, přestože pro ni byl špatný odbyt. Její nevyužité části se následně využívaly pro udržení úrodnosti půdy. Popularitě se těšily také stébelnaté plodiny. Pan Fischer velice dbal na čistotu semene, obilí a řepu sel do řádků a využíval Garettova secího stroje.

Vypěstované suroviny nechával pan Fischer přímo zpracovávat na svých pozemcích. Pro trh byly určeny až výsledné produkty. Ve velkém rozsahu se v Calbe provozovalo mlékárenství.

---

¹⁷¹ Thomas, E. *Hubert Grouven und die Agriculturchemische Versuchsstation Salzmünde des Landwirtschaftlichen Zentralvereins der Provinz Sachsen 1859-1866*. In: Dalchow, C. (ed.). *Julius Kühn und andere Pioniere der Agrarforschung in Halle (Saale)*. Möglin: Fördergesellschaft Albrecht Daniel Thaer, 2013, s. 9.

¹⁷² Šmerha, J. *Jankovský rodák – Josef Šusta*. In: Juněcová, J., Kahuda, J., Šouša, J. (ed.). *Obeznaný zootechnik s historickým nadhledem: pocta prof. Josefu Šmerhovi*. Praha: Národní archiv, 2015, s. 62.

¹⁷³ Treybal, R. *Hospodářské zkušební stanice*. Plzeň: Nákladem okresního zastupitelstva Plzeňského, 1891, s. 9.

¹⁷⁴ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2(45), s. 355.

Melasové výpalky, oproti předcházející zastávce v Salzmünde, se nevyužívaly jako krmivo pro dobytek, ale sloužily pro výrobu kvalitní hnojivové moučky. Tamější hospodářské nářadí a stroje shledal Šusta obdobné jako v Salzmünde.

Quedlinburg

Město Quedlinburg se proslavilo především vývozem místních semen do celého světa a založením prvního cukrovaru ve středním Německu (1834). Úspěšné šlechtění rostlin bylo umožněno tamějšími geografickými podmínkami. Srážkový a větrný stín pohoří Harzu, ve kterém se Quedlinburg nacházel, prodlužoval dobu slunečního svitu během roku a způsoboval suché pozdní léto, což příznivě ovlivňovalo zrání semen. V obchodu s quedlinburskými semeny vyniklo několik tamních společností – *Martin Grashoff (1771)*, *Heinrich Mette (1787)*, *Gebrüder Dippe (1850)* či *David Sachs (1878)*. Samotná quedlinburská půda dosahovala nejrůznějších kvalit – od těžkého humusu až po nejlehčí písčitou půdu. Quedlinburští zemědělci tudíž měli možnost pěstovat nejrůznější druhy rostlin.¹⁷⁵

Možnost blíže poznat quedlinburské hospodářské poměry byla Šustovi umožněna na rozsáhlém majetku vrchního *Grashoffa*. Šusta byl poměrně překvapen na jedné straně velkým počtem dělníků a na druhé straně nedostatečným využíváním strojů. Dále si povšiml rozlehlých lánů řepy.¹⁷⁶ O tamější krajině poznamenal: „*Procházaje se krajinou Quedlinburgskou, nevíš, zdali to zahrada či obyčejná polnost.*“¹⁷⁷

Schlanstett

Ve Schlanstettu navštívil pana *Rimpau*, který hospodařil s ohled na budoucí plodnost schlanstettské půdy, která se vyznačovala výbornými vlastnostmi.

Za nejlepší stránku tamního hospodářství pokládal Šusta okopávání veškerých plodin. Při pěstování řepy a brambor pan *Rimpau* používal řádkovací stroj. Nicméně na loukách Šusta postrádal přiměřenější využití senometů a tažných hrábí. Dobytek se krmil bramborovými i melasovými výtláčky, výpalky. Schlanstettské hospodářské stavby shledal vhodné jak pro hospodářské, tak pro tovární účely. Zároveň oceňoval jejich jednoduchost, ke které by rád přivedl také české hospodáře. Nejen ve schlanstettských, ale také

---

¹⁷⁵ Goroll, S. Quedlinburg - eine Geschichte der Saat- und Pflanzenzucht. *Agrargesellschaft Warnstedt* [online]. Warnstedt: Agrargesellschaft Warnstedt, 2017 [cit. 2021-04-21].

¹⁷⁶ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbirka Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, fol. 23b – fol. 25b; *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (45).

¹⁷⁷ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (46), s. 362.

v cukrovarech a lihovarech v Salzmünde a Calbe se zpracovávala jak řepa, tak brambory, tak i melasa.¹⁷⁸

Magdeburg

Magdeburg, město obchodu se střediskem cukrovarů, bylo Šustovou další zastávkou. Přestože magdeburská půda byla velmi úrodná, Šusta zkonstatoval, že vypěstovaná řepa se vyznačovala horší kvalitou. Příčinu tohoto stavu spatřoval v tamější snaze získat okamžitý finanční zisk. Řepa se tak pěstovala v co největším možném množství, aniž by byl brán ohled na budoucí kvalitu půdy.

Tento ekonomický způsob myšlení byl reprezentován továrnou, do které se zavázela vypěstovaná řepa z okolí. Továrna zároveň rozhodovala o budoucnosti okolních pozemků. Určovala totiž, který pozemek získá odpad vzniklý při zpracování cukrové řepy využitelný pro „posílení půdy“. Okolní maloročníci s vidinou okamžitého zisku často pronajímali svoji půdu cukrovaru, ale nazpět získávali pouze vyčerpaný pozemek, na jehož zvelebení neměli dostatek finančních prostředků.

Za těchto poměrů se nicméně dařilo např. malostatkáři *Forsterovi z Fermesleбенu*, který Šustu provedl po svém hospodářství. Zachovával pravidlo, že stejná plodina se nesměla pěstovat často po sobě. Navíc odstranil veškerý úhor a pěstoval píci. Při hospodaření používal nejnovějších strojů. Své sousedy navíc povzbuzoval, aby si opatřili Garrettův secí stroj. Šusta velmi ocenil Forsterovo pečlivě vedené účetnictví.¹⁷⁹

Hundisburg

Následně Šusta navštívil Hundisburg, sídlo známého chovatele hospodářských zvířat *Hermann von Nathusia*. Šusta nejvíce projevil zájem o chov hovězího dobytka. Především jeho pozornost upoutalo Holandsko-Shorthornské plemeno, které si do určité míry zachovalo původní charakter anglického kmene. Šusta konstatoval, že odebírané mléko Holandsko-Shorthornské krávy bylo hodnotnější než mléko čisté Holandské krávy. Nathusiův chov zahrnoval jak užitkové krávy, tak určené k plemenitbě, které byly velmi oceňovány na dražbách.

Dojivost užitkových krav *Nathusius* zajišťoval šťavnatou píci a chovem ve stáji. Oproti tomu plodnost plemenných krav podporoval chovem pod širým nebem a pastvou.

---

¹⁷⁸ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbírká Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, fol. 25 b – fol. 29 a; A také: *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (47).

¹⁷⁹ Tamtéž, fol. 29 a– fol. 31 a; A také: *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (47).

Tento způsob chovu pozitivně ovlivňoval vývoj telat. Nadto se chovné krávy nedojily a až do odstavení telata pila mléko dle potřeby.¹⁸⁰

7.4.3. Meklenbursko

Meklenburské zemědělství pohledem Karla Max. Bergera

Čtenáře PH Šusta upozornil na výborné zpracování o meklenburském hospodaření a chovu hospodářských zvířat již zmíněného Karla Max. Bergera,¹⁸¹ který tamější krajinu charakterizoval především jako kopcovitou. Tento kopcovitý terén vznikl naplavením půdy. Samotný charakter meklenburské půdy považoval za proměnlivý – někde našel písčnou půdu, jinde těžký jíl. Navíc blízkost moře způsobovala nestálou povětrnost a teplotu. Berger, který navštívil velkovévodství Meklenbursko – Šverinské v roce 1861, o soudobých hospodářských poměrech v PH poznamenal, že: „čistý úhor, kterýž poslednějši dobou velmi byl opovržen, přichází v novější době zase do zvyku.“¹⁸²

Šustův pobyt na tamějších statcích

Ve svém původním rukopise Šusta upozorňuje, že poměry v Meklenbursku již vylíčil pan ředitel Kutschera, a proto se bude soustředit jen na popis toho, co se od Kutschery návštěvy změnilo.

Hagen-Wedendorf

Při zavítání na panství hraběte Bernstorffa a nedalekého statku Rütting, jehož nájemcem byl pan Lefke, Šustu velice zaujaly jejich vynikající výsledky v orbě. Jeho pozornost rovněž upoutalo, jak si poradili s jílovitou půdou, pro kterou navíc byla charakteristická nadměrná závlaha od nedalekého moře.

Mazlavý jíl zde orbou proměnili v kyprou a plodnou půdu. Na úrodné půdě se v Hagen-Wedendorfu pěstovalo kvalitní obilí s minimálně prorůstajícím plevem. Tohoto stavu vedení panství docílilo zavedením pravidelné sítě drenážních trubek. Drenážové trubky se přímo vyráběly a spotřebovávaly v Hagen-Wedendorfu.

Šusta hodnotil tamní péči o zemědělskou půdu jako vzornou. Benefitem meklenburských rolníků byl výborný skotský houpavý pluh. Přál si, aby s tímto pluhem mohli pracovat také čeští rolníci. Na panství hraběte Bernstorffa se uplatňovala zásada, že veškerá kultivační práce po zorání půdy byla možná až poté, co půda uschla.

---

¹⁸⁰ Tamtéž, fol.31 a. – fol. 33 a.; A také: *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (47).

¹⁸¹ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (48), s. 385.

¹⁸² *Pokrok hospodářský*. 1861-1862,1 (1), s. 2.

Prioritou tohoto hospodářství byl rozsáhlý chov dobytka. Šusta byl však zklamán způsobem tamějšího krmení. V Hagen-Wedendorfu stále upřednostňovali krmení mimo stáj. Přestože si Meklenburští vychvalovali proniknutí na trh vynikajícím mlékem a máslem, Šusta podotkl, že je to stálo velkou cenu. Dobytek jim totiž podupával úrodnou půdu, kterou by Šusta raději obhospodařoval pěstováním píce na senoseč. Na druhou stranu zkonstatoval, že v některých oblastech Meklenburska se ke stájovému krmení již přecházelo.¹⁸³

Rütting

Na statku Rütting byl Šusta vlídně přijat nájemcem panem Lefkem, který měl vynikající rozhled o hospodaření v německých severních zemích a o svém hospodářství byl velice sdílný. Toto hospodářství pak ve svých poznámkách Šusta nazval vzorně spravovaným.

Ovlivněn meklenburskými přírodními podmínkami na své vlastní náklady zavedl pan Lefke na statku drenáže. Jeho hospodářství se vyznačovalo rozsáhlým a rozmanitým chovem dobytka, který se dosud pásal mimo stáj. Šusta nicméně podotkl, že pan Lefke již delší čas přemýšlel o zavedení stájového krmení.

Po ukončení návštěvy hospodářství pana Lefkeho pokračoval Šusta v cestě přes Lübeck a Oldenburk na statek Farve, který patřil hraběti Reventlowovi.¹⁸⁴

7.4.4. Holštýnsko

Šustova poslední zastávka během putování severním Německem

Poté, co ho okouzila holštýnská krajina, která se vyznačovala bujnou vegetací, nedivil se, že v Holštýnsku nechtěli jít s dobou. Místní obyvatelé odmítali přetvářet krajinu na polnosti, krmit dobytek ve stáji a více zintenzivňovat zemědělskou výrobu.

Statek Farve

Hospodářské poměry na tomto holštýnském statku byly obdobné jako v Meklenbursku, avšak s rozsáhlejší chovem hovězího dobytka. Stále se na něm pracovalo s úhorem, který ale čím dál tím více ustupoval pěstování pícnin.

---

¹⁸³ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbírká Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, fol. 33 a – fol. 35 b.; A také: *Pokrok hospodářský*. 1862-1863, 2(48).

¹⁸⁴ Tamtéž.

Ve velkém objemu se na statku provozovalo mlékařství. Dobytek nebyl vlivem povětrnostních podmínek tak statný. Přesto si místní vychvalovali dojnost krav a jakost mléka.

Šusta byl velice potěšen výsledky chovu uherského plemene vepře – bagouna, jehož chov hraběti Reventlowovi před 11 lety při své návštěvě doporučil Franz Kutschera.

Péče o půdu v tomto hospodářství byla na vysoké úrovni. V kontextu obdobných přírodních podmínek jako v Meklenbursku práci usnadňovalo zavedení drenáží. Byl zde využíván kvalitní pluh skotský, jako na výše uvedených statcích severního Německa.

Hrabě Reventlow podporoval zavádění mechanizace do zemědělství, jehož dokladem je tamější využití lokomobily pro pohon mlátičky po sklizni obilí.

Šustovou výtkou vůči meklenburskému i holštýnskému hospodáři bylo až zbytečné plýtvání tažnou silou při snadném obhospodařování půdy (i k sebe lehčímu výkonu využívali čtyřspřeží).¹⁸⁵

7.4.5. Hamburská mezinárodní hospodářská výstava (1863)

Dobový kontext

Pořadatelem světové hospodářské výstavy v Hamburku byla „*Die Deutsche Ackerbaugesellschaft*“¹⁸⁶ (Německá hospodářská společnost), kterou roku 1860 v Heidelbergu založili němečtí zemědělci a lesníci po vzoru „*Royal Society of Agriculture England*“ (Královská zemědělská společnost Anglie)¹⁸⁷ V době konání Hamburské výstavy post prezidenta Německé hospodářské společnosti zastával Hermann von Nathusius z Hundisburgu.¹⁸⁸

---

¹⁸⁵ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbíрка Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, fol. 36 b – fol. 37 a.; A také: *Pokrok hospodářský*, 1862–1863, 2 (49).

¹⁸⁶ *Catalog der Pferde, Rindvieh, Schafe, Schweine, Federvieh, der Geräthe und Maschinen, sowie der landwirthschaftlichen Erzeugnisse jeder Art, angemeldet für die Internationale landwirthschaftliche Ausstellung, unter technischer Mitwirkung der Deutschen Ackerbaugesellschaft, abgehalten auf dem Heiligen Geistfelde in Hamburg den 14.-20. Juli 1863* [online]. Hamburg: Voigt, 1863 [cit. 2021-03-31].

¹⁸⁷ Erdmann, M. *Die verfassungspolitische Funktion der Wirtschaftsverbände in Deutschland 1815–1871*. Berlin: Duncker & Humblot, 1968, s. 60.

¹⁸⁸ *Catalog der Pferde, Rindvieh, Schafe, Schweine, Federvieh, der Geräthe und Maschinen, sowie der landwirthschaftlichen Erzeugnisse jeder Art, angemeldet für die Internationale landwirthschaftliche Ausstellung, unter technischer Mitwirkung der Deutschen Ackerbaugesellschaft, abgehalten auf dem Heiligen Geistfelde in Hamburg den 14.-20. Juli 1863* [online]. Hamburg: Voigt, 1863 [cit. 2021-03-31].

Royal Society of Agriculture England (dále jen RASE) vznikla roku 1838 z podnětu zájemců o zemědělství (z řad novinářů či vlastníků pozemků). Její potvrzení stvrdila královskou listinou královna Viktorie o dva roky později. Základním principem RASE bylo aplikovat a zužitkovat vědecké poznatky v zemědělské praxi.¹⁸⁹

Podrobnější informace o konání Hamburské výstavy zprostředkovávala VHS prostřednictvím svých *Hospodářských novin* (dále jen HN).¹⁹⁰ Hospodářské noviny tuto výstavu označily jako první světovou hospodářskou výstavu. Místo pro její konání vybrala Německá hospodářská společnost. Ta zvolila pole sv. Ducha (*Heiligengeistfeld*) nacházející se nedaleko Hamburku. Zároveň organizačními přípravami pověřila výkonný výstavní výbor vedený c. k. rakouským generálním konzulem svobodným pánem z Mercků. Vystavené předměty byly rozděleny do 3 hlavních tříd a příslušných podtříd.:

- I. Třída: Hospodářská zvířata
Podtřídy: 1) koně, 2) hovězí dobytek, 3) ovce, 4) vepřový dobytek, 5) drůbež
- II. Třída: Hospodářské stroje a nářadí
Podtřídy: 1) Parní pluhy, 2) ostatní stroje a nářadí
- III. Třída: Hospodářské plodiny a různé výrobky

zdroj: *Hospodářské noviny*, ročník 14, číslo 5, 1863

Za pozornost stojí aktivní snaha výstavního výboru i rakouského Ministerstva obchodu a národního hospodářství zajistit nízké náklady pro rakouské vystavovatele. Výbor za tímto účelem vyjednával o výši dovozného s tehdejšími podnikateli železnic a parníků. Touto aktivitou dávala rakouská vláda najevo, že si uvědomuje význam a přínos výstavy nejen pro rakouský stát, ale také pro české rolnictví.

VHS tuto akci vnímala jako velkou příležitost pro odbyt zemědělské produkce. Vybízela k její účasti a českým zemědělcům zdůrazňovala, že již uskutečňovaný vývoz českých plodin do hanzovního města Hamburku, by se mohl účastí na této výstavě několikanásobně zvýšit. Ze Habsburské monarchie se do Hamburku pravidelně vyvážela jetelová semena, obilí, chmel a ovoce. VHS navíc upozorňovala na levnou cestu po Labi a hodnotné peněžité ceny a odměny připravené pro účastníky výstavy.

---

¹⁸⁹ History. *The Royal Agricultural Society of England* [online]. Warwickshire: Royal Agricultural Society of England [cit. 2021-03-31].

¹⁹⁰ HN – neoficiální zkratka pro potřeby bakalářské práce.

Další velká výstava konaná v Cařihradě se měla uskutečnit již v únoru téhož roku, ale VHS konstatovala, že pro rolníky není tak důležitá jako Hamburská. Byla totiž předně určená pro vystavení tureckých plodin a výrobků a zaujmout mohla spíše výrobce strojů a obchodníky s plodinami. Vystavované stroje a hospodářské nářadí z cizích zemí na ní byly omezeny pouze na jeden exemplář.¹⁹¹

C.k. vlastenecko-hospodářská společnost v Království českém sestavila zvláštní výbor,¹⁹² jejíž předsedou se stal tehdejší prezident VHS Albert František hrabě Nostitz-Rieneck.¹⁹³ Pracovní náplní výboru bylo poskytnutí potřebných informací vystaviteli. Vystavitel se na tento výbor zejména obracel s žádostí o poskytnutí ohlašovacího formuláře potřebného pro účast na Hamburské výstavě.¹⁹⁴

Hamburské výstavě se věnoval také Pokrok hospodářský. V rubrice zprávy v 21. čísle ze 26. dubna 1863 zazněly výše uvedené informace, které byly 31. května 1863 v 26. čísle rozšířeny o výčet zemí přihlášených k výstavě (Anglie, Francie, Belgie, Prusko, Dánsko, Švédsko, Rusko, Holandsko, Švýcarsko, Rakousko a mnohé německé země). Hamburské výstavy se i přes probíhající občanskou válku (1861–1865) zúčastnily státy severní Ameriky. A dále toto číslo PH přinášelo informace ohledně nejzazšího termínu (12. červenec), do kterého se musel výstavní dobytek poslat do Hamburku. Dovoz strojů, nářadí a plodin byl možný do 8. července.¹⁹⁵

Dvacáté osmé číslo PH z roku 1863, které vyšlo 14. června, vystavovatele upozornilo, že byl domluven zvláštní vlak, který měl z Vídně 10. července odjíždět do Prahy, kde mohli přistupovat další účastníci. Odjezd z Prahy byl stanoven na 11. července. Příjezd do Hamburku se očekával 12. července večer.¹⁹⁶

Při líčení zážitků ze svých cest v PH Šusta odkázal na *Boleslavan: časopis zábavný a poučný určený lidu československému*,¹⁹⁷ který dle něj výborně zpracoval informace o Hamburské výstavě. Časopis vycházel mezi lety 1860–1867. Zpočátku se jednalo o politický týdeník hospodářského spolku mladoboleslavského s občasnými hospodářskými články. Postupně se týdeník začal více orientovat právě na hospodářství a na zábavu.

---

¹⁹¹ *Hospodářské noviny*. 1863, 14(5), s. 33-35.

¹⁹² *Hospodářské noviny*. 1863, 14(16), s. 121-122.

¹⁹³ A.F. hrabě Nostitz-Rieneck byl prezidentem VHS mezi lety 1861–1866 in: Fabini, P., Klečacký, M., Zouzal, T. *Zemědělská rada pro Království české 1873-1918*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2015, s. 23.

¹⁹⁴ *Hospodářské noviny*. 1863, 14(16), s. 121-122.

¹⁹⁵ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (26), s. 207.

¹⁹⁶ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2 (28), s. 223-224.

¹⁹⁷ Herčík, K. Regionální tisk do počátku 20. století. *Mladá Boleslav* [online]. Mladá Boleslav: Mladá Boleslav, 2013 [cit. 2021-04-01].

Jeho mecenášem byl JUDR. *Rudolf Thurn Taxis*. Princ Thurn Taxis (1833–1904) byl stoupencem českého národního obrození a své češství pojímal nejen zemsky, ale také s ohledem na český jazyk. Časopis *Boleslavan* podporoval pro jeho demokratickou orientaci. Pro své radikální aktivity byl vídeňskou vládou nakonec poslán do věznění. Po propuštění mu nebylo umožněno vykonávat právnickou profesi. Rudolf Thurn Taxis se tedy usadil na svých statcích v okolí Mladé Boleslavi.¹⁹⁸

Samotný časopis se Hamburské výstavě věnoval ve svém 3. ročníku v číslech 35–43 vycházejících od července do září roku 1863. Zprávy o výstavě vycházely v *Boleslavanu* již čtyři dny po jejím skončení (24. července). Časopis detailně přinášel informace o parních a polních strojích. Dále o koních, hovězím a vepřovém dobytku, ovcích i o hospodářských plodinách a výrobcích.¹⁹⁹

Šustovo informování o Hamburské výstavě

Josef Šusta se zaměřil na vystavované předměty dle hlavních tříd (viz str. 53). Tato bakalářská práce bude sledovat jeho hodnocení v oblasti *hospodářských strojů* a *hospodářských zvířat* s ohledem na jeho odborné působení v Postoloprtech.

Nejvíce ho zaujalo oddělení s *pluhy*. Ze svého pozorování vyvodil závěr, že Hamburské výstavě dominoval *Howardův* pluh. Nazval jej „*železnou obdobou českého ruchadla*.“²⁰⁰ Zdál se mu však poměrně drahý a nevhodný pro hlubokou orbu. U pluhů nezaznamenal žádné konstrukční novinky a s jejich celkovým stavem nebyl zcela spokojen. Postrádal zejména pluchy pro hlubokou orbu na 12-15 palců, která byla v popředí jeho zájmu v Postoloprtech. Další nedostatek spatřoval v nedostatečně zkonstruovaném ruchadle. Rovněž mu chyběl v adekvátní úpravě pluh s podrýváky pro mělkou orbu. Konstatoval, že konstrukčně vynikaly na Hamburské výstavě americké pluchy.

Ve středu pozornosti návštěvníků této výstavy byly parní stroje. V PH Šusta podrobně vylíčil soutěž v parní orbě. Zúčastnily se jí významné anglické firmy. Vítězem se stal *Fowlerův parní pluh*. Na druhém místě se umístil pluh *Howardův*. Čtenáře PH upozornil, že vystavené parní pluchy byly obdobné těm, co již znali. Nejdůležitější pokrok viděl v tom, že k získání potřebné síly stačily obyčejné *lokomobily*. Domníval se, že parní pluh má slibnou budoucnost a že bude levnou náhradou tažné síly.

---

¹⁹⁸ Drocár, J. Zapomenutý šlechtic – Rudolf princ Thurn-Taxis. *Historická šlechta* [online]. [cit. 2021-04-15].

¹⁹⁹ *Boleslavan*. Mladá Boleslav: Josef Zwickl, 1863, 3(35-43).

²⁰⁰ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2(49), s. 394.

Na výstavě našel *Howardovy brány*, které doporučoval na vazkou a zaplevelenou půdou a k rozdrčení drnu. Ve velkém byly v Hamburku zastoupeny secí a řádkovací stroje k setí. Šusta výborně zhodnotil *Garettův secí stroj* a ocenil kvalitní železný materiál, se kterým pracovali angličtí konstruktéři. Českým tvůrcům strojů přál, aby mohli pracovat s tímto hodnotným materiálem pracovat.

Vystavované důlkovací stroje nebyly na vysoké konstrukční úrovni. Šusta taktéž postrádal *Kutzerův důlkovací stroj na setí řepy*. Obecně považoval důlkování za prospěšné – touto metodou se selo přiměřeně, šetřilo se semenem a nahrazovalo se původní setí rukou.

Podrobněji zkoumal také vystavené okopávací stroje pro řádkovou setbu. Za osvědčený stroj pokládal *Pferdehacke* (v češtině hák), což bylo koněm tažené oradlo pro mělkou orbu na méně kvalitních půdách. Dle něj by neměl chybět na žádném velkostatku. V sekci žacích strojů na výstavě vynikal především *McCormick*. Šusta i tak spatřoval konstrukční nedostatky. Doporučoval vyřešit, jak posunout slámu k řezačce v pravidelných řadách, aby nebylo zapotřebí lidských rukou.

O ručním výmlatu Šusta hovoří jako o velice finančně nákladném a fyzicky náročném. Proto upřednostňoval používání mlátičky. Dle Šusty s ní tehdy disponoval téměř každý český velkostatek, a dokonce s ní pracovaly i menší statky. Předními firmami mláticích strojů na Hamburské výstavě byly firmy pánů *Claytona a Garetta*. Pro potřeby schwarzenberského panství Šusta zakoupil lokomobilu vyrobenou panem Garettem.

Stroje na čištění obilí vynikaly spíše počtem než konstrukčními principy. Šusta se pozastavil u stroje *Roberta Bobyho*. Jeho stroj se mu zdál výhodný pouze v poslední fázi třídění spočívající v čistém zrna. Nevýhody spatřoval v nedostatku uspořádání sít a v jejich pomalém pohybu. Celkově usoudil, že s jeho strojem nešlo třídít a odstraňovat plevy.

Šustův odborný zájem byl dále zaměřen na hospodářská zvířata – především na hovězí dobytek. Sledoval vliv přírodních podmínek na hojnost a kvalitu mléka. Na výstavě byl hovězí dobytek zastoupen zejména druhy z nížin mořského pobřeží severní Evropy vyznačující se četným výskytem bujných travin. Krávy z těchto oblastí dávaly mnoho mléka, které bylo avšak poměrně vodnaté.

Šusta zkonstatoval, že vhodné na dojivost byly holandské a algaisko-montafonské krávy, a na maso pak anglické krávy Shorthorn. Horská plemena (zvláště uherská) pokládal

za nejlepší tažné krávy. Pro chov na maso i mléko upřednostňoval křížení plemen holandských krav se Shorthornskými býky.²⁰¹

7.4.6. Nejvýraznější odlišnosti cestopisu v Pokroku hospodářském a v rukopise

Panství Postoloprty

Postoloprtské panství, které Schwarzenbergové koupili roku 1692 od Filipa Ludvíka ze Sinzendorffu, rozšiřovali přikupováním okolních statků (např. Nových Hradů, Morů či Lenešic). Toto panství se proslavilo pěstováním chmele a cukrové řepy.²⁰² Roku 1852 zde byl založen první schwarzenberský cukrovar.²⁰³

Z pozice hospodářského úředníka připojil Šusta do svého rukopisu několik myšlenek pro případnou modernizaci tohoto panství. Protože byl na cestu vyslán knížetem Janem Adolfem, dalo by se předpokládat, že se rukopis bude soustřeďovat primárně na schwarzenberská panství či přímo na Postoloprty. Tato premisa byla nicméně vyvrácena studiem rukopisu. Bylo zjištěno, že slovo Postelberg (Postoloprty) za celý rukopis v rozsahu více než 100 stran zmínil Šusta pouze sedmkrát.

O Postoloprtech ve svém rukopise Šusta psal se zaměřením na pěstování cukrové řepy, proslulého postoloprtského chmele a mechanizaci, kterou chtěl nahradit drahou ruční práci. Konstatoval, že téměř na celém postoloprtském panství se již upřednostňovaly stroje. Za příklad uvádí práci s Garetovým Pferdehacke. Zastával názor, že každý velkostatek, na kterém se ve velkém pěstovala cukrová řepa, měl tímto strojem disponovat. Pro potřeby setby v Postoloprtech si přál pořídit i výkonný Shmittův stroj na přihrnování a kopčení.²⁰⁴

K mechanizaci na postoloprtském panství se ve svém rukopise rovněž vyjadřoval při líčení Hamburské výstavy. Jeho pozornost upoutaly vystavené sekačky anglické továrny Walter A Wood, které se těšily velmi dobré pověsti. Tyto sekačky uměly dobře nejen sekat, ale také usekanou trávu odvrhovat pryč ze sekací lišty. Šusta byl toho názoru, že byly vhodné

---

²⁰¹ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbíрка Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, fol.37a – 51 a; A také: *Pokrok hospodářský*. 1863, 2(52).

²⁰² *Schwarzenberská ročenka*. Č. Budějovice: Svaz českých úředníků a zřízenců knížete ze Schwarzenberku, 1935, (1), s. 156.

²⁰³ Juřík, P. *Jihočeské dominium*. Praha: Libri, 2008, s. 201.

²⁰⁴ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbíрка Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, fol. 7 b–8 b.

pro komplex luk v okolí Postolopr. Současně upozorňoval, že tyto sekačky využívala také malá hospodářství.²⁰⁵

V časopise *Pokrok hospodářský* se o panství v Postoloprtech Šusta rovněž zmínil při líčení Hamburské výstavy. Zajímavé je, že čtenáře PH upozornil, že z výstavy do Postoloprte objednal obilná zrna původem ze Slezska, Uher a Porýní,²⁰⁶ nicméně v porovnání se svým rukopisem se v časopise nevyjádřil k postoloprtskému chmeli, který na výstavě zaujal slušné místo.²⁰⁷

Hamburská výstava

Oproti rukopisu připojil Šusta v PH svůj odborný názor na provzdušňování půdy. Považoval za důležité se vyjádřit k provádění orby, protože do té doby nebyl vysloven jasný vědecký názor. Pouze v konstrukčním ohledu byl učiněn významný krok panem Kleylem, který sestavil svůj pluh (*tzv. Pluh Kleyle'ův*). Šusta se nicméně neztotožnil s jeho praktickým způsobem kypření půdy. Pro správné kypření půdy konstruktérům strojů doporučoval provést úpravu šroubového mechanismu.²⁰⁸

V PH Šusta oproti svému původnímu rukopisu přiložil vlastní edukativní pasáže v oblasti orby, dále se věnoval problému se zaplevelenou půdou, české harce a všeobecně se vyjádřil k českému obecnímu hospodářství ve vztahu k chovu hovězího dobytka a ke stavu mlékárenství.

Na Hamburské výstavě Šusta zejména postrádal dobře konstrukčně provedené české harky pro mělkou orbu a věřil, že tento typ stroje bude zastoupen na chystané Vídeňské výstavě. Jeho přáním bylo ji více zpopularizovat, a proto upozorňoval, že se s ní rychle obdělává lehká půda a dobře připravuje půda pro setí.²⁰⁹

Pro boj s plevelem Šusta doporučoval provádět hlubokou orbu rozhonovým pluhem či pomocí prohlubníků s následným použitím Howardových bran, aby se tak porušily kořeny plevelu. Takto upravenou půdu pokládal za vhodnou pro pěstování okopanin.²¹⁰

---

²⁰⁵ Tamtéž, fol. 42 b.

²⁰⁶ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbírká Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, fol.50 b.; A také: *Pokrok hospodářský*. 1863, 2(52), s. 417.

²⁰⁷ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbírká Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, fol.50 b.

²⁰⁸ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2(49), s. 394.

²⁰⁹ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2(50), s. 399.

²¹⁰ Tamtéž, s. 400.

Šusta navrhoval využívat prohlubníky, neboť při práci s nimi prostupoval vzduch všemi vrstvami půdy a zkyprily se i spodní vrstvy.²¹¹

Šusta ve svém výkladu poukázal na soudobý trend při pronájmu hovězího dobytka. Obec se tehdy často obracela na velkostatek, aby jí zprostředkoval kontakt na vzdáleného a dobrého hospodáře. Z Šustova vyprávění vyplývá, že nájemce nebyl zvyklý se ptát, jak kráva dojí, a pronajímatel řešil pouze zisk. Šusta naopak nabádal k promyšlenému zapůjčení a k zaměření se na dojivost krávy.²¹²

Přestože byly tehdy podle Šusty podmínky pro mlékařství v Čechách příznivé (dostatek chlévů a přechod k hodnotnému stájovému krmení), toto potravinářské odvětví nebylo příliš v oblibě. Příčiny Šusta spatřoval v administrativě na velkostatku, neboť mlékárenství vyžadovalo větší časové zatížení úředníka, který by se tedy nemohl věnovat svým původním úkolům.²¹³

Šustův vlastní způsob pěstování cukrové řepy

Na rozdíl od svých původních poznámek pro čtenáře v PH připojil Šusta vlastní způsob pěstování cukrové řepy. Dále upozornil na odlišné místní podmínky v českých zemích, které znemožňovaly stejný postup při pěstování a podal obecný návod na její pěstování. Při jejím pěstování v odborných kruzích bylo známo, že velký tvar a vydatná cukernatost, vyžadovala setbu řepy tak, aby na jednom místě rostla pouze jedna rostlina. Kvůli možným škůdcům se přesto sázela hustě. V momentě, kdy začala řepa prorůstat na povrch, bylo nutné vytrhávat okolní řepy, které nadměrně vysilovaly půdu. Samotný Šusta si oblíbil při setbě cukrovky Kutzerův důlkovací stroj a Garrettův secí stroj. Rovněž okopávání prováděl z větší části strojem. Jeho zkušeností bylo, že řepa snesla silné mrazy, které navíc podpořily růst mladé rostliny a potlačily prorůstání plevelu. Velmi dbal na včasné odstranění škůdců.²¹⁴

7.4.7. Německé zemědělské školy

Obecný přehled o německých zemědělských školách

Začátkem 19. století Albrecht Thaer (1752–1828), německý agronom a zastánce humusové teorie ve výživě rostlin, získal od pruského krále Fridricha Wilhelma III. souhlas

---

²¹¹ Tamtéž, s. 399.

²¹² *Pokrok hospodářský*. 1863, 2(52), s. 416-417.

²¹³ Tamtéž, s. 417.

²¹⁴ *Pokrok hospodářský*. 1863, 2(43), s. 338.

k založení v Möglin první zemědělské školy v Německu.²¹⁵ Později byla tato škola povýšena na „Královskou pruskou akademii v Möglinu.“²¹⁶ Koncept Thaerovy výuky spočíval na propojení teorie s praxí.²¹⁷

Do roku 1870 vznikaly v německých zemích následující typy zemědělských škol:²¹⁸

- 1) *die Fortbildungsschule* (pokračovací školy/odborná učiliště)
- 2) *die landwirtschaftlichen Winterschulen* (zimní školy)
- 3) *die Ackerbauschule* (zemědělské školy)
- 4) *die höheren landwirtschaftlichen Lehranstalten* (vyšší zemědělské školy)
- 5) *die landwirtschaftlichen Institute oder Lehrstühle an Universitäten* (zemědělský institut nebo zemědělské učitelské stolice na univerzitě)

Nástin vývoje německého zemědělského vzdělávání přináší ve svém příspěvku *Landwirtschaftliches Bildungswesen* Martin Schmiel.²¹⁹ Pojednání o zemědělských školách si rozdělil na dva větší oddíly. První oddíl popisuje situaci *od konce 18. století do začátku 19. století*, druhý pak *v letech 1800–1870*. Ve druhém oddílu se autor zaměřil na *vyšší zemědělské vzdělávací instituce a zemědělské instituce na univerzitách*, tak i na *rolnické vzdělávání*.

K postupnému vzniku zemědělského vzdělávacího systému přispělo osvícenství. Pod vlivem merkantilismu byly učitelské stolice nejprve zřizovány pro vzdělávání správních úředníků v kamerálních vědách. Cílem bylo vyškolit kvalitní úředníky pro správu státních domén. Přelomovým okamžikem zemědělského vzdělávání se stal *fyziokratismus*, který za zdroj státního bohatství pokládal zemědělství. Dalšími vlivy pro zemědělské školství byl vznik zemědělské vědy jako takové, zemědělských zkušebních stanic (*Verschustationen*) a vývoj v zemědělské produkci (pěstování cukrové řepy, brambor a jetele). Tyto plodiny totiž vyžadovaly pečlivější hospodaření s půdou, kultivaci a zavedení střídavého hospodaření.

---

²¹⁵ Pšeničková, J. Zemědělská škola v Libverdě v letech 1850–1866. In: Juněcová, J., Roháčová, O., Šouša, J. (ed.). *Rekvie zemědělsko-lesnické archiváře a agrární historičce: in memoriam PhDr. Jany Pšeničkové*. Praha: Spolek zemědělského muzea ve spolupráci s Národním zemědělským muzeem, 2010, s. 92.

²¹⁶ Möglin. *Fördergesellschaft Albrecht Daniel Thaer* [online]. Reichenow-Möglin: Fördergesellschaft Albrecht Daniel Thaer [cit. 2021-05-09].

²¹⁷ Thomann, B. Die Landwirtschaftliche Hochschule Poppelsdorf. *Portal Rheinische Geschichte* [online]. Bonn: LVR-Institut für Landeskunde und Regionalgeschichte, 2017 [cit. 2021-04-06].

²¹⁸ Schmiel, M. Landwirtschaftliches Bildungswesen. In: Jeismann, K., Lundgreen, P. (ed.). *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte*. München: C.H. Beck, 1987, s. 309. Band III, 1800–1870

²¹⁹ Tamtéž, s. 306-309.

Vzdělávání v zemědělství bylo především ovlivněno hospodářskými společnostmi (*Ökonomischen Gesellschaften*). Tento vliv nejvíce prospěl velkostatkářům. Na druhou stranu hospodářské společnosti minimálně ovlivnily menší zemědělské podniky. Ty se stále během 18. století z nejrůznějších důvodů (např. nevolnictví, daně aj.) nemohly soustředit na zvýšení svých výnosů. Zprvu na zemědělských školských institucích studovali synové velkostatkářů. Během 19. století se zemědělské vzdělávání rozdělilo podle úrovně dovedností a zemědělských oborů.

V 19. století se hospodářské společnosti přeměnily na zemědělské spolky (*Landwirtschaftliche Vereine*), jejichž jednotliví členové často iniciovali zakládání zemědělských vzdělávacích ústavů (*Landwirtschaftliche Lehranstalten*): Laana (1787), Crede (1789), Georgicon v Maďarsku (1797), Celle (1802), Möglin (1806), Hohenheim (1818), Idstein (1818), Thierau (1820), Schleißheim (1822), Jena (1826), Eldena (1825), Tharandt (1839), Regenwalde (1842), Proskau (1847), Poppelsdorf (1847), Weende (1851) a Waldau (1858).

Výuka na těchto ústavech probíhala jak teoretickou formou přednášek, tak praktickou prací na statku připojeném k ústavu. Některé z nich se přeměnily na školy pro rolnické obyvatelstvo, některé se staly akademiemi či se staly integrální součástí univerzit. Proti spojení akademií s univerzitami zaznívaly velmi často odmítavé postoje. Výjimkou byl kupříkladu F. G. Schulze, který jako první roku 1826 založil na univerzitě v Jeně zemědělský institut. V 60. letech 19. století se nakonec prosadilo univerzitní řešení. Na univerzitě v Halle Julius Kühn jako první obdržel zemědělskou pedagogickou pozici.

Rolnické vzdělávání, které bylo dlouho dobu spíše nefunkční, postupně doplnily zemědělské školy (*Ackerbauschule*), které seznamovaly studenty se zemědělskou odbornou praxí. První zemědělská škola byla založena na počátku 19. století Johannem Jacobem Wehrim ve Švýcarsku. Přesto se tento typ škol setkával s četnou kritikou ze strany rodičů studujících. Rolníci uváděli, že jejich děti byly využívány jako levná pracovní síla a že praktickou práci se mohly děti naučit v rodinném podniku. Rovněž nesouhlasili s dlouhodobou nepřítomností synů, která mohla trvat až 3 roky, neboť je postrádali při správě rodinného podniku.

Avšak kolem 70. let 19. století existovaly typy škol, se kterými rolníci byli spokojeni. Jednalo se v první řadě o speciální školy. Druhým úspěšným typem byly *zimní školy*. Tyto školy vyučovaly pouze v zimním období, aby se rolníci mohli během roku věnovat práci na poli.

Šustaovo celkové zhodnocení navštívených zemědělských škol

Šusta byl níže zmíněnými učilišti poměrně zklamán. Přestože kdysi vynikala, nyní se o nich vyjádřil tak, že nedokázala držet krok s velkostatkáři. Některé dobře známé poznatky tyto učiliště stále přijímala zdrženlivě a jejich studenti nebyli častokrát obeznámeni s názory panujícími u velkostatkářů. Celkově rovněž zhodnotil výuku na jednotlivých školách. V úrovni teoretické výuky se podle něj panující poměry shodovaly. V praktické výuce ocenil především školu ve Wiesbadenu.²²⁰

Poppelsdorf

Šusta nejdříve navštívil školu v *Poppelsdorfu*. Její počátky spadají do roku 1818. Tehdy byla v Bonnu založena univerzita. Návrh na výuky zemědělských studií na této univerzitě předložil o rok později profesor zemědělství a kamerálních věd *Karl Christian Gottlob Sturm*. Na začátku dvacátých let získal pro svůj projekt vzorové hospodářství. Rodící se projekt ale ukončila jeho předčasná smrt. Profesorská pozice nebyla na univerzitě obnovena a vzorové hospodářství bylo pronajato.

V červenci roku 1843 rýnský zemský parlament požádal pruského krále Bedřicha Viléma IV., aby nařídil zřízení zemědělské školy pro rýnské Prusko. Základem této školy se stal Sturmův projekt. Oproti původnímu návrhu se mělo jednat o instituci nezávislou na Bonnské univerzitě. Vyšší zemědělské učiliště v Poppelsdorfu bylo založeno roku 1847. Povýšení na akademii přišlo s rokem 1861. V druhé polovině 50. let vznikla při akademii zemědělská zkušební stanice.

Prvním ředitelem se stal Augustus Gottfried Schweitzer (1788–1854). Šusta zemědělskou akademii navštívil za ředitele Eduarda Hartsteina. Hartstein pravidelně kontroloval odbornost přednášek a snažil se čelit vlivům univerzity. Přesto byl zastáncem mezioborového dialogu mezi akademií a univerzitou. Jeho nástupce Dünkelberg, přestal usilovat o tuto spolupráci. Akademii tak vedl do vědecké izolace, za což byl výrazně kritizován. Budoucnost akademie nespátroval pouze v zemědělských vědách, ale např. v geodézii.²²¹

---

²²⁰ SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbírká Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*, fol. 51 a–54 b.

²²¹ Thomann, B. Die Landwirtschaftliche Hochschule Poppelsdorf. *Portal Rheinische Geschichte* [online]. Bonn: LVR-Institut für Landeskunde und Regionalgeschichte, 2017 [cit. 2021-04-06].

Wiesbaden (Nassauisches Institut für Landwirtschaft)

Druhou školu, kterou Šusta navštívil, byla zimní škola ve Wiesbadenu. Počátky této školy jsou spojené s rokem 1818 a s městem Idstein. Během třicátých let 19. století se škola přemístila do Wiesbadenu.²²²

Učiteli školy ve Wiesbadenu, se kterými se Šusta setkal, byli kupříkladu Carl Remigius Fresenius či Carl Thomae. Výuka probíhala na dvou místech – na statku Hof Geisberg a ve městě Wiesbaden v domě profesora Fresenia, kde profesor přednášel o chemii, fyzice a technice. Za tímto účelem zde byla zřízena laboratoř s potřebným vybavením.

Experimentální hospodářství bylo zřízeno na již zmíněném statku Hof Geisberg a sloužilo pro zdokonalení studentů v praxi. Protože statek disponoval knihovnou, sbírkami zemědělských strojů, rostlin, zvířat či minerálů, probíhaly zde mimo jiné i přednášky.

Studenti této školy se učili zemědělským přírodním vědám (mineralogii, geologii, botanice, zoologii, fyzice, chemii), dále praktické geometrii, veterinární vědě, zemědělské technice a architektuře a všem dalším oborům zemědělství se zvláštním zřetelem na louku, víno, ovoce, chmel a zeleninu.²²³

Hohenheim

Mezi lety 1816–1818 království Württemberské muselo čelit neúrodám a následnému hladomoru. Král Vilém I. se rozhodl pro zemědělské reformy. Roku 1818 založil zemědělský institut, jehož prvním ředitelem se stal Johann Nepomuk Hubert Schwerz (1759–1844). V roce 1847 byl Vilémem I. Zemědělský institut povýšen na akademii.²²⁴ Při institutu byla rovněž založena zemědělská a později také zahradnická škola. Panství Hohenheim poskytovalo pro výuku své pozemky. Součástí ústavu se roku 1819 stala také továrna na výrobu zemědělských strojů, která je následně vyvážela do celého světa. V roce 1865 přibyla chemická zkušební stanice.²²⁵

Studenti zemědělského institutu se zpočátku učili zemědělství, matematice, fyzice, chemii, mineralogii a botanice. Roku 1847 král povýšil tento institut na zemědělskou akademii. Vyučované předměty byly rozšířeny o veterinární medicínu, pěstování ovoce,

---

²²² Schmiel, M. Landwirtschaftliches Bildungswesen. In: Jeismann, K., Lundgreen, P. (ed.). *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte*. München: C.H. Beck, 1987, s. 308. Band III, 1800 – 1870.

²²³ Löbe, W. *Die Ausbildung des Landwirths und die landwirthschaftlichen Lehranstalten Europas*. Leipzig: Falcke und Rössler, 1856, s. 112.

²²⁴ 1800 - 1899: Gründung und Anfangsjahre. *Universität Hohenheim* [online]. Stuttgart: Universität Hohenheim [cit. 2021-04-04].

²²⁵ Die Anfänge der Universität. *Universität Hohenheim* [online]. Stuttgart: Universität Hohenheim [cit. 2021-05-01].

zeleniny, včelařství, účetnictví a právo. Roku 1854 akademie reagovala na kritiku ze strany Justuse von Liebiga. Liebig kritizoval její přílišnou orientaci na praxi bez řádného vědeckého výzkumu. Odezvou ze strany akademie bylo ustanovení Zemědělsko-chemické výzkumné stanice. Od roku 1875 bylo možné na akademii studovat ekonomii. Roku 1904 byla akademie přejmenována na zemědělskou univerzitu v Hohenheimu. Samotná struktura univerzity (slučování učitelských stolic do ústavů) se proměňovala až ve století dvacátém.²²⁶

7.4.8. Královské hřebčiny krále Viléma I. Württemberského

Korunní princ Vilém Württemberský (1816–1864 král Vilém I.) během roku 1810 začal chovat na svém letním sídle v *Scharnhausen* několik koní a orientálních klisen. Hřebčín se postupně rozšířil do nedalekého *Kleinhohenheimu* a v roce 1817 do *Weilu*. Hřebčín od tohoto roku nesl název „*Königlich Württembergisches Gestüt Weil*.“ Během napoleonských tažení se Vilém přesvědčil o temperamentu a výkonu arabských koní. Svůj chov koní začal intenzivně zaměřovat právě na tyto plemena.

Roku 1816 byla pro hřebčín Weil získána čistokrevná arabská klisna Murana I. O rok později byl do Weilu dovezen arabský hřebec Bairactar. Klisna Murana I byla následně připuštěna k tomuto hřebci. Král Vilém I. tak založil chov tohoto čistokrevného plemene (Amurath) mimo arabské země. Hřebec Bairactar se stal ozdobou tamějšího hřebčína a osobním jezdeckým koněm krále Viléma.²²⁷

Věhlas těchto hřebčínů Šustu inspiroval natolik, že během své studijní cesty do nich zavítal. Nicméně ve svém rukopise se jim blíže nevěnoval.

7.4.9. Horského schůze polních hospodářů v Praze (26.-28. červenec 1863)

Důvod pořádání schůze

Cílem Františka Horského²²⁸ bylo celkové a dlouhodobé zlepšení malých hospodářství,²²⁹ kterých v Českém království, resp. i v celé Habsburské monarchii, byl velký

---

²²⁶ 1800 - 1899: Gründung und Anfangsjahre. *Universität Hohenheim* [online]. Stuttgart: Universität Hohenheim [cit. 2021-04-04].

²²⁷ Historische Pferdeskelette aus der Weil-Marbacher Pferdezucht. *Universität Hohenheim* [online]. Stuttgart: Universität Hohenheim [cit. 2021-05-01].

²²⁸ Více o Františku Horském jako polním hospodáři na str. 16.

²²⁹ *Hospodářské noviny*. 1863, 14(24), s. 190.

počet. Uvědomoval si totiž důležitost kvalitní hospodářské správy těchto malých statků jak pro hospodářské poměry celého státu, tak i pro prosperitu rolníků.

Na schůzi se chtěl o svých zkušenostech podělit s hospodářskými spolky a polními hospodáři a vybídnout je k ještě většímu úsilí rozšiřovat rolnický pokrok. František Horský konstatoval, že už na to sám jako jednotlivec osobně i finančně nestačí. Zvelebování rolnických statků realizoval zřizováním vzorných hospodářství a zavedením střídání plodin čili střídavým hospodářstvím. Rád by se od hospodářských spolků a polních hospodářů dozvěděl, jak dále tuto činnost rozvíjet.

Časový a místní harmonogram schůze

Schůze začala 26. července večer v Žofínském paláci v Praze. Následující den byl určen pro prohlídku vzorného hospodářství pana Antonína Nováka v Lešanech a prohlídku hospodářství Františka Horského v Nelahozevsi.

Závěrečný den byl určen pro poradou v Karolínské síni v Praze s následujícím programem:

- 1) zavedení vzorného hospodářství malých statků a v jakém počtu
- 2) další návrhy pro zřizování vzorných hospodářství
- 3) způsoby získání malých hospodářů pro myšlenku vzorných hospodářství
- 4) celkové financování projektu

8. Závěr

Cílem předkládané práce bylo komparativní metodou postihnout obsahovou rozdílnost Šustových pramenů – rukopisu a cestopisu publikovaném v časopise *Pokrok hospodářský illustrovaný týdeník věnovaný příležitostí rolnickým, hospodářským spolkům a záložnám*. Bakalářská práce dospěla k závěru, že poučný obsah těchto textů představuje modernizační prostředek jednak pro velkostatek, jednak pro drobné české rolnictvo. Šusta svým příspěvkem v časopise rozšířil původní záměr své studijní cesty, na kterou byl vyslán knížetem Janem Adolfem ze Schwarzenbergu. Současně tato práce skrze komparaci směřovala ke srovnání způsobu podání a obsahu těchto dvou transferových modernizačních kanálů. Soustředila se, jak Šusta podává informace vzdělaným lidem, kteří se soustředili na velkovýrobu, a jak méně vzdělanějším rolníkům orientovaným na malovýrobu.

K vyvození závěru této komparace bylo zapotřebí určit okruh čtenářů, na který se časopis *Pokrok hospodářský* orientoval. Samotný podtitul časopisu, *illustrovaný týdeník věnovaný příležitostí rolnickým, hospodářským spolkům a záložnám*, tuto klientelu svým způsobem poodkryvá, nicméně konkrétní záměr jeho redakce z něj není možné vyčíst. Blíže byl zformulován v úvodním čísle časopisu (6. 12. 1861), v kterém zaznívá, že se předně obrací na hospodářské spolky v Českém království. Redakce se domnívala, že skrze časopis si spolky vzájemně předají své znalosti, což ve výsledku povede k flexibilnějšímu šíření osvěty mezi rolnictvo. Rolníci v této době již byli čtenářsky gramotní, takže časopis *Pokrok hospodářský* mohl směřovat přímo i na ně. Nicméně klientelu čtenářů tohoto časopisu není možné jednoznačně určit.

Ze vzpomínek Josefa Šusty ml. je možné si vytvořit jistou představu o osobnosti jeho otce. Mimo jiné se z nich čtenář dozvídá, že Šusta st. si nechtěl nechávat své znalosti pro sebe a zamýšlel je předávat širšímu publiku. V tomto ohledu bakalářská práce spatřuje podstatný rozdíl obou pramenů, neboť jedině v časopise *Pokrok hospodářský* Šusta ke svému původnímu příspěvku připojil své odborné znalosti a komentáře. Především se vyjadřoval k orbě a k pěstování cukrové řepy. Rovněž se soustředil na podrobnější popis Hamburské výstavy.

Z tematického popisu cesty je zřejmé, že se Šusta orientoval na středně vzdělané lidi, kteří spravovali hospodářství ekonomicky racionálně, Šustu tedy zajímalo vedení hospodářství jako celku (tzv. zemědělská spravověda), a současně lidé se smyslem pro

technicko-technologickou modernizaci. Orientoval se tedy i na pěstování rostlin a chov dobytka.²³⁰

Bakalářská práce považuje za překvapivé zjištění, že se Šusta ve svém rukopise, který byl určen pro knížete Jana Adolfa II., o modernizaci panství Postoloprty, kde tehdy služebně působil, věnoval jen okrajově a pouze s ohledem na zemědělskou techniku, pěstování cukrové řepy a v té době velmi známý postoloprtský chmel. Šusta tedy čtenáři v první řadě zprostředkovává informace o tehdejšímu stavu hospodářství v západní Evropě, přičemž upozadňuje modernizační srovnání s českým prostředím (resp. panstvím Postoloprty).

S ohledem na témata, kterým se časopis *Pokrok* hospodářský věnoval, se za zajímavé zjištění dá také považovat skutečnost, že Šusta do svého příspěvku nezahrnul výklad o hřebčínech, zemědělských školách či schůzi polních hospodářů Františka Horského, o kterou se samotný časopis tehdy zajímal. Celkově byly rozdíly obou pramenů blíže popsány v kapitole *Nejvýraznější odlišnosti cestopisu v Pokroku hospodářském a v rukopise*.

Dále se nabízí předložit několik myšlenek, které by stály pro další bádání. Jedna z nich si pokládá otázku, zda jsou tyto studijní cesty (schwarzenberských úředníků) významným zdrojem pro poznání zemědělských škol, a jak se tato cestovatelská přímá zkušenost (ne)liší od samotné výuky na schwarzenberské zemědělské škole v Rabíně či thunovské škole v Libverdě.

Ve vztahu ke knížeti Janu Adolfovi stojí dále za pozornost cesty jeho jiných schwarzenberských úředníků (*Horského, Kutschery, Zeithammera, Eymutha, Maschata, Hanemanna, ...*) V kontextu Šustovy cesty by nepochybně výsledky této bakalářské práce rozšířil výzkum cesty Franze Kutschery z roku 1852. Na vícero příkladech bylo v předkládané práci poukázáno na jeho významnou roli. Šusta se na něho opakovaně odvolával a je zřejmé, že při koncipování cesty Franz Kutschera Šustovi velmi radil. Svým doporučením navíc Šustovi umožnil vstřícné přijetí v zahraničí, které mohlo být ohroženo tehdejší mezinárodní situací mezi Dánskem, Rakouskem a Pruskem. Mimoto jméno Franze Kutschery Šusta přímo zmiňuje během některých svých zastávek – na statku Farve v Holštýnsku, či v Meklenbursku. Je tedy zřejmé, že Šustův itinerář významně kopíruje jeho cestu.

Při psaní práce se tedy nabízela otázka, proč Jan Adolf vyslal na stejná místa také Josefa Šustu. Odpověď naznačují data konání cest Kutschery (1852) a Šusty (1863)

---

²³⁰ Úvod ke knize: In: BEZDÍČEK, Josef. *Hospodářská správověda: příruční kniha pro zařízení a vedení statků*. Praha: J. Bezdíček, 1896.

a opakované zdůrazňování Josefa Šusty, že se při svém líčení soustřeďuje na modernizační změny, které od Kutscherových návštěv nastaly. Šustův rukopis doplňuje, reviduje Kutscherovy poznatky a zprostředkovává vývojové změny sledovaných hospodářských statků, které nastaly během desetileté periody. Kníže Jan Adolf Schwarzenberg si prostřednictvím těchto cest utvářel obraz o dynamice modernizace v zahraničí, kterou se chtěl inspirovat při správě vlastních panství. Nicméně kníže Jan Adolf vysláním Šusty do zahraničí sledoval zjevně další účel – vzdělávání a poučení svého úředníka.

Je třeba také zdůraznit, že Šusta nezpochybňoval poskytnuté informace od majitelů navštívených objektů, avšak k některým aspektům jejich hospodaření se vyjadřoval kriticky. Středem jeho zájmu byly všechny hospodářské oblasti, které byly pro danou lokalitu typické a nejednou ovlivněny geografickými podmínkami. Šusta tak nemohl sledovat ve všech německých hospodářstvích, která byla různorodá (velkostatky/statky), stejnou strukturu hospodaření.

9. Bibliografie

Hlavní prameny:

Primární pramen: SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Sbírká Rukopisů Český Krumlov 1327–1968, i. č. 419, *Reise des Assistenten Josef Šusta im Jahre 1863*.

Sekundární pramen: *Pokrok hospodářský: illustrovaný týdeník věnovaný příležitostem rolnickým, hospodářským spolkům a záložnám*. Praha: Josef Kučera, 1863, 2(42)-(52).

Vedlejší prameny:

BEZDÍČEK, Josef. *Hospodářská správověda: příruční kniha pro zařizování a vedení statků*. Praha: J. Bezdíček, 1896.

Boleslavan: časopis naučný a zábavný pro lid Českoslovanský. Mladá Boleslav: Josef Zwickl, 3 (35–43), 1863.

Catalog der Pferde, Rindvieh, Schafe, Schweine, Federvieh, der Geräthe und Maschinen, sowie der landwirthschaftlichen Erzeugnisse jeder Art, angemeldet für die Internationale landwirthschaftliche Ausstellung, unter technischer Mitwirkung der Deutschen Ackerbaugesellschaft, abgehalten auf dem Heiligen Geistfelde in Hamburg den 14.-20. Juli 1863. Hamburg: Voigt, 1863.

GROUVEN, Hubert. *Salzmünde: Eine landwirthschaftliche Skizze*. Halle: Schroedel & Simon, 1862.

Hospodářské noviny: vyd. od c.k. vlastensko-hospodářské Společnosti v království Českém. Praha: B. Rohlíček, 1863, 1872.

LÖBE, Wilhelm. *Die Ausbildung des Landwirths und die landwirthschaftlichen Lehranstalten Europas: Geschichte und Organisation der höhern landwirthschaftlichen Lehranstalten, der Ackerbauschulen, der Forstlehranstalten, der Waldbau-, Wiesen-, Gartenbau-, Obstbau-, Reben-, Seidenbau-, Thierarznei-, Bienen-, Hufbeschlags-, Schäfer-, Flachs- und Spinnschulen, der landwirthschaftlichen Armen- und Waisenhaus-erziehungsanstalten*. Leipzig: Falcke und Rössler, 1856.

SOA Třeboň, odd. Český Krumlov, f. Familienarchiv Primogenitur b., sign. Johann Adolf II., fascikl 11. a, *Eigene Ausarbeitungen und Diktate, Erwägungen und Gedanken, betreffend Verbesserungen der Untertans-Verhältnisse*.

TREYBAL, Rudolf. *Hospodářské zkušební stanice: prostonárodní spisek pro potřebu rolnictva*. Plzeň: Nákladem okresního zastupitelstva Plzeňského, 1891.

Literatura:

BALCAROVÁ, Jitka, Eduard KUBŮ a Jiří ŠOUŠA, ed. *Úvahy a stati o agrární modernizaci v českých zemích: in memoriam hospodářského historika Jaroslava Pátka*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2015.

BERANOVÁ, Magdalena a Antonín KUBAČÁK. *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2010.

BĚLINA, Pavel, Milan HLAVAČKA a Daniela TINKOVÁ. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 2013, Svazek XI.a, 1792-1860.

BOROVÍČKA, Michael, Jiří KAŠE, Jan P. KUČERA a Pavel BĚLINA. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 2012, Svazek XII.a, 1860-1890.

DVOŘÁK, Jiří. Zemědělské školství v oblasti působnosti Národohospodářského sboru jihočeského: (aneb od dobývání tuhy rolníky až do konce doby meziválečné). In: RAŠTICOVÁ, Blanka. *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského rozvoje venkova v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2004, s. 169-190.

ERDMANN, Manfred. *Die verfassungspolitische Funktion der Wirtschaftsverbände in Deutschland 1815-1871*. Berlin: Duncker & Humblot, 1968.

FABINI, Pavel, Martin KLEČACKÝ a Tomáš ZOUZAL. *Zemědělská rada pro Království české 1873–1918*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2015.

JAKUBEC, Ivan a Zdeněk JINDRA. *Dějiny hospodářství českých zemí: od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha: Karolinum, 2006.

JIROUŠEK, Bohumil. Josef Šusta, nestor českého rybníkářství. *Historický obzor: Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. Praha: Aleš Skřivan, 1998, 9(1-2).

JÍLEK, František. *Studie o technice v českých zemích 1800-1918*. Praha: Národní technické muzeum, 1984.

- JUNĚCOVÁ, Jiřina, Olga ROHÁČOVÁ a Jiří ŠOUŠA, ed. *Rekviem zemědělsko-lesnické archiváře a agrární historičce: in memoriam PhDr. Jany Pšeničkové*. Praha: Spolek zemědělského muzea ve spolupráci s Národním zemědělským muzeem, 2010.
- JUŘÍK, Pavel. *Jihočeské dominium: Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách*. Praha: Libri, 2008.
- KLADIWA, Pavel a Andrea POKLUDOVÁ. *Hans Kudlich: (1823-1917): cesta života a mýtu*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012.
- KUBÍKOVÁ, Anna. Členství Schwarzenbergů v hospodářských a kulturních spolcích v 19. a na počátku 20. století. In: GAŽI, Martin, ed. *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*. České Budějovice: Národní památkový ústav, 2008, s. 513-528. *Collectiones*, 2.
- KUBŮ, Eduard a Jiří ŠOUŠA. *Agrární osvěta, její pole, prostředky a cesty transferu: Metodologická úvaha orientovaná ke střední Evropě, a zvláště pak českým zemím*. *Prameny a studie*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2019, (65).
- KUTNAR, František. *Cesta selského lidu k svobodě*. Praha: Československá akademie zemědělská, 1948. *Prameny a základy*, řada B, 12.
- NOVÁK, Pavel. *Dějiny hmotné kultury a každodennosti českého venkova devatenáctého a první poloviny dvacátého století*. Praha: Národní zemědělské muzeum Praha, 2007.
- PALECZEK, Raimund. *Die Modernisierung des Grossgrundbesitzes des Fürsten Johann Adolf II. zu Schwarzenberg: Beispiel einer deutsch-tschechischen Symbiose in Südböhmen im Neoabsolutismus 1848-1860*. München: N.G. Elwert, 2009.
- PALECZEK, Raimund. Mezi tradicemi a modernizací. Schwarzenberské úřednictvo 18. a 19. století. In: GAŽI, Martin, ed. *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*. České Budějovice: Národní památkový ústav, 2008, s. 37-46. *Collectiones*, 2.
- PETERSEN, Erik Strange. Růst a demokracie (1848-1914). In: BUSCK, Steen a Henning POULSEN, ed. *Dějiny Dánska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 168-213. *Dějiny států*.
- PŠENIČKOVÁ, Jana. Zemědělská škola v Libverdě v letech 1850–1866. In: JUNĚCOVÁ, Jiřina, Olga ROHÁČOVÁ a Jiří ŠOUŠA, ed. *Rekviem zemědělsko-lesnické archiváře a agrární historičce: in memoriam PhDr. Jany Pšeničkové*. Praha: Spolek zemědělského muzea ve spolupráci s Národním zemědělským muzeem, 2010.

- ROZMAN, Josef. *A zapomínat se nemá: zemědělská škola a její učitel*. Praha: ÚZEI, 2015.
- ŘEZNÍK, Miloš. *Sasko*. Praha: Libri, 2005. Stručná historie států.
- SCHMIEL, Martin. Landwirtschafliches Bildungswesen. In: JEISMANN, Karl-Ernst a Peter LUNDGREEN, ed. *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte*. München: C.H. Beck, 1987. Band III, 1800–1870.
- SEIDL, Alois. *Deutsche Agrargeschichte*. 2. Ausgabe. Frankfurt/M.: DLG-Verlag, 2006.
- SCHULZE, Eberhart. *Deutsche Agrargeschichte: 7500 Jahre Landwirtschaft in Deutschland – Ein kurzer Abriss*. 3. Auflage. Aachen: Shaker Verlag, 2014.
- SKÁLA, Ladislav. *České zemědělské časopisy, I, 1838-1938*. Prameny a studie. Praha: Zemědělské muzeum – Ústav vědeckotechnických informací, 1992.
- ŠMERHA, Josef. Jankovský rodák – Josef Šusta. In: JUNĚCOVÁ, Jiřina, Jan KAHUDA a Jiří ŠOUŠA, ed. *Obeznaný zootechnik s historickým nadhledem: pocta prof. Josefu Šmerhovi*. Praha: Národní archiv, 2015, s. 59-64.
- ŠMERHA, Josef. Josef Šusta – hospodář a výzkumník. In: JUNĚCOVÁ, Jiřina, Jan KAHUDA a Jiří ŠOUŠA, ed. *Obeznaný zootechnik s historickým nadhledem: pocta prof. Josefu Šmerhovi*. Praha: Národní archiv, 2015, s. 65-78.
- ŠUSTA, Josef. *Léta dětství a jinošství: vzpomínky I*. Praha: Melantrich, 1947.
- THOMAS, Erhard. Hubert Grouven und die Agriculturchemische Versuchsstation Salzmünde des Landwirtschaftlichen Zentralvereins der Provinz Sachsen 1859-1866. In: DALCHOW, Claus, ed. *Julius Kühn und andere Pioniere der Agrarforschung in Halle (Saale)*. Möglin: Fördergesellschaft Albrecht Daniel Thaer, 2013, s. 9-21.
- VOLF, Miloslav. *Organisace a působení Vlasteneckohospodářské společnosti*. Praha: Zemědělské muzeum ČSAZV, 1961.
- VOLF, Miloslav. *Významní členové a spolupracovníci Vlastenecko-hospodářské společnosti v království českém: (k 200. jubileu založení VHS)*. Praha: Ústav vědeckotechnických informací, 1967. Prameny historie zemědělství a lesnictví, 2.
- WANDRUSZKA, Adam a Peter URBANITSCH. *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band 1: Die Wirtschaftliche Entwicklung*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973.

Periodika:

Československý rybář: měsíčník věnovaný veškerým zájmům ku povznesení chovu ryb v republice Československé. Vodňany: Československá ústřední Jednota rybářská, 15 (11), 1935.

Historický obzor: Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie. Praha: Aleš Skřivan, 1998, 9(1-2).

Schwarzenberská ročenka. Č. Budějovice: Svaz českých úředníků a zřízců knížete ze Schwarzenberku, číslo 1, 1935.

Encyklopedie, lexikony a slovníky:

LÁZNIČKA, Jan, Vladimír MICHÁLEK, Vladimíra RŮŽIČKOVÁ a Dana STRNADOVÁ. *Encyklopedie strojů a nářadí.* Praha: Národní zemědělské muzeum, 2011.

OTTO, Jan, *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí.* Praha: J. Otto, 1989.

RIEGER, František Ladislav a Jakub MALÝ, ed. *Slovník naučný.* Praha: I. L. Kober, 1870.

SKŘIVAN, Aleš. *Lexikon světových dějin 1492-1914.* Praha: Aleš Skřivan, 2002.

Kvalifikační práce

HALAMÍČEK, Lukáš. *Geografický původ příslušníků pruských gardových jednotek v období německých sjednocovacích válek.* Olomouc, 2020. Bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce Mgr. Ondřej Král, Ph.D.

JIRMAN, Michal. *Biografie první poloviny života Jana Adolfa II. ze Schwarzenberga.* Ústí nad Labem, 2019. Diplomová práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Doc. PhDr. Kristina Kaiserová, CSc.

Internetové zdroje:

1800–1899: Gründung und Anfangsjahre. *Universität Hohenheim* [online]. Stuttgart: Universität Hohenheim, Poslední aktualizace 10.01.2019 [cit. 2021-4-4]. Dostupné z: <https://www.unihohenheim.de/geschichte-1800-1899>

Die Anfänge der Universität. *Universität Hohenheim* [online]. Stuttgart: Universität Hohenheim, Poslední aktualizace 06.03.2017 [cit. 2021-5-1]. Dostupné z: <https://www.unihohenheim.de/geschichte-anfaenge>

DROČÁR, Jan. Zapomenutý šlechtic – Rudolf princ Thurn-Taxis. *Historická šlechta* [online]. 26. 6. 2007 [cit. 2021-4-15]. Dostupné z: <https://www.historickaslechta.cz/osobnosti/zapomenuty-slechti--rudolf-princ-thurn-taxis/>

GOROLL, Susanne. Quedlinburg – eine Geschichte der Saat- und Pflanzenzucht. *Agrargesellschaft Warnstedt* [online]. Warnstedt: Agrargesellschaft Warnstedt, ©2017 [cit. 2021-4-21]. Dostupné z: <https://www.agrargesellschaft-warnstedt.de/index.php/geschichte/quedlinburg-eine-geschichteder-saat-und-pflanzenzucht>

HERČÍK, Karel. Regionální tisk do počátku 20. století. *Mladá Boleslav* [online]. Mladá Boleslav: Mladá Boleslav, ©2013 [cit. 2021-4-1]. Dostupné z: <https://mb-net.cz/regionalni-tisk-do-pocatu-20-stoleti/ms-24393/>

Historische Pferdeskelette aus der Weil-Marbacher Pferdezucht. *Universität Hohenheim* [online]. Stuttgart: Universität Hohenheim, 09. 05. 2017 [cit. 2021-5-1]. Dostupné z: https://www.unihohenheim.de/alumni-news-artikel?tx_ttnews%5Btt_news%5D=35721

History. *The Royal Agricultural Society of England* [online]. Warwickshire: Royal Agricultural Society of England [cit. 2021-3-31]. Dostupné z: <https://www.rase.org.uk/history>

Landschaftssteckbrief. *Bundesamt für Naturschutz* [online]. Bonn: Bundesamt für Naturschutz, 1. 3. 2012 [cit. 2021-4-29]. Dostupné z: <https://www.bfn.de/landschaften/steckbriefe/landschaft/show/50400.html>

Möglin. *Fördergesellschaft Albrecht Daniel Thaer* [online]. Reichenow-Möglin: Fördergesellschaft Albrecht Daniel Thaer [cit. 2021-5-9]. Dostupné z: <http://www.albrecht-daniel-thaer.org/seite/317165/moeglin.html>

THOMANN, Björn. Die Landwirtschaftliche Hochschule Poppelsdorf. *Portal Rheinische Geschichte* [online]. Bonn: LVR-Institut für Landeskunde und Regionalgeschichte, ©2017 [cit. 2021-4-6]. Dostupné z: <http://www.rheinische-geschichte.lvr.de/Epochen-und-Themen/Themen/die-landwirtschaftliche-hochschule-poppelsdorf/DE-2086/lido/57d129c2151c87.11701370>

Vývin. Internetová jazyková příručka [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, ©2008–2021 [cit. 2021-3-26]. Dostupné z:
<https://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=v%C3%BDvin>

10. Seznam zkratk

HN – Hospodářské noviny

PH – časopis Pokrok hospodářský

RASE – Royal Agricultural Society of England

VHS – Vlastenecko – hospodářská společnost

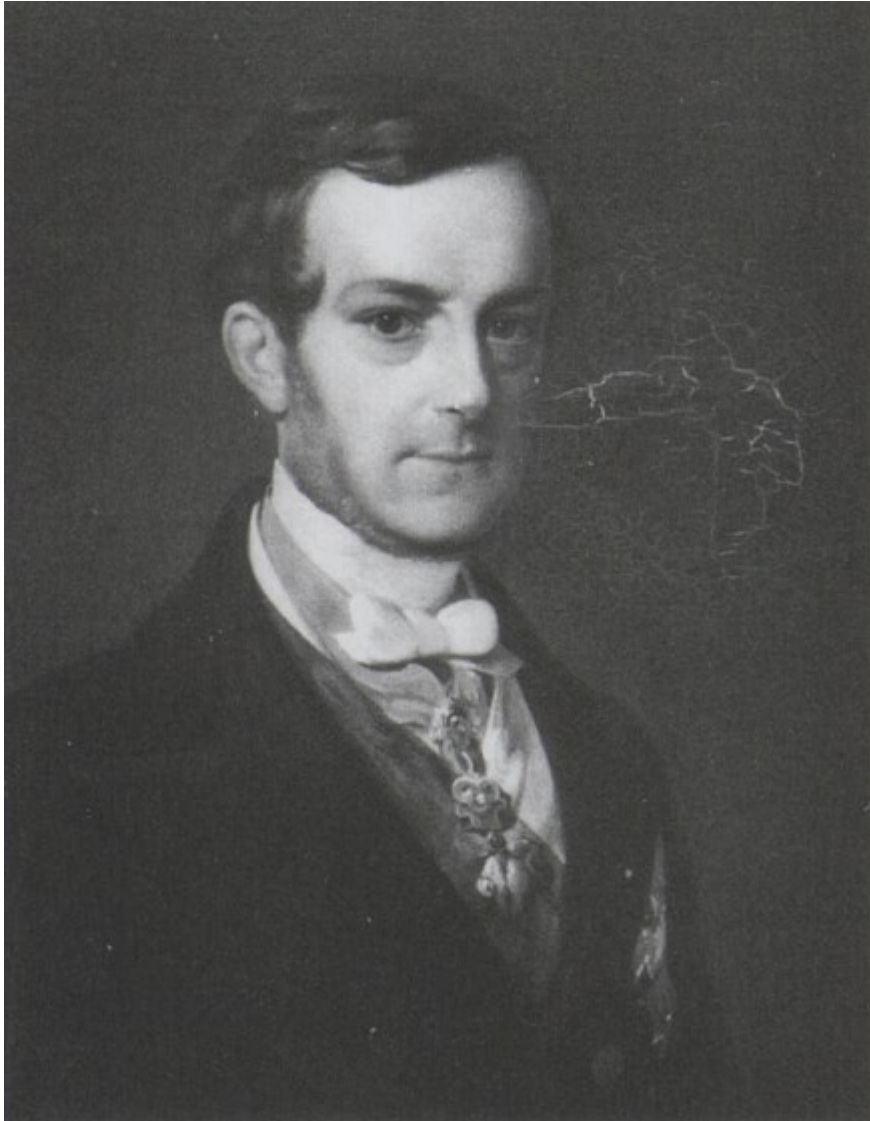
11. Přílohy

Obrázek 1 - Josef Šusta st.....	78
Obrázek 2 - Kníže Jan Adolf ze Schwarzenbergu.....	79
Obrázek 3 - František Horský z Horskýsfeldu	80
Obrázek 4 - Král Vilém Würtemberský a jeho kůň Bairactar.....	81
Obrázek 5 - Královský hřebčín Weil.....	82
Obrázek 6 - Johann Gottfried Boltze.....	83
Obrázek 7 - Hermann von Nathusius	83
Obrázek 8 - Eduard Hartstein.....	84
Obrázek 9 - Zemědělská akademie Poppelsdorf	84
Obrázek 10 - Carl Remigius Fresenius.....	85
Obrázek 11 - Zemědělská akademie Hohenheim.....	86
Obrázek 12 - Johann Nepomuk Hubert Schwerz	86
Obrázek 13 - Justus von Liebig.....	87
Obrázek 14 - Albrecht Daniel Thaer	87
Obrázek 15 – Mapa: Německý spolek (1815–1866).....	88
Obrázek 16-Mapa: Provincie Sasko	89
Obrázek 17 - Ukázka z knížky o Salzmünde	90
Obrázek 18 - Ukázka z Pokroku hospodářského.....	91
Obrázek 19 - Šustův podrývák	92
Obrázek 20 - Fowlerův parní pluh	93
Obrázek 21 – Lokomobila.....	93
Obrázek 22 - Garrettův secí stroj.....	94
Obrázek 23 - Kutzerův důlkovací stroj	94
Obrázek 24- Garrettova Horse Hoe (německy Pferdehacke)	95
Obrázek 25- Žací stroj firmy „McCormick“	95
Obrázek 26 – Brány.....	96

Obrázek 1 - Josef Šusta st.

Zdroj: Československý rybář: měsíčník věnovaný veškerým zájmům ku povznesení chovu ryb v republice Československé Československá ústřední jednota rybářská, Vodňany, 7 (10-11), 1927, s. 135.

Obrázek 2 - Kníže Jan Adolf ze Schwarzenbergu

Zdroj: Beranová, M. Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě, Libri, 2010, s. 260.

Obrázek 3 - František Horský z Horskýsfeldu

Zdroj: <https://www.cestyapamatky.cz/cestopisy-cesko/polni-kazatel-z-kolinska>

Obrázek 4 - Král Vilém Württerský a jeho kůň Bairactar

Zdroj: https://de.wikipedia.org/wiki/Bairactar#/media/Datei:Wilhelm_I_-_Pferd.jpg

Obrázek 5 - Královský hřebčín Weil

Zdroj: <https://christianvonholst.de/96-getsuet-weil-ausklang-und-zukunft-in-marbach/>

Obrázek 6 - Johann Gottfried Boltze

Zdroj: https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Gottfried_Boltze#/media/Datei:WP_Johann_Gottfried_Boltze.jpg

Obrázek 7 - Hermann von Nathusius

Zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Hermann_von_Nathusius#/media/File:Hermann_yn,_hundisburg.JPG

Obrázek 8 - Eduard Hartstein

Zdroj: <https://www.rheinische-geschichte.lvr.de/Persoenlichkeiten/eduard-hartstein/DE-2086/lido/57c8276a367613.33097311>

Obrázek 9 - Zemědělská akademie Poppelsdorf

Zdroj: <https://www.rheinische-geschichte.lvr.de/Epochen-und-Themen/Themen/die-landwirtschaftliche-hochschule-poppelsdorf/DE-2086/lido/57d129c2151c87.11701370>

Obrázek 10 - Carl Remigius Fresenius

Zdroj:
[https://de.wikipedia.org/wiki/Carl_Remigius_Fresenius#/media/Datei:Karl_Remigius_Fresenius_Litho_\(cropped\).jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Carl_Remigius_Fresenius#/media/Datei:Karl_Remigius_Fresenius_Litho_(cropped).jpg)

Obrázek 11 - Zemědělská akademie Hohenheim

Zdroj: <https://www.staatsanzeiger.de/momente/leseproben-momente/leseprobe-momente-22018/>

Obrázek 12 - Johann Nepomuk Hubert Schwerz

Zdroj: <https://www.uni-hohenheim.de/en/presidents>

Obrázek 13 - Justus von Liebig

Zdroj:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/49/Justus_von_Liebig._Lithograph_by_Z._Belliard._Wellcome_V0003553.jpg

Obrázek 14 - Albrecht Daniel Thaer

Zdroj: <https://alchetron.com/Albrecht-Thaer#albrecht-thaer-786e05f9-e91f-4d7a-adbd-d700df40dfc-resize-750.png>

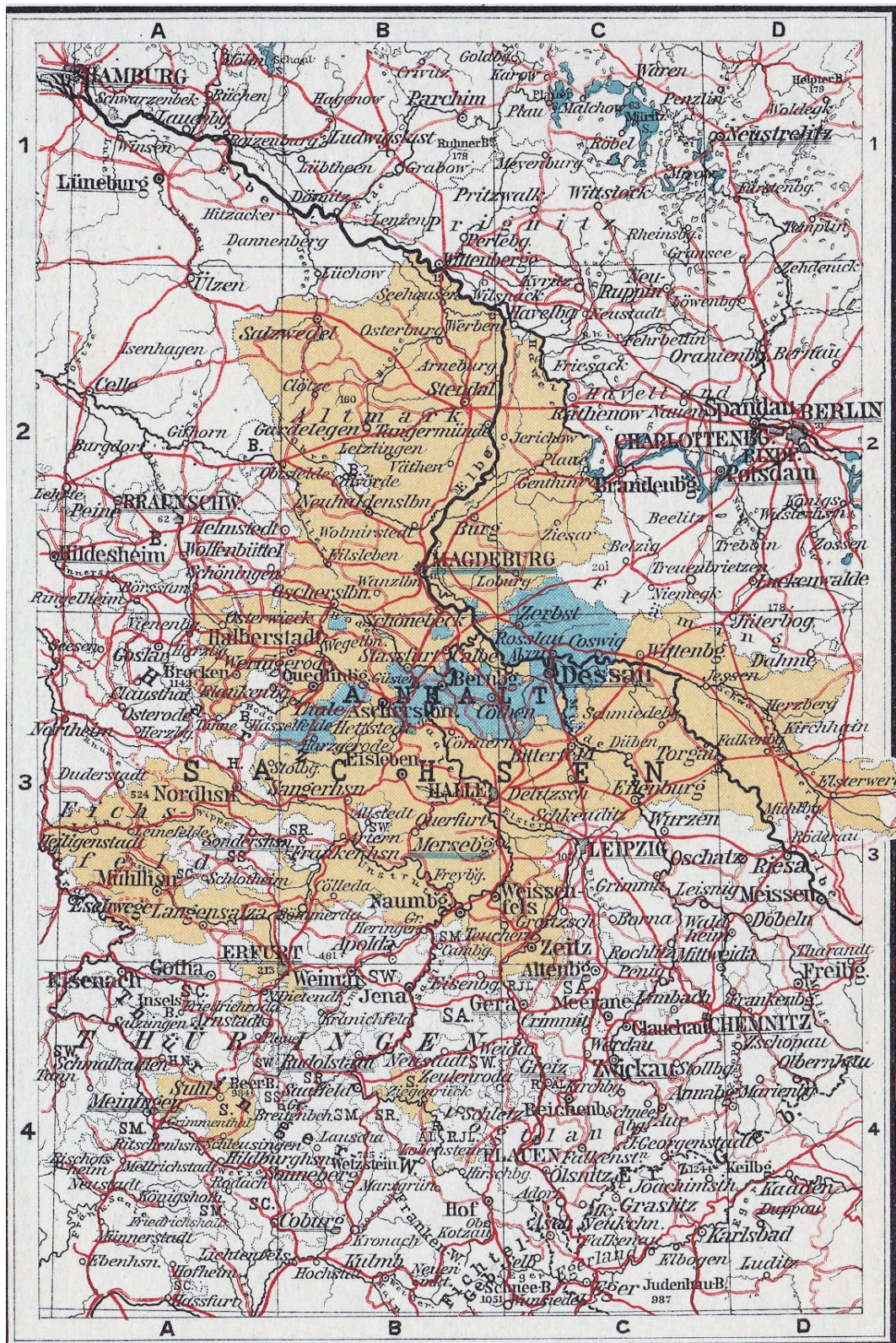

Obrázek 15 – Mapa: Německý spolek (1815–1866)

Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/N%C4%9Bmeck%C3%BD_spolek#/media/Soubor:Deutscher_Bund.svg

Obrázek 16-Mapa: Provincie Sasko

Zdroj: <https://deutsche-schutzgebiete.de/wordpress/projekte/kaiserreich/koenigreich-preussen/provinz-sachsen/>

Knížka Huberta Grouvena podkladem pro Šustovo referování o velkostatku Salzmünde

1) Die Sparkasse.

Um den Arbeitern Gelegenheit zu bieten, ihre Ersparnisse jederzeit mit geringen Umständen sicher unterzubringen, werden dieselben im Geschäftscomptoir bis zu Summen von 1 Thlr. herab angenommen und mit $4\frac{1}{6}$ Proc., das ist $1\frac{1}{4}$ Sgr. per Thlr., jährlich verzinst. Rückzahlung erfolgt auf Verlangen sofort, ohne Kündigung. Es betragen die derart am 1. Juli 1861 niedergelegten Gelder nahezu 25,000 Thlr.

2) Die Krankenkasse und das Spital.

Auf Grund der allgemeinen gesetzlichen Bestimmungen wurde unter den Fabrikarbeitern eine Kranken- und Unterstützungskasse gebildet, bei welcher sich indessen auch die übrigen temporären Arbeiter mit gleichen Rechten betheiligen können.

Die von den Mitgliedern aufgebrauchten jährlichen Beiträge sind 1600 Thlr., so daß unter Zurechnung der vom Arbeitgeber zu bringenden Hälfte von 800 Thlr. die jährliche Einnahme sich auf 2400 Thlr. stellt. Hiervon wird ein in Salzmünde wohnender Arzt besoldet und die Kosten des Spitals und der Arzneien bezahlt. Außerdem erhält jeder Arbeiter während seines Krankseins baare Unterstützung im Verhältniß seines früheren Lohnes. Der Rest der Einnahme wird zu einem Fond angelegt, aus welchem alte und invalide Arbeiter eine Pension erhalten. Pro 1860 sind diesem Fond 800 Thlr. zugeflossen.

3) Das Knabeninstitut.

Zur Ausbildung tüchtiger Arbeiter besteht seit 1852 eine Arbeiterbildungsanstalt, in welcher Knaben, von 14 Jahren ab, Aufnahme finden, in guter Kost und Kleidung erhalten und in den verschiedenen Geschäftsbranchen ihren Kräften angemessen beschäftigt werden. —

Zur Einrichtung dieses Institutes hat Bolze 12,000 Thlr.

Obrázek 17 - Ukázka z knihy o Salzmünde

Zdroj: Grouven, Hubert Salzmünde: Eine landwirthschaftliche Skizze. Halle: Schroedel & Simon, 1862, s. 31.

Obzvláštní účelností svou staví se v první řadě spořitelna, kterou pan Bolze za tou příčinou zarazil, aby dělníci nalezali příležitost k ukládání svých úsporů v jistou ruku a s prospěchem. Nejmenší vklad obnáší 1 zl. 50 kr., úrok $4\frac{1}{6}\%$; jistina vyplácí se, aniž třeba bylo výpovědi; vklad přijímá písrna p. Bolzeova. Jakému účastenství se těší ten podnik, nejlépe bude posouditi, uvedu-li, že povšechný vklad vyrostl koncem roku 1862 na 45.000 zl. Zdalíž by si toho neměli povšimnouti oni mužové, jimž osud mnohočetných rodin do rukou položen jest? Jak povznesti da se takto spořivost dělníkova!

Slušně upravená nemocnice poskytuje dále útočiště churavým, jichž potřeby ze zvláštní pokladnice se zapravují. Jména tohoto dobročinného ústavu vzrůstá jednak příspěvky pracovníků, jednak značnou podporou statkářovou.

Abyste se statných dělníkův dochoval, zřídil konečně pan Bolze roku 1852 zvláštní ústav chlapecký, do něhož se zdraví hoši až do 14. roku starí přijímají, a rozličným, zvláště hospodářským pracím se cvičí. Pobyť mladíků vymeřen zde na 6 let.

Ponevadž všemi potřebami jsou opatřeni, ukládá se hotova jich mzda, a teprv tehdy se jim vyplácí, když z ústavu poněkud v dospělejší jíž starí vystupují.

Částka ta, úhrnem 150 zl. obnášející, může pak dělníku za základ posloužiti, aby napotom pro rodinu svou něco učiniti mohl.

Obrázek 18 - Ukázka z Pokroku hospodářského

Zdroj: Pokrok hospodářský: ilustrovaný týdeník věnovaný příležitostem rolnickým, hospodářským spolkům a záložnám. Praha: Josef Kučera, 1863, 2(45), s. 354.

Vybrané zemědělské stroje z bakalářské práce

Nr. 70.

ŠUSTA'S PATENT UNTERGRUND-PFLUG.

Der
leichteste u. beste
Untergrundpflug
der Neuzeit.

Zum Zuge
in den meisten Fällen
blös 1 Paar Ochsen
nothwendig.

Preis loco Prag inclusive Stahl-Reserveschar fl. **30 B.-N.**

Der einzige, der die ganze Breite der Sohle vollständig durchschneidet und nicht nur das Erdreich vollständig lockert, sondern auch gleichzeitig krümelt.

Man lässt denselben unmittelbar in der von einem gewöhnlichen Ruchadlo gezogenen Furche folgen; nimmt man an, dass letzteres auf 8 Zoll und ersterer weiters auf 6 Zoll arbeitet, so erzielt man effectiv

14 Zoll Tiefackerung.

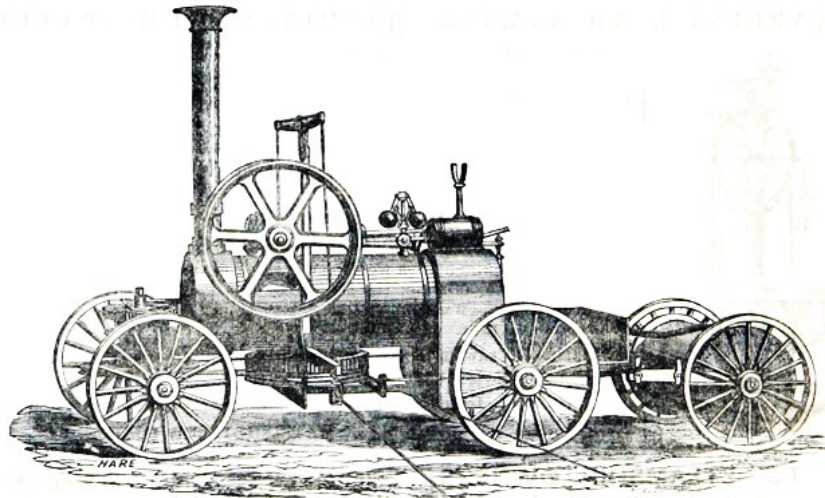
Obrázek 19 - Šustův podřívák

Zdroj: NZM, dokumentace, pozůstalost Josefa Šusty st.

FOWLER'S PATENT STEAM PLOUGH.

THIS IMPLEMENT HAS GAINED THE FOLLOWING PRIZES:—

AT STIRLING, 1857	£200	AT NORTHALLERTON (LORD BOLTON'S PRIZE), 1858	£25
AT CHESTER, 1858	£500	AT LONDONDERRY, 1858	£50
AT NORTHALLERTON, 1858	£10	AT STIRLING, 1858	£50

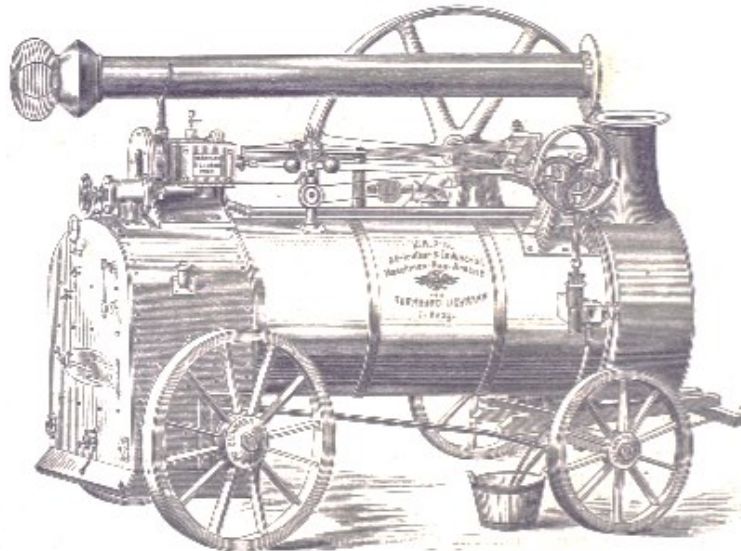

A CUT OF FOWLER'S STANDARD ENGINE, WINDLASS, AND WATER CART.

ILLUSTRATED CATALOGUES, WITH REDUCED PRICES OF PLOUGHS, WILL BE READY SHORTLY.
FOR FURTHER PARTICULARS APPLY TO
JOHN FOWLER, JUN., 28, CORNHILL, LONDON, E. C. (6997)

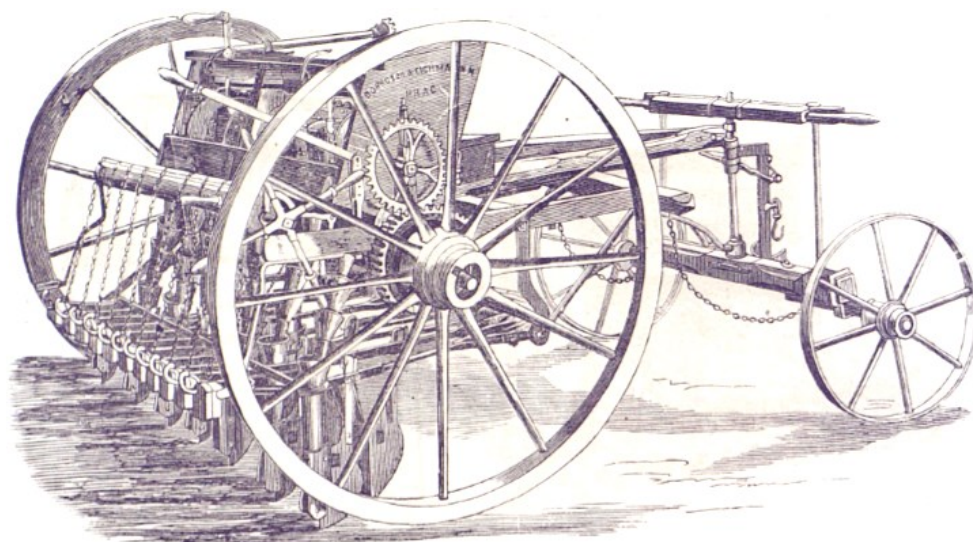
Obrázek 20 - Fowlerův parní pluh

Zdroj: <https://www.gracesguide.co.uk/images/6/66/1m1859v7-JFJ.jpg>

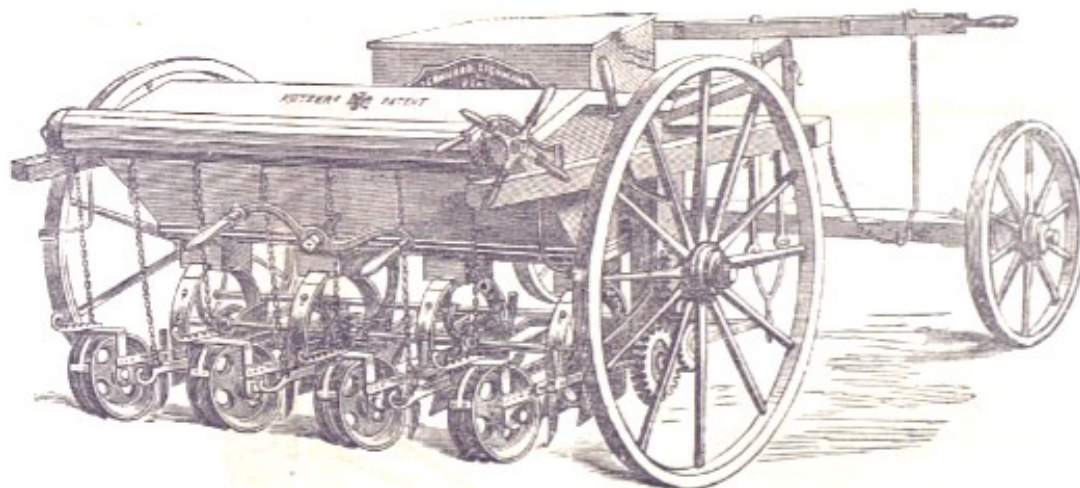
Obrázek 21 – Lokomobila

Zdroj: *Illustrierter Catalog der kais. kön. privileg. Agricultur- und Industrial-Maschinen-Bau-Anstalt von Bernhard Eichmann, vormals Borrosch & Eichmann in Prag, 1873, s. 69.*

Obrázek 22 - Garettův sečí stroj

Zdroj: *Illustrierter Catalog der kais. kön. privileg. Agricultur- und Industrial-Maschinen-Bau-Anstalt von Bernhard Eichmann, vormals Borrosch & Eichmann in Prag, 1873, s. 42.*

Obrázek 23 - Kutterův důlkovací stroj

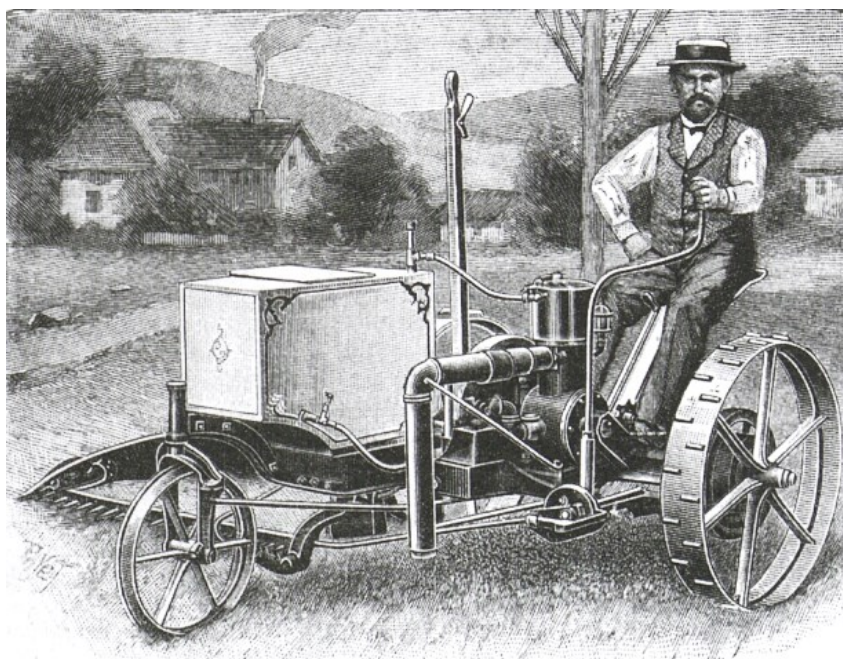
Zdroj: *Illustrierter Catalog der kais. kön. privileg. Agricultur- und Industrial-Maschinen-Bau-Anstalt von Bernhard Eichmann, vormals Borrosch & Eichmann in Prag, 1873, s. 43.*

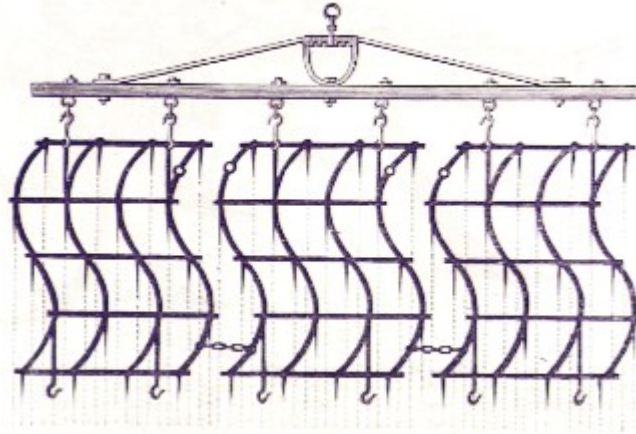
Obrázek 24- Garrettova Horse Hoe (německy Pferdehacke)

Zdroj: http://www.landtechnik-historisch.de/historische-landmaschinen/garret-smith-and-co/#!/assets/bulkUpload/_resampled/bildergaleriecontentbigW10/20180820-Garrett-Pferdehacke-1972.jpg/0/

Obrázek 25- Žací stroj firmy „McCormick“

Zdroj: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Libri, 2010, s. 282.

Obrázek 26 – Brány

Zdroj: *Illustrierter Catalog der kais. kön. privileg. Agricultur- und Industrial-Maschinen-Bau-Anstalt von Bernhard Eichmann, vormals Borrosch & Eichmann in Prag, 1873, s.22.*

Vyobrazení dalších strojů, o kterých bakalářská práce pojednávala, zprostředkovává katalog: *Illustrierter Catalog der kais. kön. privileg. Agricultur – und Industrial-Maschinen – Bau-Anstalt von Bernhard Eichmann, vormals Borrosch & Eichmann in Prag, 1873.*